
TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER

CİLT II:
Büyüme ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri

TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK
SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER

**CİLT II:
Büyüme ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri**

BASKI:

ANADOLU MATBAA TİC. KOLL. ŞTİ.

Tel: 526 79 99 - 526 20 48

Aralık, 1991

İÇİNDEKİLER

Sayfa

SEKTÖR POLİTİKALARI

Giriş

Bilsay Kuruç 1

Önsöz

Algan Hacaloğlu 49

DEMOKRATİKLEŞME, GELİŞME ve TEKNOLOJİK YAPILANMA SÜRECİNDE; KAMU EKONOMİK GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI

I- Ülkemiz Kamu Ekonomik Girişimleri
(KEG'ler) İçin Temel Strateji Önerisi 51

II- Kapitalist-Piyasa Ağırlıklı Ekonomiler
İçinde Kamu Mülkiyetinin İşlevselliği 58

III- 1980 Sonrası Ticaret ve Sanayileşme
Modelinin Sanayi Sektörü ve Kit
Üzerinde Etkileri (Korumacılığın Yön
Değiştirmesi) 72

IV- Sanayileşme - Teknolojik Yapılanma - KEG'ler 86

V- Teknolojik Evrimsel Gelişme - Türkiye ve KEG'ler 95

VI- Kamu Ekonomik Girişimlerinde (KEG'lerde)
Demokratikleşme - Yeniden Yapılanma ve
KEG Reformu Politikaları 107

VII- Kaynaklar 144

VIII-Ek Tabloların Listesi 149

IX- Ek Tablolar 151

RAPORTÖRÜN NOTU

Sektör politikaları çalışma grubunun ürünü olan bu rapor, grubun asli üyeleri Algan Hacaloğlu, Oktar Türel ve Ergun Türkcan'ın katkıları ile hazırlanmıştır. Hacaloğlu ve Türel, raporun özellikle teşvik politikaları ve kamu girişimciliğine, Türkcan teknoloji politikasına ilişkin ana çizgilerini şekillendirecek çalışmalar yapmışlardır.

Tarım politikaları için Gülten Kazgan, Mustafa Kaymakçı ve özel olarak Halis Akder'in çalışmalarından yararlandık. Enerji politikaları Ömer Kuleli'nin TÜSES için ve Aykut Ekzen'in özel olarak grubumuz için hazırladığı çalışmalarla oluşmuştur. Ulaştırma ve yerleşim politikaları için Mete Orer'in özel çalışması esas alınmıştır.

Belirtmek gerekir ki, arkadaşlarımızın katkıları ve çalışmaları ile raportörün metni arasında farklılıklar bulunabilir. Eksikler, fazlalıklar ve eleştirilerden raportör sorumludur. Görüleceği gibi, rapor, farklı üretim sektörlerini bir ortak çizgide inceleyen bir politika belgesi olarak hazırlanmıştır. Bu bakımdan, çalışma metninde (böyle bir metnin parçası olmak gereken teknik tablolara ve sayısal analize yer vermeyerek) okuyucunun dikkatini kolaşlaştırmak istedik.

Raporun tamamlanmasını katkılarıyla sağlayan bütün çalışma arkadaşlarımıza ve sekreterlik görevini başarıyla yürüten Meral Durmuş'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Bilsay Kuruç

SEKTÖR POLİTİKALARI

Bilsay KURUÇ

GİRİŞ

Bu raporda sektör politikaları, konunun siyasal boyutu dikkate alınarak incelenmiştir. Sektör politikaları, güçlü bir siyasal akımın veya örgütlenmenin üretimle ilgili gözlemlerinin ve tercihlerinin neler olduğunu gösterecektir. Üretim sektörleri için düşünülen kesit, ülkenin gelişme stratejisi için benimsenen çizgileri ortaya koyacaktır. Ülkenin sahip olduğu kaynakların tümünün nasıl kullanılacağı, nasıl değerlendirileceği ve çoğaltılacağı sektör politikaları ile açıklık kazanır. Eğer bu konuda düşünceler yeterince oluşmamışsa, politikalar da belirsiz ve sadece genel düzeydeki söylemlerle sınırlı kalır veya üretim alanının tümünü kapsayamaz. Kısacası, güçlü bir siyasal akımın, ülkenin ileri doğru hareketine güç verecek olan sektör politikalarının tümü hakkında tercihleri ve iddiası olmalıdır. Bu, sadece üretimle değil çalışma yaşamı, bölüşüm, teknoloji ve sosyal alanın sorunları hakkında da görüş ve eylem sahibi olmak demektir.

Şu noktalar dikkat çekicidir:

- (A) Sektör politikalarında yeni bir yaklaşım, çoğunlukla ülke politikasında güçlü bir değişiklik isteği ve atılımı ile eşzamanlı olmaktadır. Eğer gelişmeyi tarımın basit üretim biçiminden, hammadde ve basit hizmet sektörlerinden sanayinin ağırlıklı olduğu bir sektörler yelpazesine geçiş atılımı olarak tanımlarsak, bunun çoğunlukla yeni sosyal sınıflar veya grupların siyasette de iddia kazanmalarıyla koşut olduğunu söyleyebiliriz. Yeni partilerin ortaya çıkışı veya eski partilerin yeni kimlikler kazanması, bazı grupların öne geçme atılımı, ülkenin değişme süreci içinde, zaman zaman böyle siyasal dönemeçler oluşturur.

Ekonomide değişme her zaman gelişme ile sonuçlanmaz. Türkiye'de de, son on yılda, sektör politikalarında ülkeyi ileri götürmeyen bir değişimin ekonomik gelişme gibi gösterilmeye çalışıldığı bir dönem yaşanıyor. Bu dönem kendi siyasal dönemeçlerini oluşturmuş, siyasete yeni gruplar ve kimlikler getirmiştir. Ancak, ülkeyi yarın gelişme rotasına yeniden oturtacak olan politikaların, siyasete de farklı gruplar ve kimlikler getireceğini ve bu bakımdan, sektör politikalarının ülkenin sosyal ve siyasal yaşamında

en önemli manivelalardan biri olacağını bilmek gerekir.

- (B) Dünyadaki gelişme mücadelesi içinde, Türkiye'nin daha epeyi yol alması gerekecektir. Türkiye ekonomisini "olgunluk" aşamasına götürmekte sektör politikaları gitgide daha çok önem kazanacaktır. Ülke içinde siyasete ağırlık koyma isteği de, bir başka mücadele biçiminde ve zaman zaman değişen gruplarca ortaya konacaktır. Kısacası, ülkelerin birbirleriyle daha çok ilgilendikleri dünyada, sektör politikaları, bu ilginin başarıya çevrilmesinde de önemli anahtar olacaktır.

I. KISA TARİHÇE

Cumhuriyet dönemi, siyaset alanının taşıdığı potansiyelin canlandırılması ve geliştirilmesinde sektör politikalarının kilit role sahip oluşunu sergilemiştir. Bu gelişmeler bugün için de önemli dersler taşımaktadır.

- (A) Cumhuriyet rejiminin kurucuları işlere hep bir strateji ile bakma alışkanlığına sahiptirler. Sektör tercihleri ve politikalarının, Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1930'larda ortaya çıkması bu stratejik bakışın bir ürünüdür. 1930'lu yıllarda, üretim sektörleri belirli önceliklere göre yeniden biçimlenirler. En başta demiryolu (ulaştırma) ve sanayi sektörleri yer almaktadır. Sanayi geniş bandı içinde, önce tüketim ve sonra ara mallarında ithal ikamesini hedeflemek, kısacası, 20. yüzyılın başlarında gerçekleşen ikinci Sanayi ve Teknoloji Devrimi'nin ürünlerinden mümkün olanları Türkiye'de yapmak, 1930'ların sektör politikalarının çerçevesidir.

Politikaların ilkeleri vardır. Demiryolu ağını kısa sürede örmek ve hatları millileştirmek bir temel ilkedir. Sanayide ise, (a) Hammaddesi yurt içinde bulunan sektörlerle yönelmek, (b) Sektörleri dış rekabete karşı korumak ve (c) Entegre sanayi kurmayı amaçlamak gibi ilkeler esastır.

Kamu ve özel kesimlerin hareket alanları bakımından bu ilkelerin somutlaşması ve sektör politikalarının yürütülmesi yeni bir kurumsal yapı ile olur. Yapı 1931/32'den başlayarak hazırlanır ve 1938 tarihli İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) Yasası ile uzun yıllar uygulanacak çerçevesini kazanır.

Böylece, ilkeler, politikalar ve bunların oturacağı kurumsal yapı, kamu ve özel kesimler için ekonomik yapıyı değiştirmeyi amaçlayan bir eylem bütünlüğü veya modus vivendi şeklinde ortaya çıkmıştır. 1930'ların, kamuyu ve özel kesimi üretim sektörleri çerçevesinde birleştiren bu modüs viven-

di'sinin adı Devletçilik'tir.

Devletçilik döneminde, sektör tercihlerine göre tahsisler yapabilmek önemli ölçüde devlet kaynaklarına bağlı olmuştur. Demiryolları ve altyapı yatırımları bütçe tahsislerine, sanayi sektörleri için yapılan harcamalar ise İktisat Vekaleti ile buna bağlı sanayi projeleri karargahı olan Sümerbank'ın yaptığı ve özel kesimin İş Bankası yoluyla paylaştığı tahsislere dayanmıştır.

- (B) 1940'ların önce Savaş, sonra da dünyanın dört beş yıl süren değişik ortamına uyum çabasıyla geçen yılları, sektör politikaları bakımından durgun geçmiştir. 1930'ların ekonomideki kurumsal yapısı süreklilik kazanmış, buna karşılık, CHP ile iş çevreleri arasındaki modus vivendi'nin siyasal yönü bozulmuştur.

1950 ise, Demokrat Parti (DP) ile birlikte sektör politikalarına değişiklik getirmiştir. Ekonominin ve toplumun çehresi, başta karayolları olmak üzere altyapı sektörlerine, enerjiye ve tarıma yönelik politikalarla değişir. Değişik bir sanayi politikasının veya sınai sektör önceliklerinin söz konusu olmadığı 1950'lerde, DP ile özel kesim arasında oluşan modus vivendi, daha çok DP'nin 'özel' girişimciden ve yabancı sermayeden yana oluşundan ve ülkenin bir genel gelişme havası yaşamasından kaynaklanmıştır. Altyapı yatırımları ve tarımın yaygınlaşması, siyasette DP'nin öncülük ettiği bir popülizmin tabanı olmuştur.

- (C) 1960'ların ilk yarısında kamu kesimine yeni bir kurumsal çerçeve çizilir. Bu, 1930'ların İDT'sinin otuz yıl kadar sonra yenilenmesidir: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) Reformu. 1960'ların ikinci yarısında da, özel kesime hitap eden sektör politikaları oluşturulur: Teşvik politikaları. Teşvikler, Cumhuriyet rejiminin, özellikle 1927 Teşviki Sanayi Kanunu ve çeşitli dış ticaret korumaları ile oluşturduğu 'özel kesim üretim politikaları'nın doğrultusunda atılan yeni bir adımdır. Bunlar, 1960'lardan sonra, özel kesimin çeşitli dayanıksız ve dayanıklı tüketim malları sektörlerine hızla yönelmesini ve böylece ekonomide daha geniş ve kalıcı bir yer bulmasını sağlamıştır.

1960'larda böylece oluşturulan ve 1970'lerde de süren yeni modus vivendi'nin adı Karma Ekonomi'dir. Karma Ekonomi, ekonominin tümüne adını verebilme gücünü sanayi sektörlerinde atılım sağlayan politikalardan ve bunların ekonomide sermaye birikimine kaynak oluşundan almıştır.

Karma Ekonomi, dönemin iki büyük siyasal partisince, yani, CHP ve Adalet Partisi'nce (AP) ekonomideki rejimin esas çerçevesi olarak kabul edilmiştir. 1960'ların ikinci yarısında iktidar olan AP, (a) DP'den miras kalan popülizmi pekiştirmek üzere altyapı sektörlerine, enerjiye ve tarıma kaynak tahsisini sürdürmüş ve (b) popülizmin yeni bir boyutunu, tüketim malları talebini pompalayarak ve bu sayede özel kesimin kaynaklarını genişleterek oluşturmuştur.

Karma Ekonominin bu ilkeleri ve politikaları, kamu kaynaklarının tahsisinde hem Beş Yıllık Planlara, hem de Sanayi Bakanlığı başta olmak üzere, Enerji, Ulaştırma ve Bayındırlık Bakanlıklarına ve bunlara bağlı KİT'ler ile genel müdürlüklere dayanmıştır.

Belirtmek gereken bir nokta şudur: 1950'den sonra iktidardan uzak kalan ve 1960'ların ilk yarısında koalisyon hükümetlerini sürükleyen CHP, 1965'den sonra da kaynak tahsis ve sermaye birikimi mekanizmasının dışında kalmıştır. Bu dönem, CHP'nin yeni bir düzen arayışlarının başlangıcıdır. Ekonominin 1960'ların sonunda tıkanışı ve krize geçişi, CHP'nin arayışını biraz daha keskinleştirmiştir.

1960'ların sonlarında "Karma Ekonomi" zorlanmaya başlamıştır. 1960'lar da hem altyapı ile tarıma destek veren, hem de sınai gelişmeyi uyaran AP, artan kaynaklardan daha çok pay isteyen kesimler arasında ve zor bir noktada kalmıştır. Karma Ekonominin ve AP'nin zorlanması ile Türkiye'de sağ siyasal yelpaze de çeşitlenmeye başlamıştır.

1970'lerin başlarında, altyapıya, enerjiye ve tarıma dönük tahsisler sürerken, sanayide tüketim mallarından ara mallarına ve yatırım mallarına geçiş isteği artar. Dünya petrol fiyatlarındaki artıştan sonra Türkiye'nin girdiği kriz konjonktürü, kaynakları reel olarak daraltmıştır. Bu ortamda, (a) bir yandan yeni ve ciddi sektör uzlaşmazlıkları ortaya çıkmaya başlar: Hangi kesim hangi üretim sektöründe ağır basacak ve gelecekte daha çok kaynağa sahip olacaktır? (b) Bir yandan da, talep artışları ile beslenen 1950 ve 1960 usulü popülizmin sınırlarına erişilir. Bunu sürdürebilmek için, 1970'lerin ortalarından başlayarak dış borçlanmaya başvurulur. Bu çizgi ise, birkaç yıl içinde ekonomiyi derinleşen bir bunalıma sokar.

(D) 1980'li yılların başında, 12 Eylül'den hemen sonra, sanayinin sektörlerine öncelik veren gelişme stratejisinden ve bunun yirmi yıllık modus vivendi'si olan Karma Ekonomi'den vazgeçildi. Yeni strateji, sanayi sektöründe sermaye birikimini zayıflatmayı amaçlayan bir düşünce üzerine kurulu idi.

Kamu Kesiminin imalat sanayiiinden dışlanması, kamu yatırım programlarının küçültülmesi ve ileri-geri bağlantılara sahip önemli altyapı ve yatırım malları projelerinin iptal edilmesi özel kesime sanayi sektörlerinde atılım yapma ortamı yaratmadı. 1980'li yıllar mali aracılığın ve bazı hizmetlerin ön plana çıktığı, rantlardaki ve aracılıktan kaynaklanan kazançlardaki artışların süreklilik kazandığı yıllar oldu. Dönemin ilk yarısında, askeri yönetim, tarımdaki üreticiyi zayıflatırken sanayi sektörlerine dayanan bir stratejiye sahip çıkabilecek güçleri de etkisiz kılmıştı. Dönemin ikinci yarısında ise, siyasal iktidarın ekonomideki profili altyapı, mali aracılık, ticaret ve basit hizmet sektörleri ile tüketim malı sanayileri ile sınırlı kalmıştı.

Dönemin modus vivendi'si "Serbest Piyasa Ekonomisi"dir. Bu, 1980'lerde Türkiye'nin kontrolüne sahip olanların tercihlerine göre, esas olarak özel kesim içinde varılacak mutabakatlar ile şekillenecek ve kabilse hep siyasal yelpazenin sağındaki iktidarlarca sürdürülecektir. Ancak, iktidarın sanayide sermaye birikimini desteklemeyen, fakat özel kesimin payını azami kılmaya çalışan politikalar izlemesi, ekonomik yapıyı güçsüzleştirirken bölüşümü de süratle bozmuş ve iktidarın varlığını sürdürme şansını çok zayıflatmıştır. Bu tablo, istikrarlı, kalıcı, toplumu birleştirici ve Türkiye ekonomisinin dünyadaki payını büyütücü nitelikte bir modus vivendi'nin 1980'lerde oluşmadığını ve aynı politikaları bir başka iktidarın devralarak yürütmesinin de gerçekçi olmayacağını göstermektedir. 1990'lar için önemli sorun, yeni bir modus vivendi'nin nasıl bir sektörler politikası üzerine kurulabileceğidir. Bu politikalar, nitelikleri gereği orta ve uzun dönemde oluşurlar. Bu bakımdan, "piyasa'ları da yönlendirecek olan stratejiler, sektör politikalarının candamarı sayılır. Kısacası, çözümler, sadece uzmanların önerilerine değil, politikacıların sezgi ve yeteneklerine bağlı olarak oluşacaktır.

II. DİKKATE ALINACAK NOKTALAR

Sektör politikaları üzerinde düşünürken bazı nirengi noktalarını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Dikkate alınacakların başında, dünyada sektörler alanında yaşanan değişimler geliyor. Bununla bağlantılı ve Türkiye'nin dünyadaki yeri bakımından önemli etkiye sahip bir başka nokta, Avrupa Topluluğu'nun (AT) oluşturacağı sektör politikalarıdır. Bu politikaların Türkiye'nin kendi dengeleri içinde taşıdığı önem ise, özellikle siyaset adamlarının sezgi ve öngörülleri ile, ya-

ni, modus vivendi konusunun önümüzdeki yıllarda ortaya konusu ile aydınlanacaktır.

- (A) Dünya tablosunun sektörlerle ilgili özellikleri son on yılda her ülke için gitgide daha önemli olmuştur. Dünya ekonomisi 1970'li yılların ortalarında yavaşlamaya başlamış ve aradan 15 yıl geçmesine rağmen henüz yüksek ve sürekli bir büyüme tempoşuna geçememiştir. Tahminler, bu durumun 2000 yılına kadar pek değişmeyeceği ve dünya ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızının yüzde 3 dolayında süreceği yolundadır.

Türkiye'nin de yer aldığı Batı Asya bölgesinin yılda ortalama yüzde 4'ün biraz üzerinde bir hızla gelişebileceği sanılıyor (1).

Türkiye'nin genel gelişmesini ve sektör politikalarının marjlarını etkileyecek bu tablo için söylenecek bazı şeyler vardır:

1. İçten yanmalı motorlar, seri imalat teknikleri ile montaj hatlarının kullanıldığı hassas imalat, petrol artımına dayalı sanayiler, petrokimya ve organik kimya sanayileri, vb. sektörlerin ürünleriyle simgelenen ve dünyada 20. yüzyılın başlarında gerçekleştiği kabul edilen İkinci Sanayi ve Teknoloji Devrimi'nin 1970'lere gelindiği zaman sınırlarına eriştiği yolunda güçlü işaretler vardır. Böylece, kullanılan teknolojilerin sınırlarına erişmesi ile dünya ekonomisinin yavaşlaması birlikte ortaya çıkmıştır. 1950'lerden 1970'lere gelindiği zaman dünya ekonomisinin lokomotifleri olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya ve Almanya'da hem yatırımların verimliliği azalıyor, hem de talep düşüşü yaşanıyordu. 1970'lerin başlarındaki ilk petrol krizi, dünya ekonomisindeki daralmayı birdenbire çok ciddi biçimde gündeme getirdi. "Lokomotif" ülkelerden başlayarak dünya ekonomisinde bir "yapısal değişim" zorunlu hale geldi.
2. Yapısal değişim herşeyden önce sektörler tablosunun değişmesidir. 1970'lerden sonra bunun iki biçimde ortaya çıktığı görülmüştür.
 - (a) Özellikle Japonya'da görüldüğü gibi, kriz, bazı sektörlerin üretimdeki paylarının daralıp, bazılarının genişlemesi gerektiği yolunda bir politika çizgisi yaratmıştır. Bu mantığa göre şekillendirilen yapısal değişim, mevcut sektör yapısı içinde yatırım verimliliğinin gitgide düştüğünü ve dünya talebinin de değişeceğini öngörüyordu. Bu çizginin izlenmesi Japonya'nın geniş bir sektörler yelpazesine yayılarak gitgide üstünlük kazandığı "ürün

farklılaştırması"nı ve bunun özel politikaları ile kurumlarını yaratmıştır.

- (b) 1980'den sonraki yıllar otomasyon, bilgisayar kontrollu tasarım ve üretim, bilgi üretimine yönelik sanayi ve hizmetler, vb. ürünlerde somutlaşan ve üçüncü Teknoloji Devrimi olarak nitelenen bir büyük değişikliğe tanık olmaktadır. Değişiklik, başta öncü ülkeler olmak üzere, sermaye donatımının dünya çapında yenilenmesine yol açıyor. Sadece yeni mal ve hizmetler değil, bunları üretecek yeni araç, gereç ve kuruluşlarla, bütün bunların finansmanını sağlayacak bir kurumsallaşma gereksinimi doğmakta, böylece dünyada yepyeni bir talep yapısı oluşturulmaya başlanmaktadır. Bu değişim tablosu içinde, öncü ülkelerin hedefi "geleceğin sürükleyici sektörlerini kurmak"tır. Yeni Devrimin "bilime dayanan" veya "üstün beceri yoğunluğu isteyen" ürünleri şimdi yepyeni bir kategori halinde geliştiriyor.
3. Gözden kaçırılmaması gerekli bir nokta şudur: İkinci Sanayi ve Teknoloji Devrimi'nden Üçüncü'süne geçerken, dünyada çeşitli sektörlerin ürünlerine karşı talep farklılaşmaktadır. Bazı ürünlerin talebi daha hızlı, bazıları'nınki yavaş artmaktadır. 1960'lardan 1985'e uzanan dönemde, dünyada talebin yılda ortalama yüzde 6 dolayında arttığı ürünler "elektrikli araç gereç, elektronik eşya, bilgi teknolojisi ürünleri, otomatik büro aletleri, ince ayar aletleri, kimya sanayii ürünleri ve ilaç sanayii ürünleridir. Buna karşılık, talebi en yavaş (yüzde 1 dolayında) artanlar da demir çelik, maden cevherleri, madeni eşya, dokuma ürünleri, deri ve giyim, inşaat malzemesi ve metal dışı madenler" olmuştur. Böylece, sektör politikaları yönünden iki noktanın önemi artıyor: (a) Dünyanın talep yapısının değişmesinde II. ve III. Teknoloji Devrimleri birlikte etkili olmaktadır. (b) Geleceğin sektörlerine, daha doğrusu, üretim süreçlerine yönelmeyi amaçlayan stratejilere sahip olmaksızın, bir ülkenin uluslararası sistem içinde yer alması başarırlı olmasına yetmeyecek, fakat bu sisteme kapalı kalan bir ülke de kendini geliştiremeyecektir.

Türkiye gibi bir ülkenin, dün bulunmayan bazı mallara bugün veya yarın kavuşabilmekten ibaret bir gelişim çizgisi ile yetinmesi, dünyanın nasıl değiştiğini ve neleri gerekli kıldığını görmezlikten gelmek olur. Açıklıkla kabul etmek gerekir ki, eğer geleceğin üretim süreçleri gitgide "bilime dayanan" veya "üstün beceri yoğunluğu isteyen" türden olacaksa, üretim alanında Türkiye'nin işi de eskisinden zor olacaktır. Fakat, zorlukları göze almak yerine tüketici olmanın kolaylıklarını "gelişim" olarak kabul ettirmeye çalışan demagoji sahiplerinin, ülke genelinde olduğu kadar sektör politikaları alanında da etkili olmaya çalışacaklarını da bilmek gerekir.

4. Yukarıda özetlenenler, esas olarak dünyada imalat sanayii sektörlerinde gözlenen gelişmelerdir. Enerji ve tarım sektörlerindeki tablo bunları bütünlemektedir (2).

(a) 20. Yüzyılda ticari enerji büyük gelişme göstermiştir. Dünyanın ticari enerji kullanımı, yüzyılın ilk üç çeyreğinde 11 kat artmıştır. Toplam enerji tüketimi her on yılda üçte bir oranında artarken, enerji ticareti de enerji üretiminin iki katı hızla (her on yılda yüzde 60'lık bir hızla) gelişmiştir. Yeni enerji kaynaklarındaki ciddi gelişmeleri de hesaba katarsak, enerjinin göreceli maliyetinin zamanla düştüğünü ve özellikle 1950'den sonra enerji-deki bu tablonun, ekonomik büyümeyi dünya çapında nasıl hızlandırdığını görebiliriz.

Yapılan son tahminler, dünya enerji talebindeki artışın süreceğini gösteriyor (3). 1985-2020 yılları arasında dünya enerji tüketimi yüzde 50-75 dolayında artış gösterecektir. Yüzde 50'den 75'e uzanan marj dünya ekonomisinin toplam kaynaklarının yılda ortalama yüzde kaçlık bir hızla artacağına ilişkin varsayımlardan doğan farktan kaynaklanıyor. Ancak, bizim için asıl önemli nokta şudur: Enerji tüketimini karşılayacak kaynaklarda önemli bir daralma söz konusu değildir. toplam enerji kaynakları içinde taşkömür ve linyitin bugünkü yüzde 28'lik payı 2000'li yıllarda da korunacak, bugün yüzde 32'lik paya sahip petrolün yeri yüzde 28-30 arasında olacak, payı yüzde 18 dolayındaki doğal gaz güvenilir rezervlerin ve ticaretinin artışı ile yüzde 25'e kadar çıkabilecek, payı yüzde 5 olan en önemli yenilenebilir enerji kaynağı hidroelektrik yine bu mertebede bulunacak, son yılların en sorunlu kaynağı haline gelen nükleer ise bugünkü yüzde 4'lük payını 7-8'e çıkarabilecektir. Ticari olmayan kaynakları bir yana bırakarak, uzun dönemde önemli hale gelecek yeni enerji kaynaklarının, son yıllarda enerji fiyatlarındaki düşüşler nedeniyle pek hızla geliştirilmediğini ve toplam kaynaklar içindeki paylarının yakın gelecekte yüzde 1-2'yi geçmeyeceğini bilmek gerekir.

(b) Öteki sektörlerin gelişmesine katkıları bakımından, 20. yüzyılda tarım üretimi de enerji ile bazı benzerlikler taşıyor. Yüzyılın tarım üretimi de enerji ile bazı benzerlikler taşıyor. Yüzyılın ilk üç çeyreğinde, dünyada gıda maddelerindeki (yaklaşık yüzde 275'lik) artış, nüfus artış hızını aşmıştır. Yeni toprakların ekime açılması, makinalaşmanın gelişip yaygınlaşması, ana gıda maddesi niteliği taşıyan ürünlerde hektar verimi yüksek türlere geçilmesi, gübre kullanımı ve ilaçlamanın yaygınlaşması, birkaç hasat yapma olanağının doğması, hayvan türlerindeki gelişmeler ile denizler ve

okyanuslardan balık üretiminin arttırılması gıda maddelerindeki hızlı gelişmenin etkenleri olmuştur. Tarım sektörünün üretken kapasitesindeki büyüme, böylece hem nüfus artışının hem de talebin üzerinde gerçekleşirken, ana gıda maddelerinin reel fiyatı yüzyılın başındaki düzeyini aşmamıştır. Bunun sonuçlarından biri, insanların gelirleri artarken gelirden gıdaya ayrılan payın gitgide küçülmesidir. Bu, dünyada ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlayan, aynı zamanda bu büyümeden de olumlu etkilenen bir gelişme olmuştur.

Yüzyılın başlarında, ABD, İngiltere ve Almanya dışındaki ülkelerde çalışan nüfusun büyük çoğunluğu tarımda bulunuyordu. Bu oran, bugün gelişmiş ülkelerde yüzde 10 veya daha azına inmiştir. (Türkiye'de henüz yüzde 50'nin üzerindedir). Bir başka gerçek de, gelişmiş ülkelerde sayıca epeyi küçülmüş olan çiftçi gruplarının bugün siyasette güçlerini korumaları ve tarımda sübvansiyon politikalarından vazgeçmeyen koalisyonlar oluşturmalarıdır.

Dünya ticaretinde tarımın payı yüzyılın başında önemsiz düzeyde idi. Gıda maddelerinde kendine yeterlilik bir politika seçeneği değil, zorunluluğun sonucuydu. 1950'ler ve 1960'lardan sonra ulaştırma olanaklarının ve iletişim sistemlerinin de gelişmesiyle artan dünya tarım ürünleri (özellikle tahıl) ticaretinin belirgin yönü, bunun gelişmiş ülkeler arasında yapılan bir ticaret olmasıdır. Gelir düzeyi yükselen ve gıda normları gelişen ülkeler, nüfusun beslenme standartlarını, protein ve kalori gereksinmesini yüksek tutabilmek için tarım ürünleri ithalatına önem vermeye başlamışlardır. Gelir düzeyi yüksek olmayan ülkeler ise, yetersiz beslenme düzeyindeki bir "kendine yeterliliği" övünme konusu yapmayı sürdürür görünüyorlar.

1980'ler dünya tarımında sorunlu yıllar oldu. Dünya ekonomisinde büyümenin yavaşladığı bu yıllarda, piyasalardaki daralma ve fiyat düşüşlerine rağmen tarımda üretimin artmaya devam etmesi sorunları büyüttü (4). Bir yandan gelişmiş ülkelerin çiftçilerine göre yönlendirilen, yukarıda da belirttiğimiz sübvansiyon politikaları sonucunda süreklilik kazanan stoklar, öte yandan teknolojik ilerlemenin Asya ve Güney Amerika'da da üretim artışlarını sürekli kılan etkiler, tarım sektöründe üretimle fiyat ilişkisini 1980'lerde giderek zayıflattı.

Dünya ekonomisinde büyümenin yavaşlaması korumacılığı körüklemiştir. Tarım ithalatçısı gelişmiş ülkeler yüksek koruma oranları saptayarak talebi kısıcı etkiler yaratırken, gelir düzeyi yüksek olmayan ülkelerin hızla artan dış borçluluğu da bu ülkelerin harcanabilir gelirlerini ve böylece talepleri-

ni daraltmıştır. 1980'lerin ortamında, bu ülkeler kendi tarım ürünleri ihracatını zorlaştıran kur ve vergi uygulamalarına girerken, gelişmiş ülkeler dünya piyasasından pay kapmak için sübvansiyonlu ihracata yönelmişler, bu da işleri biraz daha zorlaştırarak, korumacı politikaları bir kısır döngü haline getiren, fakat çiftçi gelirlerini yükseltmeyen etkiler yapmıştır. Bugün tarım sektörü dünya ekonomisinin müzakere platformlarında daha çok yer tutan, fakat çözümü zor sorunlarla yüklü bir görünüm taşıyor.

- (B) Avrupa, Türkiye'nin gelişmelerinde hep ana referans noktası olmuştur ve böyle olmaya devam edecektir. Bu bakımdan, Avrupa Topluluğu'nun (AT) dünyanın yeni tablosu içinde en önemli yere sahip olma amacıyla oluşturacağı politikaların da Türkiye için ayrı önemi olacaktır. Gelecek on ila otuz yılda, hem ekonomi ve teknoloji alanında Türkiye'nin dünyada kaybedenler değil kazananlar tarafından yer tutması, hem de politikalar alanında oluşturacağı modus vivendi'lerin gerçekçi olması, Avrupa'nın politikalarına eskiden olduğundan daha yakından bağlıdır. Bu bakımdan, Avrupa'nın politikalarını izlemek ve bilmek şart oluyor (5)
1. AT'nun sektörler alanında oluşturmaya başladığı politikalar, dünya ekonomisinin "globalleşme"ye yöneldiğini hareket noktası olarak almaktadır. Böylece, burada herşeyden önce yapısal uyum sorunları ağırlık kazanıyor. Avrupa için öncelikli nokta, hemen her sektörde veya üretim sürecinde piyasaların dünya çapında (global) büyüklüğe erişmekte oluşu ve üretimin de buna göre yeniden düzenlenmesi gereğidir. Bu durumda bazı şeyler önemli oluyor: Daha büyük çaplı ölçek etkileri yaratabilmek, genişleyen piyasaların belirli kesimleri için üretimde uzmanlaşmak, ürün satandardlarını çoğaltarak yeni ürünler üretmek, imalatla mükemmellik ve güvenilirliğe sahip olmak, dizayn üstünlüğü sağlamak gibi. Bunların gerçekleşebilmesi, rekabet kavramının da artık daha rafine hale gelmesine, hatta özünün değiştirilmesine bağlı olacaktır. Örneğin, araştırma ve geliştirme çalışmaları çok önem kazanacak (buna büyük kaynak ayırmak gerekecek) ve bir üretim sektörüne girebilmek için gerekli etkinlik ölçeği yükselecek, kısacası, üretim eskisinden daha zor ve ince bir iş haline gelecektir. Böylece, Avrupa için sektör politikaları, öncelikle bu yeni anlamıyla rekabete ilişkin politikalar demek oluyor.
 2. Politikaları sürükleyen sektörler ve üretim süreçleri artık yeni sınıflamalara dayanacaktır. Bu sadece Avrupa için değil, ama dünya çapında üretici olmaya niyetli bütün toplumlar için böyledir. Gözden kaçırılmaması gereken bir nokta, artık ürünlerin belirli birer sektöre ait olmaktan çıkıp, birkaç

"sektör'ün katkısıyla ortaya çıkmasıdır. Eski sektör sınıflamalarını yavaş yavaş geçersiz kılacak bu gelişme, sektör politikaları bakımından yeni ilkeler ve teşvik düzenleri yaratacak niteliktedir. Dört kategoride toplanabilecek bir ürün veya sektör sınıflaması, son on onbeş yılın gelişmelerini yakın geleceğin politikalarına aktaracak bir anlama sahip görünüyor.

Bunlar:

- (a) "Bilime dayanan" (science based) veya "üstün beceri yoğunluğu isteyen" (skill intensive) ürünler (veya sektör); (b) "Farklılaştırılmış" (differentiated) ürünler (veya bunları üreten sektörler); (c) 'Geleneksel ürünler veya sektörler' ve (d) 'Kaynak işlemeye bağlı' ürünler veya sektörler olarak özetlenebilir. Bunları, özellikle lokomotif ülkelerin politikaları ile canlandırabilmek için son onbeş yılda (a)nın ve (d)nin ABD, (b)nin Japonya ve (c)nin Almanya'nın sektör çizgilerinde belirginlik kazandığını söyleyebiliriz. Böylece, Almanya II. Sanayi ve Teknoloji Devrimi'nin ürünlerini mükemmelleştiren politikalara henüz daha çok kaynak ayırırken, Japonya II.'den III.'ye geçiş aşamasının kapsamış, ABD ise III.'de olabildiğince atılım yaparak önemli bir fark sağlamayı amaçlamış görünüyor.
3. Bu ortamda AT için sektör politikaları, hem (a), hem de (b) ve (c)nin içerdiği ürünlerde Avrupa'ya herşeyden önce yeni anlamıyla rekabet gücü kazandıracak politikalar oluyor. Bu, oldukça kapsamlı bir çaba isteyecektir. Burada büyük rol devlete ve onun piyasaların büyük siparişçisi rolünü, Avrupa'lı üreticiyi koruyarak oynayabilmesine bağlıdır. Tasarlanan politikaların en önemli noktalarından biri budur. Devletin piyasa siparişleri, AT ülkelerinin GSYİH'sının yüzde 16'sından az değildir. Devlet, büyük siparişçi olarak üreticileri daha üstün teknolojilere yöneltecek, siparişlerini geniş bir ürünler ve sektörler yelpazesine yayacak, özellikle Avrupa'nın görelili olarak geri kaldığı yüksek teknoloji ürünlerinde Avrupa'lı üreticiyi ödüllendirecek olanaklara sahiptir.
4. Teknoloji ile ilgili düşünceler ve politikalar, şimdi daha önemli hale gelmiştir. Çünkü, teknolojinin etkisini sadece birkaç 'ileri teknoloji sektörü' için değil, hem ürünler, hem de üretim yöntemlerini hesaba katarak ekonominin tümü için düşünmek gerekmektedir. Örneğin, bilgi teknolojisi, yönetim biçimleri ve yöntemlerindeki değişimlerle birleştiği zaman hemen tüm çalışma alanlarında bilginin akışını, 'stok'unu, işlenmesini ve kullanılma olanaklarını etkileyip değiştirmektedir. Eğer dünyada büyük çapta bir

teknoloji yarışı varsa, buna katılma noktasında bulunan tüm firmaların, üretimin yeni koşullarında ne gibi kaynaklara gereksinme olduğunu, ne gibi risklerin söz konusu olduğunu hakkıyla kavramaları şarttır. Bu da, devletin sağlayacağı güvenceli bir ortam içinde ve görünebilir bir ufka göre çalışabilmekle olur. O takdirde firmalardan beklenecek olan, uzun dönemli stratejilere ve kısa dönemde olabildiğince esnekliğe sahip bir üretimdir.

Teknolojinin tüm ekonomi çapında tasarlanması ve örgütlenmesi, sektör politikaları bakımından yeni bir atılım niteliği taşıyor. Çünkü, burada, tüm çalışma alanlarında üstün nitelik kazanma veya nitelik yükseltme hem önem, hem de süreklilik kazanıyor. Böylece, "ileri ve geri teknoloji" farkı önemini yitirecektir. Geleneksel üretim sektörlerinde de daha karmaşık ve daha mükemmel işe talep artacaktır. Rekabet, ürünlerin farklılaşması arttıkça, tüm ekonomi çapında ürünün teknolojisine ve verimlilik artışlarına bağlı olmaya başlayacaktır.

- (C) Dünya ve Avrupa tablolarının özeti, sektör politikalarının Türkiye'de yeni baştan değerlendirilmesi ve tasarlanması gereğini gösteriyor. Türkiye ekonomisinin 1930'lardan başlayan gelişme çizgisinin, ekonominin çerçevesini aşan modus vivendi'lerle uygulanma olanağına kavuştuğunu başlangıçta belirtmiştik. 1980'de başlayan politika çizgisinin ise, ülkeyi, dünyadaki sınai ve teknolojik değişmeyi yakalayarak atılım yapabilecek tasarımlara değil, bazı geleneksel ve katma değeri düşük sektörlerde uzmanlaşmakla yetinmeye yönelttiğini; bunu bir "sanayileşme" ve bu çerçevede aradığı dış destekleri bir "dış açılma" gibi sunduğunu söylemiştik. 1980'lerde, özellikle ülkenin sektör profilinden görülen odur ki, bu, "maksimum değişme" görüntüsü altında bir "minimum ilerleme" modelidir. Bu çizginin getirdiği ortam Türkiye'yi ve ülkenin gelişme potansiyelini kilitlemiştir. Bu ortamı aşmak için (diğer şeylerin yanında) yeni bir sektörler yapısı oluşturabilmek gerekiyor. Bugünkü politikaların farklı bir siyasal görünüm veya başka bir başlık altında sürdürülmesi kilitlenmeyi sürdürür ve sorunları büyütür. Bu yönden, bazı noktalara açıklık getirilmelidir.

1. Sektörler politikası hem ekonomik büyümenin hem de sosyal gelişme anlayışının içeriğini yansıtır. Hangi kaynakların harekete geçirileceği ve herşeyden önce, ekonominin zaman içindeki ivmesini sağlayacak olan sermaye birikiminin kaynağı sektörler politikası ile aydınlanır. Toplumda bu yönde nasıl bir irade birliği oluşturulabileceği, yani, bir topyekün gelişme projesinin siyasal yönü de buradan okunabilir. Bu bakımdan, sektörler politikasının özü, eldeki olanakların kısa dönem içinde nasıl kullanılabilirce-

ğinden ibaret değildir. Asıl iş, toplumun geleceği görerek kendine nasıl yeni kaynaklar yaratabileceğini ve insanlarına nasıl değer kazandıracağını tasarlamak oluyor. Bu, siyasetçinin tüm sektörleri kucaklayacak bir bilgiye ve ufka sahip olmasını ve bu yolda aktif tavır almasını gerektiriyor. Geniş bir sektörler ufkunun tümünü kucaklamaya girişmemek ve bazı sektörlerle yetinerek, bazı sektörleri başka siyasal akımların veya partilerin eylem alanına terketmek siyasetçi olmanın niteliği ile bağdaşmaz. Kısacası, sektörler politikasında pasif bir tutum izleyerek gelişme politikasında ve siyaset çizgisinde başarı aramak mümkün değildir.

2. Türkiye'nin gelişme ve siyaset çizgisi, son 40 yıldır (kısa aralıklar dışında) sağ yönetimlerin elindedir ve 1980'lerde Türkiye'nin geleceğini kilitleyen bir noktaya gelip dayanmıştır. Ülkenin insan potansiyelini hayli hoyratça kullanarak sürdürülen bu çizginin ekonomik büyüme alanındaki başarısı 1980'lerde çok zayıflamış ve bu zayıflama, son on yıldır insanı gıgide daha çok hırpalayan bir seyir göstermiştir. Son on yıl, başta eğitim ve sağlık olmak üzere, insanın sosyal gelişmesini yansıtan sektörlerin büyük ihmal gördüğü dönemdir. Türkiye'nin kilitlendiği noktayı açabilecek güçte bir siyasal akım, eğitim ve sağlıktan başlamak üzere bu tabloyu değiştirmek zorundadır. Ancak, bu yöndeki çabalar sadece bir iki sosyal hizmet sektörü ile sınırlı kalırsa (geniş çaplı bile olsalar) yeni bir sektörler politikası için hareket noktası olamazlar. Çünkü, önemli olan şey, 1980 politikalarının ekonomik ve sosyal yaşama getirdiği tıkanmayı açma anını kaçırmamak ve tüm sektörlerle hareket vererek, ülkenin geleceği için birikim kaynağı yaratabilmektir. Görünen odur ki, tıkanma orta sol veya sosyal demokrat bir çizginin öngörülleri, öncülüğü ve çabası ile açılabilir. (Bir sosyal demokrat partinin günümüz Türkiye'sinde belki en önemli "misyon'u da budur. Öteki başarıları, buradan türeyebilir, bunu izleyebilir.)
3. Yeni bir modus vivendi'ye ancak buradan varılabilir. Herşeyden önce, Türkiye'nin geleceğin dünyasında yer alabilmeyi, kaynaklarını buna göre kullanmasını sağlayacak bir yön duygusuna gereksinmesi vardır. 1980'den beri süren yönetimlerin topluma dayattığı ve benimsetmeye çalıştığı çizgi, bazı geleneksel ve katma değeri düşük sektörlerde veya bazı basit aracılık ve hizmet alanlarında uzmanlaşma çizgisidir. Bunun ülkeyi niteliksiz insan gücü ile yüklü ve dışarıdan kolay denetlenebilen bir konuma sürükleyeceği görülüyor. Özellikle, dünyada III. Teknoloji Devrimi olarak nitelenen büyük değişme temposu içinde, yeni bir yön duygusuna kavuşamayan böyle bir ülke hızla marjinalleşerek saf dışı kalabilir. Teknoloji konusunu, 1980'lerin yönetimleri gibi "yeni oyuncaklar" ve yeni tüketim hevesleri so-

runu olarak değil, yeni üretim olanakları dünyasına ciddi adım atma konusu olarak düşünmenin zorunluluğu burada yatıyor. Türkiye, bunu yapabildiği ölçüde, 1980'lerde oluşturulan geleneksel ve katma değeri düşük sektörler ve basit hizmet alanları çemberini kırıp bunun dışına çıkacaktır. Herşey birbiriyle bağlantılıdır. Bu yönden, sektörlerde yapı değişikliğini amaçlayan yeni bir modus vivendi Türkiye'deki çok partili düzenin geleceğini de etkileyecektir.

4. Türkiye ekonomisinin önümüzdeki onbeş yıl içinde makul derecede yüksek ve sürekli bir büyüme hızına kavuşması, ülkenin dünyada ciddi bir yer kazanabilmesi için oldukça önemlidir. Buna karşılık, (a) düşük düzeyde (yıllık ortalaması yüzde 4 veya altında) kalan büyüme hızları, sektörler alanından başlayan ve dalga dalga yayılan istikrarsızlıkları doğurur. Bunlar ülkenin kendi içinde ve dünya ilişkilerindeki sorunları çoğaltır. 1990'larda Türkiye ekonomisi bu tür "problemlili senaryo"larla başedemez.

Yüksek ve sürekli bir hız, herşeyden önce 1960-1970'lerdeki sanayileşme stratejisinin ve bunun araçlarının büyük ölçüde değişmesini ve yenilenmesini gerektirecektir. Ülke, kabuğunu kırabilmek için sanayi ve enerjiden başlamak üzere, yeni ve büyük taleplerle işleyen bir stratejiye yönelmek zorundadır. Kısacası, Türkiye'nin dünyanın değişimine ayak uydurması sektörlerde yapı değişikliğine yönelen yeni bir modus vivendi ile, bu da makul derecede yüksek ve sürekli bir büyüme hızı ile yürüyebilir.

Burada bir noktanın üzerinde durmak gerekir: Seçim takvimi, ülkenin, 1980'lerin yönetimine 1992 yılında son verebileceğini gösteriyor. Ekonominin makro dengelerindeki ciddi sorunlar ve birkaç yıldır kurumlaşan yüzde 60'lık enflasyon platosu'na özgü davranış bozuklukları hesaba katılırsa, yeni bir yönetimin birdenbire yüksek büyüme konjonktürüne geçmesi, olanaksızlığı bir yana, yanlış da sayılabilir. 1980'lerinkine benzemeyen yeni bir yönetimin 1992'den başlayarak önemli işi, ekonomiyi çok geçikmeden bir yapı değişikliği ve sürekli bir büyüme hızı aşamasına yöneltecek bir geçiş dönemini düzenlemek oluyor.

III. POLİTİKA ÖNERİLERİ

(A) GENEL OLARAK

Ekonomide yapı değişikliğinin, büyüme hızına süreklilik kazandırarak gerçekleştirileceğini öngören politikalar, bu bölümde yer alacak düşüncelerimizin

temelini oluşturuyor. Türkiye'nin 1990'larda, iki teknolojik devrimi bir arada yaşamının çelişkisi içinde bulunacağını belirtmiştik. Son altmış yıl, Türkiye'nin çok geç sanayileşen ülkelerdekine benzer biçimde, farklı teknolojik çağlara özgü sektör ve sanayileri aynı zaman kesiti içinde kurma çabasını sergilemiştir. Böylece, önümüzdeki dönemde, bilim ve teknolojiye atılımı amaçlayan iddialı ve yenilikçi girişimlerin toplumda filizlenebilmesi için az çok olgunlaşmış bir sanayi yapıya gerek olacaktır. Ekonomik ve toplumsal değişimin hızlandırılması, üretim dünyasında köklü yeniliklerin ertelenmemesine, çeşitli çelişkiler yaratma pahasına toplum yaşamına yerleştirilmesine bağlıdır. Bu bakımdan, sektör politikalarının her türlü bilimsel, teknik ve sanayi yeniliğe açık, ancak eskiyi reddetmeyen, uzlaştırmacılığı beceren nitelikte olması gerekiyor. Bu, 1980'lerin "sağ" iktidarlarının, modern teknolojilerin tüketicisi olma tutkunluklarından bambaşka bir noktadır.

Türkiye ekonomisi, 1990'larda, önceden iyi bildiği iç ve dış kaynak kısıtları yanında, doğal kaynak ve nitelikli işgücü kısıtlarının da daha çok hissedileceği bir evreye gelecektir. Bu nedenle, tüm sektörlerde verimliliği artırmak, mevcut kuruluşları yeniden cihazlandırmak ve üretim süreçlerindeki yenilikleri ekonomiye daha hızlı aktarmak zorunluluk oluyor.

Burada bazı noktalara dikkat çektikten sonra, politika önerilerine geçeceğiz.

1. Bilinmesi gereken bir nokta, ekonominin genelinde ve sektörler düzeyinde sabit hedeflerle çalışmanın zorlaştığıdır. 1930'lardan sonra dünyada başarı kazanmış olan gelişme stratejileri, özellikle sanayiın çeşitli sektörlerinde kaynakların belirli hedeflere göre tahsisine dayanmıştır.

İşin yöntemini ve çerçevesini değiştiren esnek üretim sistemlerinin, özellikle 1980'lerden sonra gitgide yaygınlaşması, Türkiye'yi de daha çok etkileyecektir.

2. Kaynak tahsislerini zaman ufkuna bağlamak zorlaşmıştır. Fiyatların fazla esnekliğe sahip olmadığı bir dünyada hedefler koyabilmek ve kaynakları bunlara göre tahsis edebilmek bir derece kolaydır. Geçmiş dönemlerin bir özelliği bu idi. Fiyatlar (özellikle, belirsizliklere pek açık bir "fiyat" olan döviz kuru) dünyada 1980'lerde esnekleşmiş, hatta zaman zaman büyük dalgalanmalara açık olmuştur. Fiyatların denetlenmesinin, hatta kestirilebilmesinin zorlaştığı ortamlarda, kaynak tahsislerinde esneklik ve kaydırma sağlayacak bir politika uygulaması gerekli olur. 1990'larda buna hazırlıklı olmak ve günün esneklikleri ile uzun dönemli tasarımları bağdaştır-

mak, çeşitli sektörlerde üreticiye güvence ve belirlilik vermenin esasıdır.

3. Yukarıda da değinmiştik, 1990'ların dünyasında rekabet önem kazanıyor. Ancak bu, fiyattan çok teknolojinin ön plana geçmesiyle birlikte oluyor. Nitelikli ve yüksek ücretli emek, yeni teknoloji devriminin getirdiği bir zorunluluktur ve bu, rekabetin belirleyici ögesi haline geliyor. Bu nokta, Türkiye'de 40 yıldır "sağ" yönetimlerin izlediği ve özellikle 1980'lerde ilke olarak vurguladıkları "ucuz emek" politikalarına taban tabana zıttır. Düşük bir ücret düzeyi kısa süre için, bazı alanlarda rekabet şansı yaratırsa da, uzun dönemde geçersizleşir. Yeni teknolojilerin getirdiği değişim şunu gösteriyor ki, "düşük ücretler ekonomisi" gerçekte zayıf bir bünyeye sahiptir. En ciddi zayıflığı, bunun bütünü ile düşük nitelikli işler yaratarak işlemleri, bir sınai iş yapısının yavaş yavaş kaybolarak yerini getirisi yüksek olmayan basit hizmet sektörlerine bırakmasıdır. Kısacası, bu bir "düşük verimlilik ekonomisi"dir. Şunu açıkça söylemek gerekiyor: Düşük reel ücretler, 1990'larda Türkiye'ye ekonomik büyüme için bir avantaj sağlamaz. (7)

4. Rekabet önem kazanırken şu noktayı da gözden kaçırmamak gerekir: Rekabet, tüm politikaları düzenleyen tek ilke olamaz. İstihdam, ekonomi üzerinde dünya tekelinin baskısını hafifletmek, milli savunma ilkelerini olabildiğince koruyabilmek, gereken ürün veya proseslerde ithal ikamesini yürütebilmek, geri kalmış yöreleri gözetmek gibi düşünceler sektör politikalarını tasarlarırken ağırlık taşımalıdır. Dış piyasalarda rekabet gücü olmayan bir sektörü, ürünü veya prosesi dışlamak gibi tek yönlü bir düşünce, Türkiye ekonomisinin boyutları ve özellikleri dikkate alınırca, ciddi olmaz (8).

Yukarıda belirttiğimiz noktalarla, önümüzdeki yılların, dünyada sektörler alanında büyük değişikliklere sahne olacağını ve 1960/1970'li yıllara göre gitgide farklılaşacağını yeniden söylemiş oluyoruz. Sektörler alanındaki değişimler, özellikle yeni teknolojilerin sanayie büyük mesafe kazandırmasıyla ortaya çıkacaktır. Bu mesafe açılışı, birçok ülkenin yönetimin yarışı kısa sürede kaybetme ve dışlanma psikolojisine sürükleyebileceği gibi, dışlananlarda kendilerini bu yeni yarışın içinde sanma yanılgısını da uyandırabilir. Dünyada belirsizlikleri de içinde taşıyan büyük değişim dönemleri yaşanırken ülkede ufku görme yeteneğine ve durumu dürüstçe tartışma niteliğine sahip bir siyasal iktidarın bulunması büyük kazanç olur. Aksi takdirde, durum bugünkü gibi bir belirsizlik ve güvensizlik taşır. Gelişme

politikaları güçlü öngörülerin yanında, tutarlılık ve güvenilirlik ister. Dünyanın temposunu yakalayarak, ülke potansiyelini büyütme herşeyden önce buna bağlıdır. Kısacası, yeni gelişme stratejisi geniş ölçüde siyasal kapasitenin ürünü olarak ortaya çıkacaktır.

Sektör politikalarını tartışırken önerilerimiz yer yer seçenekleri vurgulayarak sunulacaktır. Çağın hızlanmış olması, siyasette ağırlık sahibi olabilmek için Türkiye'nin ekonomide güç toplamasını zorunlu kılıyor. Bütün bunlar, toplumda yeni güçlerin oluşması ile içiçedir. Sektör politikalarının böyle bir zemin üzerinde tartışılması için, seçenekleri değerlendirmek gerekiyor.

(B) SANAYİ POLİTİKALARI

Geniş bir sektörler yelpazesini kaplayan sanayi, Türkiye'ye çağı bir taraftan yakalayabilmek için gereklidir. Dünyadaki yeni değişim, zaman zaman bir "Bilgi Teknolojisi Devrimi" olarak niteleniyorsa da, bunu ülkenin o güne kadar üretmediği ürün çeşitlerinin, daha doğrusu, üretici olmanın önemsizleşmesi gibi algılamak, özellikle Türkiye gibi bir ülke için çok yanıltıcı olur (9).

Sanayi, niçin ürettikleri kadar, harekete geçirdiklerinden ötürü de önemli olduğunu burada yeniden tartışmak gereksizdir. Türkiye'de sosyal ve siyasal modus vivendi'lerin sanayi ağırlıklı oluşturulmaları halinde, daha kalıcı olduklarını ve ülkeyi dünyada daha saygın bir yere doğru yönelttiklerini söyleyebiliriz. Bu bakımdan, ekonomik ve sosyal yapıda bugünkü tıkanmışlığı aşabilmekte, sanayi sektörlerinin öncelikli bazı işlevlere sahip olacağı düşünülmelidir.

Sanayi sektörlerinde önümüzdeki dönem için önerilebilecek politikalarla geçmeden önce, başka ülkeler için olduğu kadar Türkiye için de geçerli bazı noktaları vurgulamalıyız:

1. Dünya ekonomisinde ve sanayi-üretim teknolojisindeki değişiklikler, "ekonomik birim"lerin yapısını değiştirmektedir. Yeni "bilgi teknolojisi"nin mikro birimlerde daha etkin üretim yapma olanağı açması ile yanyana ortaya çıkan bir eğilim şudur: Sanayileşme tarihinin ve 20. yüzyılın ekonomik birimleri olan ulusal ekonomiler daha büyük entegrasyon alanları içinde erimeye başlıyorlar. Hatta, belli teknolojiler için bu tür "ortak pazar"lar

da yeterli olmamakta, global pazara yönelmek gerekmektedir. Bu tablo, ulusal ekonomi çerçevesinde şimdiye kadar başarılı olabilen sanayi programlarının ötesinde tasarımlara girişmeyi zorunlu kılıyor.

2. Gelişmesi 1950'lerden beri süren Esnek üretim Sistemleri (Flexible Manufacturing Systems veya FMS), 1980'lerde bilgi-yoğunluğu artan bir üretim aşamasına kenetlenmiştir. Yeni ürünler kadar, yeni tasarımlar ve süreçler de önem kazanıyor. Böylece, bilgi üretimi hızla ön plana geçiyor. "Karşılaştırmalı üstünlükler"e göre hangi ülkenin hangi ürünü yapacağı yolundaki tartışma pekala dayanaksız kalabilir. Çünkü, bilgi üretimindeki "mutlak üstünlükler"e sahip olmak önemli oluyor. Bu üstünlük sadece "teknoloji parkları" kurmakla sağlanamaz. Bunun ötesine geçecek modelleri kısa sürede uygulamaya geçirebilmek gerekiyor (10).
3. Böyle bir gelişme, "Hangi sektöre yüklenmeli?" sorusunun önemini azaltabilir ve sektörler arası karşılıklı etkileşme süreci gitgide önem kazanır. Öyle bir ortamda, amaç, sanayileri geliştirmekten önce sanayicileri yaratabilmek olur. Bu, yeni bir sanayici kuşağı yaratmayı becermek demektir.
4. Böyle bir perspektif, teşvik sisteminin değiştirilmesini zorunlu kılar. Yeni bir sistemin can damarı kaynakların yeni projelere hızla tahsis edilebilmesidir. Başlangıçta belirli bir hata payı ile işleyeceğine şüphe olmayan böyle bir teşvik düzeninde, "gelecekteki performans" geçmişin kredibilitesi kadar (belki de daha çok) önemli olmaktadır. Burada, banka ve finansman sistemi değişik bir ağırlığa sahip olur.
5. Yukarıda çizilen tablo, girişimlerin mülkiyeti konusunu ikinci plana kaydırıyor. "Yeni bir sanayici kuşağı" özel kesimde olabileceği gibi, kamu kesiminde de çalışma alanı bulabilir. Kaynak tahsislerinde esneklik sağlayabilmek için, girişimcilik düzeyinde de belirli bir tarafsızlık sağlayabilmek gerekir.
6. Kaynak tahsislerinde esneklik uzun dönemli tasarımlara oturtulamazsa etkin olmaz. İkisini birleştirebilmek bir tür "sürekli orkestrasyon" ister. Planlamanın yeni bir çerçeveye kavuşması böyle olur. Planlama, sektör hedeflerini sürekli olarak gözden geçirerek politikaların planlanmasına doğru yönelir.
7. Başka ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de şimdi en değerli kaynak olan emek, bu tablo içinde önem kazanıyor. Eğitim ve eğitime yapılacak yatırımlar öncelikli oluyor. Amaç sadece verimlilik artışlarını sağlayacak biçimde teknik bilgiyi yaygınlaştırmak değildir. Bu, eğitimden beklenebi-

lecek işlevleri sınırlamak olur. Perspektif sahibi ve yönlendirici kadroları oluşturacak olan eğitim ve teknik eğitim, kitlesel üretimi artıracak bilgi ve görgü eğitiminden daha önemlidir. Bu takdirde, "yeni sanayici kuşaklar" bir gelişme stratejisini sürekliliğe kavuşturup zenginleştirebilirler.

Önümüzdeki dönemde sektörlerle ilgili somut önerilere geçerken, şu nokta üzerinde duralım: 1980'de başlamış ve bugün sürmekte olan sektör politikası çizgisi değiştirilmeksizin, ekonominin yönetiminde kalıcı başarı aramak yanlıştır. Fakat, bu çizgi değiştirilirken, Türkiye'nin yine sadece tek seçenekle karşı karşıya bulunacağını düşünmek de doğru değildir. Özellikle, sektör politikaları çerçevesindeki kurumlaşma önerileri tartışılmaya başlarsa, görülür ki, seçenekler "bir"den fazladır. Tercih ise siyasi bir iştir. Tercihleri açık seçik yapmak, birbiriyle bağdaşmayacak seçenekleri "uzlaştırıcı ara yol"lardan sakınmak için temelidir. Çünkü, 1990'larda ekonominin bu tür "ara yol"ların yaratacağı kaynak kaybına dayanması çok zordur.

Sanayi sektör ve ürün sınıflamasını, politikalar için taşıdığı anlama da değinerek yukarıda (s.21) belirtmiştik. Bu sınıflama, son on-onbeş yılın gelişmelerinin geleceğin politikalarına nasıl bir çerçeve içinde yerleştirilebileceğini genel çizgilerle gösteriyor. Aşağıda, ekonominin iki büyük üretici kesimi olan kamu ve özel kesim politikalarıyla bu sektör (ürün) sınıflamasının nasıl şekillendirilebileceğini tartışacağız. Seçenekler ve öneriler böylece ortaya çıkacaktır. Genellikle özel kesime yönelen sektör önerileri "Teşvik politikaları", genellikle kamu kesimine yönelen önerileri ise "Kamu politikaları" başlığında incelenecektir. Ancak, iki kesimde de ortak olarak ortaya çıkan bazı sektör sorunları olabilir. Bunları kesimlere göre keskin bir ayırım yapmaksızın tartışacağız.

1. TEŞVİK POLİTİKALARI

Bu bölümde sadece özel sanayi kesiminin sorunlarına değil, yer yer çeşitli sektörlerin gelişme çizgilerine de değiniyoruz. Önce şunu vurgulamak gerekiyor: Teşvik politikaları, esas olarak özel girişim kesimi ile toplumun refahı arasındaki bağlantıyı ortaya koymalıdır. Teşvik politikalarının özünde de genellikle sanayi sektörlerinden beklenen bir özellik yer almalıdır. Bu özellik sanayi (a) üretim ve (b) başka sektörleri harekete geçirme işlevlerinden kaynaklanıyor. Bu işlevler, teşvik politikalarına yön verecek bir ilke aradığımız takdirde, bizi üretim sektörlerinde kişi başına katma de-

ğerin yüksek olması ilkesine yöneltilir.

Sektör sınıflamasındaki "geleneksel" ölçek ekonomisine yönelen ve "kaynak-yoğun" sektörler Türkiye'de 1980 öncesinde (özellikle 1965-1980 arasında) sürekli destek gördüler, fakat, "olgunluk" aşamasına erişemediler ve 1980 politikalarının sınai birikimi zayıflatan tercihleri karşısında genellikle duraklayıp küçüldüler. Eğer bu sektörler, 1980 politikalarına maruz kalmadan önce kritik bir üretim ve büyüklük eşiğini aşmış ve bir gelişmişlik derecesine erişebilmiş olsalar, sahiboldukları itme gücü bu gelişmişliği sürdürürdü. Bütün bu sektörler yelpazesi içinde tekstil, deri, gıda, cam, bazı dayanıklı tüketim malları gibi, özel kesimin eğilimleri ve 1980 yönetimlerinin tercihleri ile bağdaşan sektörler gelişmelerini sürdürdüler. Kişi başına katma değerce yüksek olan "bilime dayanan" ve "farklılaştırılmış" ürünler ise, 1980 öncesinde de gelişmemiş ve zayıf bir konumda bulunuyordu. 1980 politikaları bunları özel tedbirlerle desteklemeyi hiç gündeme getirmedi. Piyasa koşulları ise buna hiç elvermedi.

- (a) Teşvikler konusuna girmeden önce şunu belirtmek gerekiyor: Sektör politikalarının isabet ve etkinlik getirmesi için, bunların izleyişini kolaylaştıracak düzenlemeleri herşeyden önce düşünmek gerekir. Şirketler, borçlar, icra iflas hukuku ve ödeme sistemlerini etkileyecek olan düzenlemeler bunların başında gelir. Patent sistemi, kalite kontrolü ve standardizasyon da zoraki fakat önemsiz mertebede kalan "tescil işlemleri" olmaktan çıkmalı, sınai gelişme bazına oturmalıdır. Bugünkü ihale sistemi karışık ve sanayi gelişmesini yavaşlatıcıdır; özellikle ileri teknoloji alanlarında yerli girişimleri özendirerek yeni yollar oluşturulmalıdır. Bu alanda akla gelecek düzenleme örneklerini çoğaltabiliriz.
- (b) 1980 politikalarının imalat sanayiine sempatik ve istekle bakan bir görüşten kaynaklanmadığı biliniyor. Bunun sonucunda, imalat sanayiinde 1980'li yıllarda sadece bazı emek-yoğun ve kaynak-yoğunluğuna sahip sektörlerin gelişmeyi sürdürdüklerini belirttik. Bu tablo, içinde bulunduğumuz yıllara kadar, özel kesimin sanayie ve teşvik politikalarına bakışını da etkilemiştir. Daha çok ticaret sermayesine özgü davranış alışkanlıkları sayılan kısa dönemli hesap ve spekülasyon kar öngörüsü, yatırımlardan kaçınma, riskten sakınma, sürekli korunma arayışı gibi nitelikler, 1980'lerin özel sanayi kesiminde yer yer belirginlik kazanmıştır.

1990'ların başında, bu bakışın sürdüğü başka şekilde de görülebili-

yor: Özel kesimin, geleceğe dönük bir "vizyon"a sahip olarak, topluma ciddi bir çağrı yapmasını öneren TÜSİAD, Türkiye ekonomisinin gelecekteki gelişmesini, bugün "yüksek rekabet gücü"ne sahip olduğu şu sektörler (ürünler) üzerine kurmayı önermektedir: Turizm, seramik, cam eşya, primer alüminyum, meyva suyu, metal eşya (armatür), bisiklet, iplik, lastik, vb. Bunlar ya az çok tümü hammaddeye dayalı olan, veya basit teknoloji ürünü olan mallar ve hizmetlerdir. Ayrıca, TÜSİAD, söz konusu "rekabet gücü"nü oluşturan ilk beş faktörün en önemlisi olarak "işgücü maliyeti"ni (ücreti), sonuncusu olarak da "teknoloji"yi saymaktadır (11).

Sanayi bu genel görünümü, atılım yapmaya elverişli bir potansiyele yansıtmıyor. Dünyada sektör gelişmelerinin başını çeken ülkelerin özellikle yönedikleri "Bilinme dayanan" ve "Farklılaştırılmış" ürünler, Türk özel sanayi kesiminin üretim heveslerinin ötesindedir. 1980'lerin modus vivendi'si olarak kaşımıza çıkan "piyasa ekonomisi"nin, özel kesimdeki sanayicide bu hevesi uyandırdığı, yani, bu alanlara girebilmek için daha büyük riskler almaya ve teknolojisini geliştirmek için kaynak aramaya yönelttiği söylenemez. Kısacası, III. Teknoloji Devrimi'nin 1980'lerdeki dönemi, Türkiye'de özel kesim sanayicisini algılama ve düşünme yönünden değilse de üretim çabası bakımından dünyadan uzaklaştırıcı etkiler yapmıştır. Yeni sektör politikaları üzerinde düşünürken, hangi noktada bulunduğumuzu iyi bilmeliyiz.

- (c) Teşvik politikalarında ilk nokta, 1980'lerde başlayan ve teşvikleri sermaye sahipliğine ve rantıyeye yönelten sistemin değiştirilmesidir. "Sahiplik" ve spekülasyonu öncelikli kılan bir sistem, sanayi bu-
günkü, zayıflayan yapısını kökleştirir. Yeni politikalarda, teşvikleri sanayi kesiminin mülkiyetten değil girişimden kaynaklanan gelirlerine yönelmek ve risk almaksızın sağlanan rant gelirlerini kesmek gerekir. (Bu, 32 sayılı Kararın tümüyle gözden geçirilmesi ile başlayacaktır.)
- (aa) Projeye bağlı, "bağış" tipi veya kontrollü krediler önemli olacaktır. Burada amaç, teşvikleri sektör veya ürün bazında yatırıma ve verimliliğe yöneltmektir. "Venture capital", bu yolda hızla geliştirilecek araçlardan biridir.
- (bb) Yatırım teşviklerinde üzerinde durulacak nokta "yatırım"dan yararlanarak, yerli üretimi desteklemektir. Bugün teşvik için

kullanılan vergi, kredi ve bağış "araç"larından, bir derece işlerliğe sahip görünen vergidir. Yeni teşvik politikasında bu araçların tümünü işletmek şarttır.

- (i) Seçilecek pilot sektörlerde araştırma-geliştirme, proje geliştirme, teknoloji transferi için acımasız bağış vermek gerekiyor.
- (ii) Yatırımcı için kredi mekanizması "sanayi-yatırım bankası" aracılığıyla işlerlik kazanacaktır. Gerekli olan, yatırım bankası aracılığı ile ve sektörler (ürünler) için düzenlenecek kriterlere göre ucuz maliyetli ve sübvansiyonlu kredidir. Kredi kullanımı yatırım sırasında denetlenmelidir. İşletme kredisi ise, ayrı ve finans sistemi içinde çözüme bağlanacak bir iştir. Bankacılığın, sektör (ürün) politikalarının can damarlarından biri olan müzakere ile ilgili yönü yeni sektör politikasında önem kazanacaktır.
- (cc) Yatırım indirimi, bugün yatırımcıyı çok ilgilendirmiyor. En etkili teşvik araçlarından biri olan gümrük muafiyeti ise herkese verilir hale gelmiştir. Özellikle yatırım malları dışında kalan ürünlerde gümrük muafiyeti belirsizleşmiştir. Şöyle bir sistem oluşturulabilir:
 - (i) Bu muafiyeti geniş bir ürünler yelpazesi için tek düzeye getirmek ve,
 - (ii) Özellikle ISIC 38 kapsamındaki sektörler (ürünler) için, sanayicinin hem korunmasını, hem de gerekli girdileri yurt içinden tedarik etmesini sağlayabilmek. Bunun için, gerekiyorsa gümrük muafiyetinin üzerinde kalan fark sanayiciye verilecektir. (Bugün "fon mekanizması" bunu bozuyor. "sıfır gümrük" bile yüzde 25-26'ya geliyor.)
- (d) Sektör politikasının (özel kesim ve kamu kesimi için önemli bir boyutu sanayi coğrafyasında yapılacak değişikliklerdir. Sanayi mekan içinde kaydırmak, Türkiye'de yeni üretim bölgeleri ve hareket merkezleri oluşturmak için de elverişli bir maniveldir. bu konunun birkaç yönü üzerinde durmak gerekiyor:
 - (aa) "Geleneksel" sanayi kuruluşlarının "ölçek ekonomisi" yaratma etkisi bir noktaya kadar sürüyor. Bu noktanın ötesinde ise sosyal maliyetleri gitgide artırıyor. Üzerinde durulacak bir nokta, eski ve üretim kapasitesi kanıtlanmış kuruluşları, sanayi kuruluşlarından yoksun bölgelere kaydırmaktır. Kamu kesiminden

bir örnek aramak gerekirse, Nazilli'nin, örneğin Adıyaman'a kaydırılması diyebiliriz.

- (bb) "Geleneksel" sektörlerin yeni bir yapıya kavuşturulması, bu sektörlerde önemli ölçüde sermaye girişi ile olur. Yeni "sektör önderleri"nin ortaya çıkması, "safra atılması" ve atılım yapılabilmesi buna bağlı olacaktır. (Burada , sermaye piyasasından da, bugün için değilse de ileride bir rol beklenebilir.)
- (cc) Geleceğin sektörlerini (ürünlerini) gözetken bir strateji büyük mekan projelerine yönelmelidir. Büyük mekan projeleri Türkiye'nin üretim sınırlarını ("industrial frontier") değiştirecektir. Bir örnek olarak, bugünkü İstanbul-İzmit-Bursa sanayi üçgenini ferahlatmak, bu üçgeni "bilime dayanan" ve "farklılaştırılmış" ürünlerin üçgeni olarak oluşturmak ve çevre sorunlarını da hafifletmek üzere, bununla kenetlenen ve Adapazarı-Eskişehir-Ankara'ya yayılan daha büyük bir sanayi üçgeni tasarlanabilir. Bu projede, sanai üretimin gerektirdiği hızı sağlayabilmek için üçgenin iki ucu (Ankara-Adapazarı) arasını iki saatte gidebilen tren ulaşımı gereklidir.

Hızlı ulaşım, sanayii, kaynak kullanımının pahalılaştırılacağı İstanbul mıknaatısından koparmadan, çalışma ve yaşama koşulları bakımından daha rahat bir mekana taşır. Gelişmiş bir sanayi bir metropolden, yani, ticaret yollarından, üniversiteden, nitelikli işçiden kopması düşünülemez. Bu bakımdan, önerilen model, ulaşım olanaklarını öncelikli kılarak İstanbul ve Ankara'nın mekanlarını büyütmek ve sanayi için bir büyük Kuzey Batı-Orta Anadolu metropolü (Osaka-Tokyo gibi) oluşturmaktır. Buna İSTANKA da diyebiliriz. Türkiye'nin ulaşım olanaklarını dikkate alarak oluşturulabilecek üretim-ulaştırma eksenlerine aşağıda ulaştırma politikası bölümünde de değinilecektir. Burada önemli nokta, Türkiye'nin kaynaklarının uflanmaksızın, büyük teşvikler verecek biçimde kullanılması gereğidir. Kaynakları (i) bir yandan geleceğin sektörlerine, (ürünlerine) ve onun insan gücüne yöneltmek, (ii) bir yandan da geleneksel sanayileri yeniden yapılandıracak mekan değişiklikleri yapmak için, teşvik alanlarını en hızlı gelişecek mekanlar biçiminde organize etmek şart oluyor. (dd) GAP ayrı bir inceleme konusudur ve çalışmamızın kapsamına alınma-

mıştır. Ancak şuna işaret etmeliyiz: GAP'ın küçük üreticiliğe dayanan bir tarım eksenini oluşturmaması, Türkiye ekonomisinin gelecek yıllardaki sorunlarını çözmez; Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan kaynaklanan büyük göçü önlemez. Bu bölge, enerji/sanayi eksenini etrafında, kaynak-yoğunluğuna sahip sektörlerin oraganizasyonuna elverişlidir. Böyle bir çerçeve, bölgede gerçekçi ve üretken yeniden yerleşme noktaları kurulmasını sağlayabilir. Su kaynaklarından başlamak üzere, bölge için optimal kaynak kullanımının nasıl olacağı üzerinde düşünmek gerekiyor. (Özal'ın ağzından dile getirilen "Güney veya Güney Doğu Anadolu suyunu İsrail üzerinden Ortadoğu'ya akıtmak" gibi projeler, bu bölge ve Türkiye ekonomisi kaynaklarının optimal kullanım olanakları karşısındaki engellerdir.)

- (ee) Sektörlere (ürünlere) dönük teşvik politikalarında dikkate alınacak bir nokta, "geleneksel" ve "kaynak-yoğun" sektörlerdeki üretici kuruluşlar arasındaki birleşmelerdir. Bu, belirli ürün alanları (veya ürün türleri) seçerek yapılabilir ve hem özel kesim, hem de kamu girişimciliği alanı içinde gerçekleştirilebilir, özel kesim-kamu ortaklıkları biçimine de dönüşebilir. Birleşmeler, teknolojinin yenilenmesini, böylece rekabetin asıl desteğini bulmasını sağlar ve piyasaların genişlemesini kolaylaştırır.

- (e) Türkiye ekonomisinde, son yirmi yılda rant yapan sanayiler vardır. Yapı sanayileri, otomotiv, beyaz eşya ve elektronik bunların başında geliyor. Bu sektörlerin (ürünlerin) daha 20-30 yıl etkinliklerini koruyacaklarını düşünmek yanlış olmaz. Beyaz eşyadan başlamak üzere, bu ürünlerin refah göstergesi niteliğine sahip olduğu ve bunun devam edeceği düşünülmelidir. Otomotiv ve elektronik alanlarında Türkiye'ye özgü "üretim yenilikleri" beklemek gerçekçi olmayabilir. Fakat, ileri-geri üretim bağlantıları bulunan ve teşvik görse de görmese de gelişecek olan yapı sanayileri zaman içinde kalite kazanmaktadır ve burada özgün yenilikler beklenebilir.

2. SEKTÖR POLİTİKALARI VE KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ.

Kamu kesiminin ekonomik girişimleri geçmiş 30 yılda Kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) çerçevesinde tasarlanmış ve konuşulmuştur.

Son on yıl içinde, çerçevenin bütününde büyük değişiklikler olmaksızın yeni adlandırmalar ortaya çıkmış, bir yandan da kamu girişimcilik alanını daraltacak, kamu mülkiyetinden özel rantları artırmak için yararlanacak politikalar yürütülmek istenmiştir. KİT sisteminin tümüyle sahipsiz kaldığı bu dönemde, kamunun girişim etkinliğinin küçülmesi ekonomide sermaye birikimini zayıflatıcı bir etki yaratmış, 1980'lerin "özel kesimci" çizgisi, bu zayıflamayı telafi edecek bir birikim anlayışı getirmemiştir. Bu bakımdan, kamunun girişimciliği ile ilgili yeni sektör politikalarının önemli noktası, ekonominin yeni sermaye birikimine katkı olmalıdır. Kamu girişimciliği alanındaki ciddi reform gereksinmesi buradan doğuyor.

Sanayi politikaları içinde KİT'in sektörlerle dönük işlevlerini düşünürken, iki saf strateji eksenini (veya iki seçenek) söz konusu olabilir. Bunlar (a) sektörel yapılanma ve (b) bölüşüm eksenleridir. Eğer siyasal tercih, bölüşüm eksenini üzerinde bir KİT sektörler politikası oluşturmaksa, burada amaç, KİT kaynak tahsislerini bazı "tercihli" gruplara gelir transferi yapmak veya çalışan sınıflardan bazılarının (örneğin, emekçilerin) reel gelirlerini artırmak biçiminde ortaya çıkar. Ancak, dışa açık bir ekonomide, bu strateji birtakım sınırlamalarla karşı karşıyadır.

Bu iki strateji eksenini birbirini tümüyle dışlamayabilir. Örneğin, sektörlerin yeniden yapılanmasına yönelik bir seçenek, ortalama verimliliği belirgin biçimde yükseltebilirse, bölüşüm amacı için de kullanılabilir.

Burada yöneleceğimiz seçenek, Türkiye ekonomisinin sürekli bir büyüme hızına kavuşması ve sermaye donatımını yenilemesi için gelecek onbeş yıllık dönemde bir sektörel yapılanmayı gerçekleştirmesidir. Bu da, KİT sistemini, kişi başına katma değer yaratımı yüksek olan alanlara yönlendirmek demektir.

(a) Kamu girişimciliğinin işlevleri.

Kamu girişimciliği günümüzde özellikle "kaynak yoğunluğu yüksek" sektörlerde ve bir ölçüde de, "ölçek yoğunluğuna sahip" geleneksel sektörlerde görünüyor. Bu durum, hala iyi kötü kamu kesimine ait bulunan doğal kaynak ve petrol ithalat rantalarını bu kesime yöneltiyor. Ancak, her iki sektörler grubunda da kamu kesiminin verimliliği düşük düzeydedir. (1960'lı ve 1970'li yıllarda verimlilik

tablosu böyle değildi.) Bunların dışında, kamu kesiminin bugün "emek yoğunluğuna sahip" ürünlerle, "farklılaştırılmış" ürünler sektörlerinde de başarılı olduğu savunulamaz. "Bilime dayalı" sektörlerde ise, kamu girişimciliğinin varlığı söz konusu değildir.

1980'li yılların bu tablosu, esas olarak 1960-1970'lerin kaynak tahsisi tercihlerini yansıtmaktadır. O dönemde, kamu girişimciliği sermaye yoğunluğu ve kişi başına katma değeri görece yüksek ve kitlesel üretime dönek alanlara yöneliyordu. O dönemin teknolojik potansiyeli ile belki erişilebilir ve gerçekçi tercihler bunlar oluyordu. Şimdi, yeni bir döneme doğru gidiliyorsa ve burada, KİT'lere teknoloji öncülüğü işlevi verilecek ve sanayi sektörlerinde yeniden yapılanmanın başını çekmeleri düşünülecek ise, kamu girişimciliğinin (gelişmiş Batı ülkelerinde de olduğu gibi) "bilime dayalı" sektörlerle yönelmesi gerekiyor.

1960-1970'li yıllarda KİT'in "ölçek yoğunluğuna sahip" sektörlerle yönelmesinin nedeni, ülke ekonomisindeki sermaye darboğazını aşmaktı. 1990'larda ise, özel sermaye birikiminin eriştiği ölçüler önünde, en kıt faktörün teknik bilgi düzeyi olduğu söylenebilir. Ancak, KİT'in "bilime dayalı" sektörlerde ciddi bir birikime sahip bulunmayışı, burada hazır bir organizasyon modelinin söz konusu olmadığını ve herşeyin aşağı yukarı "sıfır"dan başlayarak tartışılabileceğini gösteriyor.

Bu nokta üzerinde biraz durmak gerekiyor. Kamu kesiminin "emek yoğunluğuna sahip" "farklılaştırılmış" ve "bilime dayanan" ürün kategorilerinde özel kesim ortalamalarından daha düşük verimlilik düzeylerinde görünmesi şöyle yorumlanabilir.

- (aa) "Emek yoğun" ve "farklılaştırılmış" ürünler dallarındaki zafiyet, temelde bir iş idaresi sorununun yansıması olabilir. Kamu girişimciliği kesimi personel yönetiminde, (özellikle, niteliksiz personel yönetiminde) değişen piyasa ve özellikle talep koşullarına uyum sağlamakta başarısızdır.
- (bb) Kamu girişimciliği, "bilime dayalı" üretimin yüksek verimli alt sektör veya ürünlerini teşhis edememekte, kaynaklarını bu alanlara pek yönlendirememektedir. Burada, işletme sorunlarına ek olarak bir kaynak tahsisi sorunu da ağırlığını duyuruyor.
- (cc) KİT sisteminin görece başarılı olduğu alanlar kitlesel üretim yapan proses sanayileridir. Burada hiyerarşik kademelenme, ayrıntılı iş tanımları ve sınırları "kalın" çizilmiş görev alanları üretim işinin doğasına uygundur. Başka deyişle, Fordizm-Taylorizm KİT yönetimine

aykırı düşmez. (Eğer KİT reformu becerilemeyecekse, hiç değilse bu alanlarda doğru dürüst, yani, Taylorist işletme yönetilebilir. Ancak, bu takdirde, KİT'e yapısal değişiklik işlevi vermekten vazgeçilir.)

Bu yorumlarla dile getirilmek istenen şudur: Söz konusu kaynak tahsisi ve iş idaresi sorunları köklü bir reformla çözüme yaklaştırılmadan, KİT sisteminin, (mevcut verimlilik göstergeleri ile) sanayi yeniden yapılanmasında öncü rolü yüklenmesi gerçekçi olmaz. Böyle bir rol için, KİT sisteminin kuruluş ve işleyişinde bazı temel tercihler yapmak kaçınılmaz olur. Bu konu, sektör politikalarının en kritik noktalarından biri oluyor.

(b) Kamu girişimciliğinde kaynak tahsisi.

KİT kaynak tahsislerinin candamarı, bu kamu girişimlerinin merkezi plan örgütü (buna, örneğin, "DPT" diyebiliriz) ve siyasal otorite ile ilişkilerinde aranmalıdır. İlişkiler iki farklı model içinde düşünülebilir. Hangisinin tercih edileceği siyasal karara bağlıdır. Konuya yaklaşım farklılıklarını gösteren bu iki modelden birine "Yönlendirme" (Y) modeli, öbürüne "Genel" (G) model diyebiliriz.

- (aa) Y modelinde "DPT" ve siyasal otorite, kamu girişimlerini belirli araçlar kullanarak (bunlar direktifler, telkinler, vb. olabilir), belirli yatırım alanlarına yönlendirmeye çalışırlar. Gerektiğinde, bu araçlara uygulanabilirlik kazandırmak üzere belirli özendiriciler (gelir ve sermaye transferleri, vb.) kullanılabilirler. Bu modelin özelliği belirli oluşudur: Her bir KİT'in sanayi yapısal değişmesinde belirli rolü vardır ve KİT'ten bu rolü oynaması beklenmekte ve istenmektedir.
- (bb) Y modelinde, güçlü ve etkili merkezi sektör programları ofisleri gereklidir. Bu ofisleri salt "DPT" içinde kurmak, modelin işlerliği için yetmez. Üretici bakanlıklardaki birimlerin yeniden oluşturulması veya en azından güçlendirilmesi gerekir. Eğer Y modeli tercih ediliyorsa, şöyle bir yapı önerilebilir: "DPT"de görece küçük, ama bilgili ve etkili bir çekirdek+ üretici bakanlıklarda güçlü sektör planlama ofisleri + KİT'lerde proje planlama birimleri. Bu model, bugünkü duruma göre güçlendirilmiş ve ne yaptığını-yapacağını bilen bir "merkez"le çalışır.
- (cc) G modelinde ise, kamu girişimleri ile özel girişimler arasında bir fark gözetilmez. Kamuda üretici kuruluşlar kendi üretim ve yatırım

programlarını uygulamakta tümüyle serbest kalırlar. Özendiriciler, kamu için de özel girişimler için de aynıdır. Siyaset ve iktisadın "görünmeyen elleri" dışında, KİT ne direktiflerle ne de devlet bütçesi yoluyla yönlendirilebilir. KİT için özel bir yasa söz konusu olmaz. KİT'ler ticaret, borçlar, vs. yasalarının genel hükümlerine bağlı olurlar.

- (dd) G modeli, "DPT" ve üretici bakanlıklarda çekirdek niteliğinde sektör program ofislerinin varlığını gerektirir. Bu modelde sektör planaması ademi merkezileşir, KİT'lere ve onların üst örgütleri olan "KİT holdingleri"ne kayar.

Hangi model benimsenirse benimsensin, girişim sermayesini ve öncü yatırımları kredilendirecek veya iştirak yolu ile destekleyecek bir sanayi-yatırım bankasına gerek duyulacaktır. Bu bankanın yönetim stili Y ve G modellerinde farklıdır. Y modelinde merkezin doğrudan veya dolaylı yönlendirme mekanizmaları işlerken, G modelinde banka siyasete "görünmeyen eller"le bağlı, ancak yönetimi özerk olan bir başka KİT'tir.

Şu noktayı vurgulamalıyız: Y ile G modelleri arasında bir "ara çözüm" tasarlamak, verimsiz bir işe girişmek olur. Her "ara çözüm" yeni bürokratik ataletler ve dirençler yaratır. Şüphe yok ki, burada çizilen biçimleriyle, Y ve G modelleri birer "saf model"dirler. Siyasal konjonktür, tercih edilen modele bir aşamalı geçişi zorunlu kılabilir. Ancak, hangi modelin amaçlandığı açık seçik kararlaştırılmalı, melez çözümlerden verim umulmamalıdır.

(c) Kamu girişimciliğinde iş idaresi ve yönetim

Bu alanda karşılaşılan sorunlara, yukarıda belirtilen sorunların mikro ölçekteki yansıması gibi bakılabilir. Yani, kamu girişimciliği sistemi içinde ya farklı firma tiplerinin örgütlenme ve yönetim modelleri (y harfi ile gösterelim) ya da tek ve genel bir firma örgütlenme ve yönetim modeli (g harfi ile gösterelim) üzerinde düşünmek gerekecektir. Eğer y seçeneği benimsenirse, örneğin, bir KİT'de özyönetim uygulanırken, bir başkası genel KİT yasasına, bir başkası da Ticaret Kanunu hükümlerine bağlı olabilir.

Mikro düzeydeki bu modelleri, daha önce belirtilen makro düzeydeki model tipleriyle birleştirecek dört olasılık bulunduğunu görürüz (Yy, Yg, Gy ve Gg). Bunlar arasında tutarlılık aranacaksa (ki aramak gerekir), Yy ile Gg üzerinde dü-

şünmek doğru olacaktır. Ancak, bölgesel gelişme ve yerleşme amaçlı özel projeler gibi istisnai durumlar için bazı "karma" modeller tasarlanabilir.

Örgütlenme ve yönetimin bünyesi bakımından bellibaşlı üç model üzerinde tartışılabilir: (aa) "Holding" (buna iyi bir örnek oluşturduğu için "IRI" modeli diyebiliriz), (bb) Atomistik firma ve (cc) Özyönetim.

Belirtmek gerekir ki, eğer sürekli bir büyüme hızı ile uzun döneme yayılan bir gelişme stratejisi amaçlanıyorsa, "IRI" modeli önemli üstünlüklere sahip görünecektir. Bu model, kapitalist birikimin doğasına ters düşmeyen ve özel kesimde de işlerliği uzun süre sınamış bir modeldir. Ayrıca, Türkiye'nin bugünkü sisteminden "IRI"ye geçmek için çok büyük değişiklikler yapmak gerekmez. Türkiye'deki sistemde "holding üst kuruluşu -- şirket -- müessese" zincirinin halkaları zaten vardır. Bunlar eleştirel gözle değerlendirilip yeniden eklenilebilirler.

Atomistik firma modeli, Türkiye'nin kamu girişimciliğinde teşvik edeceği, çalışanların yabancılaşmasını azaltacağı yolunda iddialar vardır. Bunlar tartışmaya açıktır. Ancak, kamu sistemi içinde bir şirket büyüklüğüne ve kimliğine erişmiş "müessese"lerin şirketleşmesi düşünülebilir. SEKA'nın bir holding, Aksu, Çaycuma, İzmit'in de bağlı anonim şirketler olması gibi.

Özyönetim veya özelleştirme, KİT sisteminin özellikle emek-yoğun dallarda düşük verimlilikle işleyen kuruluşlarını etkinleştirmenin bir yolu olabilir mi? Yönetim ve işletme düzeyindeki düşük performans sürdükçe, buna olumlu yanıt verilemez. Ancak, bir tür işletme sözleşmesi ile, mülkiyet kamuda kalmak ve kamu kesimine makul bir getiri sağlamak koşulu ile, tesis çalışanlarının veya girişimcilerin bir işletme hakkına sahip olmaları biçiminde bir modeli denemek ilginç olabilir. Özelleştirme ise, kapitalist oyunun kurallarına göre işletiliyorsa görüşmeye açıktır. Yani, hisse senetleri oyun kurallarına göre borsaya çıkar ve alan alır, almayan almaz. Bunun dışında (Özal yönetimlerinin giriştiği türden) kamu mülkiyeti sayesinde "özelleştirme" adı verilerek özel rantlar sağlama yolları ciddiye alınamaz. Kaldı ki, KİT'lerin piyasa oyun kurallarına bağlılığı ilke olarak kabul edildiği takdirde, KİT hisselerinin tıpkı özel firmaların hisseleri gibi borsada alınıp satılması doğaldır. KİT reformunda bunun örgütlenmesi de yer alacaktır.

Özyönetim için Polonya ve Yugoslavya'da uzun yıllar girişilen deneyimler, Türkiye için aydınlatıcı ipuçları vermiyor. İskandinav ve Alman örnekleri ise farklıdır: Sendikaların bütün varlıklarıyla çalışma yaşamına disiplinli bir müdahalesinin örnekleridir. Emelin çalışma yaşamına hangi düzeyde müdahale etmesi gerektiği, Türkiye'de sol veya orta sol çevrelerde henüz hakkıyla tartışılmamıştır. Bu tartışma yapılmadan, kamu firmalarına özyönetim modelini önermek ciddi ol-

maz. Unutulması gereken birşey vardır: Bugünkü KİT yönetimlerinde çalışma alışkanlığı düşük bir verimliliği yüksek fiyatlama ile başkalarına ödetmek üzerine kuruludur. Ama gelecekte üretim, herşeyden önce, teknik-ekonomik açıdan ençok çalışma ve en iyi kararlarla bir sistem isteyecektir.

Örgütleşme ve yönetim bakımından önemli üstünlüklere sahip görünen IRI modelinin, Türkiye'nin uzun yıllar işlettiği KİT sistemine göre farklı ve üstün olan birkaç noktası bizim için aydınlatıcı olacaktır:

- (i) IRI'ye bağlı firmaların tümüyle özel firmalar gibi hareket edebildikleri, rekabet ve ticaretin kurallarına göre davrandıkları söylenebilir. KİT'ler ticari kararlarında serbest değildirlir.
- (ii) IRI'nin, bağlı kuruluşlar üzerindeki denetiminin, IRI'nin çoğunluk hisselerine sahip olduğu mali aracı kuruluşlar eliyle ve dolaylı yollardan yürütüldüğü gözleniyor. KİT'lerde ise, bu denetimin doğrudan yapılması alışkanlığı vardır. Gerçekte, IRI de bir kısım girişimleri doğrudan denetlemektedir ve "doğrudan kontrol" bir azgelişmişlik veya eksiklik belirtisi değildir. Ancak, IRI örneği, mali araçların gücünü ve etkinliğini gösteriyor. Daha önceki paragraflarda önemi vurgulanan yeni bir "sanayi-yatırım bankası" ile pek çok şey doğrudan denetime gerek kalmadan yönlendirilebilir. Bu kurumlaşma, TÜSES için yapılmış olan kapsamlı bir çalışmada "Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası" olarak öneriliyor (12).
- (iii) IRI uluslararası önder firmalarla ortaklıklar kurarak yeni piyasalara girip yerleşmekte, ayrıca teknolojik gelişme için destekler sağlamaktadır. bunlar KİT'in bugün getirildiği noktaya taban tabana aykırıdır. Türkiye'de bugünkü yönetimin, KİT'in sahip olduğu varlığı, kayıtsız koşulsuz yabancılara satmanın kolay yollarını aramaktan başka bir "örgütleşme ve yönetim anlayışı"na sahip bulunduğu söylenemez.
- (iv) IRI üst yönetimi, KİT sisteminin gitgide yoksun kaldığı beyin işlevine sahiptir. KİT'in bu eksikliği, kamu girişimciliğini yeniden düzenlemeyi içtenlikle amaçlayan çalışmalarda üzerinde en çok durulan noktalardan biridir. TÜSES için yapılmış olduğunu yukarıda belirttiğimiz çalışma bu çabanın son örneği oluyor. Burada üzerinde durulacak olan şey, söz konusu üst yönetim kurulunun (Hacaloğlu ve diğerlerinin çalışmasında "Kamu Ekonomik Girişimleri" veya KEG Koordinasyon Kurulu olarak nitelenen organın) palanlama ve yönetim becerisine sahip kişileri ön plana çıkararak oluşturulması ve bunun sü-

rekli olarak kazanabilmesidir.

- (C) TARIM POLİTİKASI'nın oluşturulmasında dikkate alınması gereken noktalara burada genel çizgilerle değineceğiz. Tarım, çalışan nüfusun hala yüzde 50'sini barındıran sektör olarak Türkiye'nin yaşamına ekonominin ötesindeki boyutlarla damgasını vurmaktadır. Bu bakımdan, tarımdaki sorunlar, pek açık seçik tanımlanamayan "kırsal kesim"deki sorunların önemli bir bölümüyle içiçe ortaya çıkmakta, fakat bir yandan da sanayiın yarattığı talipler artan bir biçimde tarım üzerinde etkiler yaratmaktadır. Bu nedenlerle, tarım sektörü ayrı bir inceleme kapsamında düşünülmelidir. Burada genel bir çerçeve içinde kalarak, özellikle tarım sektörünün 1980'lerin sonunda eskisinden oldukça farklı sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu vurgulamak, bu alanda toplumda hiçbir kesimin elinde hazır çözümler bulunmadığını ve birçok şeyin yeni baştan tartışılması gerektiğini belirtmek istiyoruz.

1. Ekonomik gelişmenin kırsal alanlar üzerindeki baskısı giderek artıyor. Önümüzdeki yıllarda, başta sanayi ve enerji olmak üzere, konut ve turizm sektörlerinin toprak ve su kullanım talepleri giderek büyüyecek ve tarım ile rekabet edecektir. (13) Kırsal kesimde üretim açısından sorunlu, tarıma elverişli olmayan fazla yağışlı, kurak, verimsiz topraklar, dik yamaçlar genellikle aynı nedenlerle sağlık, eğitim ve ulaşım hizmetleri açısından da sorunludur. Bu durumda, bugüne kadar sürdürülen tarım destekleme politikaları, bu tür büyüyen kırsal sorunların çözümü için giderek yetersiz kalacaktır.
2. Türk tarımı bir modernizasyon süreci geçirdiği 1950 ile 1980 arasında yıllık ortalama katma değerini yüzde 3.5'luk bir tempoda artırmıştır. Aynı dönemde, yıllık nüfus artış ortalamasının yüzde 2,5 olduğu düşünülürse, tarım sektörü başta gıda maddeleri olmak üzere hem yurtiçi arz, hem de ihraç olanaklarını artırmış sayılır. 1980'lerin başında, kişi başına günlük kalori alımı 3000 gibi görece olarak yüksek bir düzeye çıkmış görünüyorsa da, nüfusun gerçek beslenme ölçütünü gösterecek olan hayvani protein tüketimi dünya ortalamasına göre en az yarı yarıya düşüktür. Bu oran, 1980'lerin sonunda da aynı düşük düzeydedir.
3. 1950'de tarım henüz kapalı bir sektör iken, 1980'e gelindiğinde büyük ölçüde piyasa ilişkilerine açılmıştı. Bu, üretimde bir yapısal değişme-

ye de yol açtı. Önce ekim alanlarının genişlemesi, sonra da su, gübre, ilaç gibi girdilerin artışı bu değişimin etkenleri oldu. Ürün bileşiminin tahılların oransal olarak azalışı, yağlı tohumların, sınai hammadde-lerin sebze ve meyvaların artışı aynı dönemin özelliğidir. Ancak, hayvani ürünlerin payı yüzde 35-38 arasında kaldı ve pek değişmedi. 1950'den 1980'e kadar hayvancılıkta gelişmeler olmuşsa da, hayvancılık ayrı bir uzmanlaşma sektörü olarak önemli bir büyüme gösterememiş, hayvansal üretim hala bitkisel üretimle birlikte yapılagelen bir "yan uğraş" niteliğini sürdürmüştür. Türkiye'deki 4000'e yakın tarım işletmesinin aşağı yukarı onda dokuzunda durum böyledir (14). 1980'lerde ise, tarım sektörünün ürün bileşiminde olumlu sayılamayacak belirgin bir değişme görülüyor: Hayvancılık ürünlerinin payı, 1978'deki yüzde 39'dan 1990'da yüzde 23'e düşmüş, hayvancılık sektörü sadece görece olarak değil mutlak olarak da küçülmüştür. Bunun sonucunda, süttten başlamak üzere, hayvancılık ürünleri azalmıştır.

4. 1980'ler ekonomide yatırımcılığın gerilediği dönemdir. Tarım yatırımlarındaki düşüş ise oldukça belirgindir. 1970'lerde, tarım yatırımlarının payı toplam yatırımların yüzde 11-13'ü dolayında iken, 1980'lerde bu oranın yarısına düşmüştür. Düşüşün etkisi üretim artışının zayıflamasıyla da ortaya çıkıyor. 1980'lerin ilk yarısında tarımda yıllık ortalama katma değer artışı yüzde 2,5 iken, ikinci yarıda bu 1,8'e düşmüştür. Nüfusun hala yılda ortalama yüzde 2,5'luk bir tempo ile çoğaldığı düşünülürse, üretimin yavaşlaması ile birlikte toplumda beslenme sorunlarının büyüyeceği de ortaya çıkmaktadır. Türk tarımında toprak verimliliğindeki artışın 1980'lerde sıfır mertebesinde kaldığını da buna eklersek, bu tablo, Türk tarımının gelecek yıllarda dış kaynaklı ürünlerle hem içi hem de dış pazarlarda rekabet şansının zayıfladığını, kısacası, tarım politikalarının büyük değişiklikler istediğini gösteriyor (15).
5. Sorunlara çözüm bulma açısından, Türkiye sanılabileceğinden daha bağımlı ve ikilemli bir konumdadır. Tarım için zor yıllar olan 1980'lerde, Türkiye ihracatını 2 milyar dolar düzeyinde tutabilmek için giderek miktar olarak daha fazla tarım ürünü ihraç etmiştir. İhraç edilen ürün çeşitlerinde ve ülke sayısında artış olmasına rağmen, ihraç gelirinde artış olmamıştır. Öte yandan, çalışan kişi başına yurtiçi tarım

gelirlerinin tarım dışı gelirlere oranı gitgide azalarak 1930'lu yılların buhran koşullarındaki oran olan yüzde 14-15'e düşmüştür (16). 1980'lerde süreklilik kazanan bu eğilimler, bugünkü koşullar sürdürülürse tarımın GSMH'dan aldığı payın küçülmeye devam edeceğini ve tarımdaki krizin de çok yönlü olarak büyüyeceğini gösteriyor.

6. Türkiye'nin tarımdaki bağımlı ve ikilemli konumu, önümüzdeki dönemde Avrupa Topluluğu (AT) ile Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların birbirinden oldukça farklı çizgilerde bulunmalarından da etkilenebilir. Dünyada tarım ürünleri ticaretinin liberalleştirilmesi yolundaki görüşme ve tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Bu konuda, AT tarım sektöründeki en korumacı politika çizgilerinden birini uygulamaktadır. Türkiye hem AT'na üyelik iddiası taşıyıp, hem de bu politika çizgisine ters tavır almayı bağdaştıramaz. Öte yandan, 1980'den beri Türkiye'nin çizgisi, Dünya Bankası gibi, tarımda destekleme politikalarına son verilmesini talep eden kuruluşların etkisine gitgide daha açık hale gelmiştir. Bu konuyu çözmeksizin, Türkiye önümüzdeki dönemde işlerliğe sahip bir tarım politikası oluşturamaz.
7. 1930'lardan sonra 40 yıl süreyle ülkenin gündeminde kalmış, fakat çözüm getirebilecek siyasal iradenin ortaya çıkmaması üzerine bir sonuca bağlanamamış olan toprak sorununu veya yarım yamalak çözümler içinde anlamını yitiren kooperatifleşmeyi burada ele almıyoruz. Bunlar ayrı, kapsamlı incelemeler konu olmalıdır. Bu gibi önemli yapısal ve kurumsal yönlerinin dışında, tarım sektörüne yönelecek politikalar eskisine göre daha keskin hale gelen seçeneklerle karşı karşıya bulunuyor. Bugüne kadar uygulanan tarım politikasının büyük sorunu, birbirine zıt etki yapan tedbirleri aynı zaman dilimi içinde yürütmeye çalışmak, böylece amaçlara erişmekteki başarıyı (ve başarısızlığı) sinayamamak olmuştur. 1990'larda ve sonrasında, bunları görmezlikten gelmek veya geçiştirmek iyice zorlaşacaktır. Seçeneklerin tercihi ise siyasal kararlara bağlıdır.
8. Karşılaşılabilecek seçenekleri şöyle özetleyebiliriz (17):
 - (a) Kendine yeterlilik ile ithalat. Türkiye'deki tarım politikalarında geçmişte amaçlanan şeylerin başında temel besin maddelerinde

yeterli üretim düzeyine erişmek gelmiştir. Toplam üretimin en büyük bölümünü oluşturan tahıllar dış ticaret açısından önemsizdir. Cumhuriyet'ten sonra ekimine başlanan çay, ayçiçeği, şeker pancarı gibi ürünler kendine yeterliliği amaçlamıştır. Çoğunlukla döviz sınırlamasını yansıtan, fakat bir slogan halinde kullanılan kendine yeterlilik ise, yeterli beslenmenin ölçüsü olamamıştır. Dış ticaret dengeleri bakımından kendine yeterli olmayan, fakat Türkiye'den daha iyi beslenen birçok ülke vardır.

İşin başka bir yönü, söz konusu kendine yeterliliğin arkasında bir "yetersizliğin" bulunmasıdır. Eğer tarım ürünlerindeki girdi ithalatı (ki 1980'lerde artış göstermiştir) dikkate alınırsa, tablonun farklı olduğu görülür. Gerçekte, bazı durumlarda girdilerin ithali yerine doğrudan ürünün ithali daha ekonomik olabilir.

- (b) Bitkisel üretim ile hayvancılık. Ekonomik gelişmede yol aldıkça bu iki üretim türü birbirlerini tamamlar hale geldikleri gibi, daha çok rekabet de edeceklerdir. Hayvancılıktan beklenene olan, bitkisel ürünleri daha nitelikli besin maddelerine dönüştürmektir. Ancak, bitkisel ve hayvansal ürünler (besin maddesi olarak) piyasada rekabet halindedir. Böylece, bu ürünlerin göreceli fiyatları, ekim alanlarının ne ölçüde yem bitkilerine ayrılacağını ve bitkisel ürünlerin ne ölçüde hayvanlara yem olarak verileceğini belirleyecektir. Türkiye'deki uygulama gösteriyor ki, devletçe bitkisel ürünlere yöneltilen yüksek fiyat desteği (eğer hayvancılık üretimi böyle bir destek görmüyorsa), hayvancılık sektörünün yem sorununu çözemez, zorlaştırır. Böylece, bu sektörün rekabet gücü de zayıflar. Bu durum sürerse, yem ekim alanları bitkisel üretime kaydırılacaktır.

Bu konu ile de bağlantılı bir başka sorun, tarımda ne ölçüde gıda maddesi ne ölçüde hammadde üretileceğidir. Türkiye'nin hammadde ihracatının azalmakta oluşu, hammaddelerin işlenmek üzere iç pazarda talebinin arttığına işaret eder. Bugün ülkenin önemli ihracat malları arasında bulunan tekstil ürünleri, deri eşya ve halının maliyetleri büyük ölçüde tarım politikasının etkilerini taşımaktadır.

- (c) Tarım üreticisi ile gıda sanayii. Tarım ürünlerinin ne ölçüde işleneceği, tarım politikası ile belirlenir. Tarım üretimine doğrudan sağlanan destekler büyük ölçüde ürün arzını etkilerken, gıda sa-

nayiine yöneltilen destek daha çok tarım ürünlerine olan talebi etkiler niteliktedir. Türkiye'de önümüzdeki dönemde önemi artacak olan bu konu henüz politikalar düzeyinde gereğince ele alınmamıştır. Gıda sanayiinin sağladığı destek, tarım politikası dışında düzenlenmiştir. Gıda sanayii özellikle dış ticaret teşviklerinden veya yabancı sermaye ile bağlantılı ise, yabancı sermaye teşviklerinden yararlanacak biçimde ele alınmıştır. İşlenmiş tarım ürünlerinin çoğu kez "sanayi ürünü" olarak nitelenmesi, Türkiye'de bu tür bir politika bozukluğunun da yansımasıdır.

- (d) Belirttiğimiz ikilemler ve seçenekler çoğaltılabilir. Çünkü, gelişme stratejisinde iddialı olmak, sorunları örtbas etmek yerine, çözüm isteğiyle sorun üretmekte iddialı olmakla mümkündür.

Ürünlere fiyat desteği vermek ile girdilerin sübvansiyonuna yönelmek, ikilemlerden biridir. Türkiye'deki destekleme politikalarında bugüne kadar bir tercih ortaya çıkmamış, hem girdilere hem de ürün fiyatlarına destek sağlamak gibi bir yol izlenmiştir. Fiyat desteği, siyasal nedenlerden de etkilenecek yürütülmüş, tüm bitkisel ürünleri kapsamamıştır. Taze sebze ve meyvalar genellikle destek dışı kalmıştır. Çeşitli girdi destekleri arasında ise, özellikle ticari gübreye verilen sübvansiyon önem kazanmıştır. 1990'lardan başlayarak, "hem onu hem de bunu" çizgisinde, verimlilikten çok popülisti geliştiren bir politikanın ekonomiye yükü çok ağırlaştıracaktır.

Kuru tarım ile sulu tarım, bu sektörün eskidenberi bilinen birçok tartışmasını kapsar. Sulanabilir arazilerin tümü sulansa bile, tarım alanlarının büyük bölümü kuru tarımla (doğal yağışla) işlenecektir. Ancak, 1990'lı yıllardan sonra GAP ile bağlı sulama projelerinin gerçekleşmesi, özellikle destekleme fiyatları ile ilgili yeni sorunları gündeme getirecektir. Örneğin, hem kuru hem sulu koşullarda ekilen ürünlere aynı (ya da farklı) destek fiyatının verilip verilmeyeceği, Türkiye'nin ekonomide kaynaklarını daha büyük duyarlılıkla kullanmasının kaçınılmaz olduğu koşullarda ciddi politika kararlarını gerektirecektir.

Tarım politikalarının kırsal kesim (üreticiler) ile kent kesimi (tüketiciler) üzerindeki zıt etkiler, yakın bir gelecekte daha da keskinleşecektir. Örneğin, 1980'lerde, tarım ürünleri ihracatından fon (ihracat vergisi) alınmıştır. Bazı işlenmiş gıda maddeleri "sanayi

ürünü" olarak tanımlanarak, tüm sanayi ürünlerinin ihracatta yararlandığı vergi iadesi kapsamına girmiş, fakat tarım sektörü net olarak ihracat vergisi ödemiştir. Bu, kentli kesimin yararına, tarım üreticilerinin aleyhinedir.

Buna karşılık, tarıma destek vergi gelirlerinden sağlanır ve vergi yükü de sadece orta sınıfın (büyüyen çoğunluğun) üzerinde kalırsa, böyle bir tarım politikası çizgisinin faturası kentli kesime daha ağırlıklı olarak yüklenir. Bu, gelişme yolunda karşılaşılan kaçınılmaz seçeneklerden biridir.

Kesimler arasında (tarımdan sanayie) gelir transferi yaratan politikalar, kırdan kente göçü teşvik ettükçe şu daha açık görülür: Tarım gelirlerine dönük politikaları artık sadece "belirli bir sektörün" kapsamı içinde düşünmek yanlış olur. Başka ülkelerin (ve Türkiye'nin) gelişme çizgisi şunu gösteriyor: Gıda maddelerinin ucuz kalmasına yönelik tarım politikaları ile ücretleri düşük düzeyde kontrolde tutan politikalar arasında zaman içinde ister istemez bir bağlantı oluşmaktadır. Eğer tarım sektörü, kent nüfusunun önemli bir bölümünün asgari geçim düzeyinde kalmasını sağlayan fiyatlarla üretim yapmaya ayarlanmışsa, modernleşme ve hızlı gelişme şansını da yitiriyor. Zamanla tarımdaki nüfus azalsa ve sanayiın GSMH içindeki payı artsa bile, tarımda yerleşen güçsüz yapı, ekonomik gelişme bakımından geriletici etkiler yapacaktır.

1990'larda bu noktaları dikkate almak şart olmuştur. Kaldı ki, dünya ticaretine konu olan ürünlerle ilgili olarak (Türkiye ihraç veya ithal etmese bile) artık bir ülkenin kendi başına başarılı bir destekleme politikası yürütmesi oldukça güçleşmiştir. Özetle, tarım politikalarının geçmiş 40 yıl süresince bu sektörde belirli gelişmeler sağlayan, fakat aynı zamanda popülist siyasete de kaynaklık yapan nitelikleri sınırlarına varmıştır. Bu çizginin sürdürülmesi, bundan sonra Türkiye ekonomisine çok pahalıya mal olur. Yeni politika çizgisi iki şeyden vazgeçmeyi zorlaştırıyor: Bunlardan biri dünya tarımının göreceli fiyat yapısı, öteki de Türk tarımının belirli ölçülerde korunması zorunluluğudur. Şunu söyleyebiliriz: GATT ve uluslararası platform olanaksız kılmadıkça, yeni politikalar için, seçenekler üzerindeki tercihlerin ortaya çıkması, teknik düzenlemeler ve yeni kurumlaşmaların da böylece oluşması gerekiyor.

(D) **GENEL ENERJİ POLİTİKALARI** için üzerinde durulacak noktaları şöyle özetleyebiliriz:

1. Türkiye, bugün enerji kaynakları açısından zengin ülkeler arasında yer almıyor. Bunu hareket noktası olarak almak durumdayız (Enerji kaynaklarını zenginleştirme olanağı ayrıca tartışılması gereken bir konudur). Toplam enerji tüketimini yurt içi kaynaklarla karşılama oranı 1963'de yüzde 83 iken, 1990'da yüzde 54 düzeyine inmiştir. 1963'den 1990'a uzanan dönemde birincil enerji tüketimi (ticari olmayan enerji kaynakları ile birlikte) yılda ortalama yüzde 5 dolayında artarken, birincil enerji üretiminde aynı artış yüzde 3,5 dolayında olmuştur. Yurtiçi enerji üretiminin tüketimi karşılama oranı böylece düşmüştür.
2. Türkiye'nin üretim süreçlerinde, 1960'dan sonraki yirmi yıl boyunca enerji yoğunlukla kullanılmıştır. "Enerji Yeğlilik Katsayıları" (yani, ticari enerji tüketimi/GSYİH oranları) yatırım oranlarının yüksekliğine, özellikle ara ve yatırım malları sanayilerindeki yatırımların artışına paralel olarak yüksek kalmıştır. 1980'den sonra, sanayileşmekten vazgeçen bir politika çizgisinin benimsenmesi ile, yatırım oranlarının düşmesi, ara ve yatırım malları yatırımlarının reel olarak gerilemesi enerji esneklik katsayılarının düşmesine neden olmuştur. Yoksa bu düşüş, enerji verimliliğini artışından ileri gelmiş değildir. Sanayiın kaynak kullanma talebini artıran bir gelişme stratejisi, söz konusu katsayıları hızla yükseltecektir.
3. Türkiye'nin enerji açığı ithalatla kapanmaktadır. Petrol, kömür ve diğer gaza ödenen ithal faturası, bugün GSMH'nın yüzde 10'u, ithalatın yüzde 40'ı, ihraç gelirlerinin de yüzde 50'si düzeyindedir. Enerji ile ilgili öngörüler ve politikaları uzun dönem içinde düşünmek doğrudur. Ekonomide önümüzdeki onbeş yıl için (yılda ortalama yüzde 7 gibi) makul derecede yüksek ve sürekli bir büyüme hızına dayanan bir gelişme senaryosu benimsenirse, enerji talebindeki artışın yılda ortalama yüzde 7'ye, üretimdekinin ise yüzde 6'ya çok yakın olacağı öngörülmektedir. Bu gelişme temposunun enerji ithal faturası ise, GSMH'ya ve toplam ithal giderlerine oranları bakımından belirttiğimiz bugünkü düzeylerin altına inmez. Sektör politikalarını tasarlarken bunu bilmek gerekiyor.

4. Yüzde 7'lik bir gelişme senaryosu ekonomide enerji talebinin yapısını değiştirecek ve esas olarak sanayiın tüketimini artıracaktır. Toplam enerji tüketimi içinde 1980'lerin sonunda yüzde 30'luk payı bulunan sanayiın enerji talebi, bundan onbeş yıl sonra yüzde 50'yi aşabilir ve aşması gerekir. Bu senaryo içinde, tarımın bugünkü yüzde 5'lik ve ulaştırmanın yüzde 20'nin biraz altındaki paylarının pek değişmeyeceğini, bugün yüzde 40 düzeyindeki konut payının yarı yarıya gerileyeceğini düşünmek doğaldır. Böylece, Türkiye'nin enerji tüketimi kalıbında zaman içinde bir değişme olacaktır.
5. Sanayiın enerji talebini bugünkü düzeyin rahatça üç katına çıkaracak bu değişme, somut olarak sanayiın kok kömürü, taş kömürü, petrol, doğal gaz ve elektrik enerjisi talebinin artışı demek olur. Bu ise, bir yandan mevcut ve yeni enerji tesis projelerinin yürütülmesini, bir yandan da sanayi kesimi için (kömür, petrol ve doğal gazdan oluşacak) önemli boyutta bir ithal enerji paketinin tasarlanmasını şart kılar. Enerji sektörünün mali ve ticari işler içindeki payı (daha doğrusu, ticaret ve finansman piyasasındaki yeri), böylece mutlak ve göreceli olarak büyüyecektir. Yeni "enerji piyasası"nda hem ticaretin, hem de teşvik araçlarının önemi artacaktır. Ayrıca, bu piyasaya yapılacak müdahaleler ve sübvansiyonlar, burada oluşacak karların, rantların bölüşümünü, kaynakların içe ve dışarıya transferini etkileyeceği için başka bir önem kazanacaktır.
6. Enerji talebinin bu yeni tablosu ile ilgili birkaç noktaya dikkat çekmek gerekiyor:
 - (a) Sanayiın artan talebi 1970'lerdeki türden "ucuz enerji" ile karşılanamaz. Tam tersine, Türkiye için enerjinin gitgide kıt ve pahalı bir kaynak haline geleceğini bilmek gerekir. Bu ise, enerji fiyatlandırmasını ön plana getirecektir. Enerji fiyatlarının 1960-1970'lerdeki gibi bir sübvansiyona bağlanması, 1990'larda düşünülemez. Bu fiyatlar, maliyetleri ve piyasa rantlarını kapsayacak biçimde oluşturulmalıdır. Bütün bunlar, enerjide teknoloji seçimini ve üretim süreçlerinde enerjinin daha etkin kullanılmasını şart kılacaktır. Enerji verimliliği artırılmaksızın bu tablo işlerlik kazanamaz. Şüphesiz, böyle bir sistem iki olasılığı gözden kaçırmayacaktır: Birincisi, tarifeler tümüyle önemsiz olmayacak, sektör politikaları için kullanılacaktır. İkincisi, fiyat sisteminin iş-

lenmeme olasılığı düşünerek enerji fiyatlaması için kural ve standartlar getirilecektir.

- (b) 1970'lerde Türkiye 'nin ciddi bir enerji darboğazı ile karşı karşıya kaldığını ve ağır enerji faturası üstlendiğini, bunun ekonomiyi, sanayileşmenin kritik bir aşamasında yakaladığını biliyoruz. 1990'larda, dünyada benzeri bir şok veya dönüşüm senaryosu beklenmiyor. Enerji kalıbı ve fiyatlamasının istikrarlı bir sürece girdiği gözleniyor. bu yapının, ancak dünyanın büyük devletleri veya onların oluşturduğu bloklarca değiştirilebileceği, bunun dışında bir enerji krizinin doğmayacağı söylenebilir. Ancak, Türkiye için sorun, yüksek enerji talebinin (ve faturasının), sanayideki artışa bağlı olarak artmasından, yani, ülkenin kendi gelişme gereksinmesinden doğacaktır. 1990'larda enerji gereksinmesini birkaç kat artıracak bir gelişme senaryosuna yönelmek, Türkiye'nin belki de tek çıkış yoludur. Bu ise, kendi enerji "kriz"imizi kendimizin düzenlemesi demektir. Kısacası, 1990'lar, enerjide daha öncelilerden farklı biçimde ustalıklı ve çok yönlü politikaların oluşturulmasını gerektiriyor.
- (c) 1990'larda, Türkiye'nin dış ilişkilerinde ayrıcalıklı ve avantajlı konuma sahip bulunmayacağını düşünmek daha gerçekçidir. Enerji ithalatını ülke dünya piyasalarından ve dünya fiyatları üzerinden yapacaktır. Bu bakımdan, ülkenin enerji kaynaklarını ve türlerini çeşitlendirebilmek, genel enerji politikasının önemli noktası olacaktır. Az sayıda enerji türüne ve kaynağına bağımlılık ise, gelişme stratejisinde kolay aşılamayacak darboğazlar yaratır.
- (d) Önem kazanacak olan şeylerden biri enerji yönetimidir. Bugün eski enerji yönetimi modelinin sınırlarına erişilmiştir. TEK'in ve TTK'nın simgelediği enerji yönetimi çıkmaza gelmiş görünüyor. 1990'lardan başlayarak, enerji kaynağının kullanımını yeniden yatırıma dönüştürecek (yatırımcının bunu geri alabilmesini garantileyecek) ve böylece enerji arzını güvenceye alacak bir sistem kurabilmek gerekiyor. Bugün TEK sistemi içinde enerji yönetiminin üretim, işletme, dağıtım ve tahsilat gibi ana bölümlerinin birlikte yürütülmesi olanaksız hale gelmiştir. Enerji arzının 1990'larda hem birkaç katına çıkması, hem de sürekliliğinin kesilmemesi enerji üretiminin ana bölümlerinin birbirinden farklı-

laşarak, iyi bir koordinasyon altında yürütülmesiyle gerçekleştirilebilir.

- (e) Bütün bunlar, önümüzdeki onbeş yıllık dönemde bir gelişme stratejisinin tercihlerini izleyen bir "Stratejik Enerji Programı" oluşturmayı gerekli kılıyor. En kısa sürede bunun çalışması yapıp bitirilmelidir. Türkiye ekonomisi için ortalama yüzde 7 çevresinde bir büyüme hızını gerçekleştirecek, hatta bunu aşacak bir enerji arzının teminini amaçlayacak bu program yatırım, işletme, finansman, örgütlenme ve bütün bunlar için yapılacak işbirliği gerçekçi biçimde öğelerini kapsamalıdır. Bunun başlangıç noktası mevcut enerji yatırımları ve projelerinin gözden geçirilip beklemeden gerçekleşmesini sağlamaktır. Tüm termik ve hidrolik kaynakların projelendirilmesini hızlandırarak yatırım aşamasına getirmek ve nükleer enerji santrallerinin yapımına geçmek böyle bir programın ana parçalarıdır. "Enerji piyasası"nın genişliğini, finansman ve ticaret boyutlarını iç ve dış yatırım çevrelerine anlatmak yine bu programın önemli parçasıdır. İleri teknolojiye dayalı, verimli enerji kullanan enerji ithalatını çeşitlendirmek ve güvenilir hale getirmek de yine aynı kapsamda somutlaştırılmalıdır.

(E) ULAŞTIRMA VE YERLEŞİME DÖNÜK POLİTİKALAR

Burada ulaştırma politikalarını genel düzeyde, bazı sorunlar ve geleceğe dönük yeni yerleşim önerileri çevresinde ele alıyoruz. Ayrıntılı düşünceler ve öneriler, geniş ölçüde üretimin ve özellikle sanayi programlarının hazırlanması ile birlikte oluşturulabilir. Türkiye'de ulaştırma politikaları genel olarak bir eşgüdümsüzlüğü ve dünyanın ileri sistemlerindeki gelişmelerden kopukluğu yansıtmaktadırlar. (18)

1. Ulaştırma hizmetlerinin yürütülebilmesi için bazı aşamalardan geçilmesi gerekir. Planlama, altyapının gerçekleştirilmesi, taşımacıların örgütlenmeleri, taşımanın düzenlenmesi ve güvenliğin sağlanması ulaştırmanın zorunlu aşamalarıdır. Türkiye'deki tablo, ulaştırma hizmetlerinin aralarında belirli bir eşgüdüm bulunmayan farklı Bakanlıklar, kurumlar ve kesimlerce yürütülüşüdür. Ayrıca, ulaştırmanın tek bir işlev gibi yürütülmesi gereken bazı alt sektörlerinde de durum

böyledir.

Örneğin, ülkede taşımaların çok büyük bölümünün (yolcu taşımalarının yüzde 93'ü, yük taşımalarının yüzde 71'inin) gerçekleştirildiği karayolu taşımaları, Ulaştırma Bakanlığı'nın önemsiz düzeyde kalan bazı eylemleri dışında hiçbir kuruluşun düzenleyiciliğine bağlı değildir.

2. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin yolcu ve yük taşıma değerleri çok sınırlıdır. Ayrıca, taşımanın sistemler arasındaki dağılım da, büyük ölçekli bir gelişmiş ülkeninkinden uzaktır. (Bu dağılım, taşımanın algılanan birim maliyetini ve böylece sistemin özelliğini gösterir.)
3. Taşımanın sistemler arasında dağılımı ülkemizde çarpıktır. Türkiye genelde ulaşım da yeni sistemlere kapalı kalmıştır ve bu halini sürdürmektedir. Pek çok belediye kent içi hatta kentlerarası taşımalarda otobüsten başka bir sistem bilmemekte, aynı zamanda bunları da çok kötü kullanmaktadır. Yeni sistemlere geçilmesinde maliyet, arazi kullanma, kent arazilerinin elde tutulması gibi konularda önemli yararlar vardır.

Ülkemizde kentiçi taşımaların ağırlığı özel sektör tarafından işletilen sistemlerin elindedir. Kendi çıkarlarını sağlayacak olan bu sistemler yol yapımları, kentin en iyi yerlerinin bu tür taşıtlara ayrılması, yasalara aykırı davranışlarına gözyumulması gibi dolaylı yollardan fakat büyük ölçüde desteklenmektedir. Belediyeler yol yapım ve bakımından "Başlarını alamadıklarından" diğer sistemlere geçiş hayal olmakta veya işe başlamak çok gecikmektedir. Bu arada da kent toprakları kapışılmaktadır.

Kentlerarası durum da farklı değildir. Trafik kompozisyonunda ağır taşıt oranları çok yüksek -yüzde 50 ila 60- olduğundan diğer ülkelerde iki şeritli basit bir yoldan geçirilen trafik akımları için bölünmüş yollar yapımakta, hatta kamyon trafiği çok yüklü bir otoyol furçası başlatılmış bulunmaktadır. Otoyollar genelde otomobil trafiği içindir. Kamyonlar için teknik bir eşiği vardır. Bu eşik günde 100 000 ton civarındadır. Kamyon trafiği bu düzeye çıkan bir akımda otomobil hemen hemen silinir.

4. Ulaştırma yatırımları kamu ve özel kesimce yapılıyor. Ancak, burada eşgüdümsüzlük kadar, ulaştırma sektörünü etkileyen özel kesim yatırı-

rımlarına belirgin bir öncelik verilmesi, ulaştırma sisteminin çarpıtılmasında etkili olmuştur. Örneğin, ülkenin bugünkü yönetimi demiryolundan daha pahalı olan otoyol yapımını siyasal nedenlerle tercih etmiş, taşıt parkının özel girişim kesimi tarafından sağlanmasını bir "avantaj" gibi göstermeye çalışmıştır. Yönetimin otoyol yapımı için bütçe dışı kaynaklara yönelmesi ile, ulaştırma sistemi özel girişimciye (verimlilik veya etkinlik karşılığı olmaksızın) kaynak artıracak biçimde kullanılmış olmaktadır.

5. Ülke gündemindeki en önemli ulaşım konusu haline getirilen otoyol yapımı, paralelinde demiryolu yapımı getirilmediğinden, karayolları yatırımlarına hız verilen yıllardan sonra hep görüldüğü gibi ileride çarpık bir yapının temelini oluşturmaktadır. Halen çok önemli bir yatırım payı alan karayolu sektörünün yayında diğer sistemlere ayrılan pay hemen hiçtir. Buna göre, on yıl sonra taşımının hemen hemen tümünün karayollarınca üstlenilmesi gerekecektir. Oysa, bu olanaksızdır. Karayolunda teknolojik bir eşik vardır, yeni sistem belirli bir değerden fazlasını zorlarsa da taşıyamaz. Demiryolsuzluk, on yıl sonra sanayiın taşıma tıkanıklıkları içinde kalmasına neden olacaktır.

Kısacası, Türkiye 'de çeşitli iç ve dış etkenlerle veya otomotiv sanayiini kamçulamak için otoyol yapmak siyasal bir tercih haline gelmiştir. Ancak, demiryolu yapımı için de o ölçüde fon ayrılması teknik bir zorunluluktur.

6. Ülkemizdeki ulaşım akımlarında taşımaların büyük çoğunluğu Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana'yı bağlayan dörtgen içindedir. buna karşılık "Doğu", ulaşım etkinliğine genelde tek yönlü taşımalar ile katılmaktadır. Genel olarak, Doğuya tüketim ve yatırım malları taşınırken bu yöreden "Batı"ya sadece büyük kentlere gitmek isteyen insanlar gitmektedir. Ülkenin genel ekonomik düzeyinin yükselmesi taşımalara etkir. Yakın gelecekte hareketliliğin (kişi başına yolcu x kilometrenin) hızla artacağını bilmek gerekir.
7. Aşağıda, ulaştırma hizmetlerinin, yeni sektör politikalarının işlerliğini kolaylaştıracak, bunlara alan tanımları getirecek ve üretimin ülke içinde yeni yerleşme dokuları kuracak rolüne örnek olmak üzere, Türkiye'de oluşturulabilecek yeni üretim ve ulaştırma aksları önerilmektedir. Bunların, güçlü ve ilerici bir siyasal akımın yeni kaynaklar oluşturmalarına katkı yapacağını da dikkate almak gerekiyor.

- (a) 1. AKS Doğu aksı. Bu aks Tirebolu'da oluşturulacak bir açık deniz limanı ve bu limanı kuzeyden güneye doğru GAP'a bağlayan bir demiryolundan oluşacaktır. Bu aks boyunca gelişecek merkezler doğudan gelecek akımı iş olanakları sağlayarak durduracağından hem yeni bir arazi kullanımı ortaya çıkacak, hem de GAP'ın yaratacağı faaliyetler yörede kalacaktır. Ayrıca bu aks ile, Doğu Avrupa'ya etken ve GAP'a kadar uzanan bir bağ oluşur. Bu, Orta Doğu'nun petrol bölgesi ile Doğu Avrupa arasında yeterli bir bağdır.

Aks çevresindeki yeni yerleşimlerin genelde gıda ve tarıma bağlı diğer sanayilerde toplanacağı düşünülebilir. Bu, eğitim düzeyi çok yüksek olmayan bir insan gücünün ekonomiye entegrasyonunu kolaylaştıracaktır. Burada dikkat edilecek bir nokta şudur: Demiryollarının elektrifikasyonu gerçekleştirilmelidir. Elektrik enerjisinin bolluğu ve coğrafi koşullarının uygunluğu bakımından GAP bölgesi Türkiye'de demiryolu rönesansının da öncüsü olabilir. (19)

- (b) 2. AKS Bu aks halen var olan; ancak ucu bağlı olmadığı için aks görevi yapamayan Zonguldak-Ankara hattının Konya'ya oradan da Silifke'ye indirilmesi ile elde edilecektir. Silifke'de (veya Anamur'da) yapılacak bir açık deniz limanı Mersin-İskenderun limanlarının içi Anadolu'ya yönelik yükünü alacaktır. Bu iki liman zaten GAP güney/batı yükünü alacağı için yeterince yüklü olacaktır. Adana güneyinde bir açık deniz limanı yapılması yerine burada bir içi su çıkış ağı yapılması ve Adana'nın kanalla buraya bağlanması daha akılcı bir çözümdür. Bu aks boyunca önemli tarım/tarıma dönük sanayi/diğer imalat sanayii sektörlerinin yığılması beklenebilir.
- (c) 3. AKS Bu aks Ankara-İstanbul hızlı demiryolu hattı boyunca oluşacaktır. Yukarıda, sanayi politikaları bölümünde bu aksın çevresinde oluşacak bir büyük mekan projesine değinmiştir. Bu hatın kalite yönünden çok yüksek olması, "bilime dayalı" sanayi sektörleri ile müşavirlik vb hizmetlerin buraya gelmesini sağlayacaktır. Demiryolunun yapımından sonra Ankara ile İstanbul arasında seyahat süresinin 2 saat civarına inmesi bu aksın önemini göstermektedir. Sapanca ve Ayaş potansiyel iş merkezleri olarak gelişebilir.

- (d) 4. AKS Navigasyona açılacak Sakarya Nehrinden oluşacaktır. Bu nehrin "Mimar Sinan Kanalı" ile İzmit Körfezine bağlanması İstanbul Boğazındaki deniz trafiğini azaltacağı gibi yörenin halen tıkanmış olan sınai gelişmesini de hızlandıracak ayrıca İzmit körfezinde bir çevre temizliği de sağlayacaktır. Kaldı ki, yöredeki sanayiın taşımalarını sadece otoyolların üstlenmesi beklenemez. Bu, dünyanın heryerinde böyledir.
8. Kentiçlerinde ana yerleşim alanlarını kısa sürede toplu taşıma sistemleriyle desteklemek gerekir. Aksi halde, önemli boyutlarda arazi kullanmaya yönelik bozuklukların çıkması kaçınılmazdır. Bu sistemlerin seçiminde doğal olarak mühendislik fizibilitesi ile ekonomik fizibilitelere bakılacaktır. Ancak, ülkemizde dikkat edilmesi gereken diğer bir etmen finansal fizibilitelere. Projeler ne kadar uygun olursa olsun kaynak bulunamadığından gerçekleştirilmeler düşük içinde tren ulaşımın esası olarak kabul edilmektedir. Trenlerin hızı saatte 250 kilometreyi geçecektir. Bunun yanı sıra, hava taşımacılığı da kentlere yaklaşmak, güvenliği başka yollarla sağlamak gibi yöntemleri geliştirecektir. Deniz ve su yolları yük taşımasında yine en önemli payı alacaktır. Karayolu ise "Özel"liğinden ötürü kısa mesafelerde çok etkin olmaya devam edecektir. Ülkemizde otobüslerin karayolu yolcu taşımasındaki ve kamyonların yük taşımasındaki payının dünyadaki gelişmeleri izleyebildiğimiz ölçüde azalacağını bilmek gerekmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, özellikle ekonominin sermaye birikimini ağırlıklı olarak etkileyen sektör politikaları tartışılmıştır. Sektör politikalarının geçmişi, bunların sosyal ve siyasal güçleri harekete getirmesi ve ülkeye bir gelişme çizgisi verecek modus vivendi'erin zeminini hazırlaması yönünden incelenmiştir. 1980'lerin Türkiye'yi getirdiği çıkmazı aşmak, yeni bir sektörler profili oluşturmakla yakından bağlantılı olacaktır.

Türkiye'nin bir özelliği, dünyanın ikinci Sanayi ve Teknoloji Devrimi'nin sınırlarını zorlayıp üçüncüsü'ne yöneldiği sırada, ülkenin henüz "ikinci"yi tanımlayamamışken "üçüncü" ile karşı karşıya bulunmasıdır. Sektör politikaları, bu bakımdan, tek değil iki yönlü hedefler önündedir. Bu ise, geniş ufka sahip, risk alabilen yeni bir sanayici kaşağın kısa sürede yetişmesiyle gerçekleşebilecek bir çaba isteyecektir.

Sektör politikalarının kısırdönemde çözümlenmesi sorunlarının başında, başta sanayi sektörleri olmak üzere, yatırımcılığı kısa sürede canlandırabilmek geliyor. "Geleneksel" sektörlerde önemli sermaye girişi sağlayarak "sektör önderleri" çıkarmak ve kapasitesini kanıtlamış kuruluşları, sanayiden yoksun bölgelere aktarabilmek de kısa ve orta vadenin gündeminde olmalıdır. Uzun vadede ise, Türkiye'nin üretim coğrafyasını, çalışma ve yerleşim merkezlerini büyük mekan projeleri tasarlayarak yeniden düzenlemek şarttır ve bunun önerileri bugün oluşturulmalıdır.

Önümüzdeki dönemde, Türkiye için enerji kullanımında etkinliğin ve tasarrufun önemi artacaktır. Enerji kullanım ekonomisinin çevrenin bozulmasını da azaltacak biçimde düzenlemek zorunlu oluyor. Enerji güvenliği ise ülkenin çok yanlı ekonomik ve siyasal ilişkiler oluşturmasını gerekli kılacaktır. Gerçekte, enerji ile uluslararası siyaset birbirinden ayrılmayan şeylerdir. Ancak, dünyada bugünkü enerji kullanım temposunun ve biçimlerinin süremeyeceği ve gelişmiş ülkelerin diğer ülkeler üzerindeki baskılarının artacağı bilinmelidir. Türkiye'nin yakın gelecekteki çizgisi, bu tabloyu bilerek, enerji sorununu uluslararasılaştırmamak anlayışı üzerine kurulmalıdır.

Türkiye'nin sanayi, enerji ve ulaştırma sektörlerinde çözmesi gereken sorunlarla, tarımda karşı karşıya bulunduğu ikilemler nitelikçe farklıdır. Ülkenin, başta

sanayi olmak üzere, dünyada III. Teknoloji Devrimi'nin gerektirdiği değişmelere göre izleyeceği politikalar, çalışan nüfusun hala yüzde 50'sini barındıran ve 1980'lerde sorunları büyüyen tarım sektörüne de yardım sağlayacak nitelikte değildir. Bu bakımdan, 1990'larda sektör politikalarının eşgüdümü önem kazanıyor. Tarımın çözülmemiş olan kurumsal sorunları yanında, dünya görelî fiyatlarına uyum yapabilmesini sağlayacak politikaları oluşturmak gerekecektir. Herşeyden önce, tarımın "serbestleştirme" yönündeki uluslararası etkilere karşı ne ölçüde desteklenebileceği ve korunabileceğine karar vermek zorunludur.

DİPNOTLAR

- (1) Industry and Development, Global Report 1989/1990, UNIDO, Vienna.
- (2) Edwin J. Perkins, The World Economy in the Twentieth Century, Schenkman Publishing Co., Cambridge, Massachusetts, 1983.
- (3) Doç.Dr.Ömer Kuleli, TÜSES için hazırlanan Enerji Raporu, Nisan 1991, Ankara, 33 s.
- (4) Doç.Dr. Halis Akder, TÜSES için hazırlanan Tarım Raporu, Haziran 1991, Ankara, 12 s.
- (5) Industrial Policy in an Open and Competitive Environment, Guidelines for a Community Approach, Commission of the European Communities, 16 November 1990, Brussels, 50 s.
- (6) Sanayideki yeni sınıflama dört veya beş kategoride yapılıyor. Dört kategori yukarıda belirttiklerimizdir. "Geleneksel" (a) "Emek-yoğun" sektörler ve sanayilerin, (b) "Ölçek yoğunluğuna sahip" sektörler biçiminde iki ayrı bölümde ele alınması, sınıflamanın kategorilerini beşe çıkarabilir. Sınıflamanın ISIC sınıflamasına göre hangi sektörleri (ve ürünleri) kapsadığını da belirtelim:
 - (i) "Bilime dayanan": ISIC 352, 3825, 3851, 3845;
 - (ii) "Farklılaştırılmış ürünler": 3821, 3822, 3823, 3824, 3829, 383, 3852(3; (iii) "Emek-yoğun": 321/322/324, 332, 380/381,39; (iv) "Ölçek yoğunluğuna sahip": 34, 351, 355, 356, 361/362, 371, 384; (V) "Kaynak-yoğun": 31,323, 331, 3411, 353, 354, 369 ve 372.
- (7) Teknoloji ve bilim ustası Burhan Oğuz, TUSİAD'ın "21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe dönük bir atılım stratejisi" (1. ve 2. Bölümler) başlıklı çalışmasını değerlendiren (11 Haziran, 1991 tarihli ve 63 sayfalık) incelemesinde, İtalyan sanayici Alberto Pirelli'nin, 3 Mayıs 1991'de Hürriyet gazetesinde yayınlanan şu görüşüne yer veriyor: "Türkiye'de işçi haklarında ilerleme sağlanması, ileri teknolojinin girişini hızlandırıyor. İşçi ücretlerindeki artış, yabancı yatırımcıları Türkiye'ye en yeni teknolojilerle gelmeye zorluyor."

- (8) Burhan Oğuz, s 2.
- (9) Bu yanlış, Türkiye'de özellikle Turgut Özal'ın "dünyada ağır sanayi üretimi dönemi"nin kapandığı yolundaki görüşleriyle pek somut biçimde ortaya konmuştur. Bunu, üretici olmanın "zahmetine" katlanmaksızın, yeni teknolojilerin tüketicisi ve basit hizmet işlerinin aracısı olarak kestirme bir "gelişme" yolu aramanın ifadesi gibi değerlendirmek de mümkündür.
- (10) Böyle bir model, Prof.Dr. Ergun Türkcan'ın TÜSES için hazırlamış olduğu Teknoloji Raporu'nda yer alıyor.
- (11) Bk. Burhan Oğuz, s. 11
- (12) Algan Hacaloğlu ve diğerleri, Kamu Ekonomik Girişimciliği Politikaları TÜSES için yapılan çalışma, İstanbul, Aralık 1990, 100 s.
- (13) Doç.Dr. Halis Akder, Tarım Politikası Saptanması Sırasında Dikkate Alınması Gereken Konular, Sektör Politikaları Komisyonu için hazırlanan özel not, Ankara, Haziran 1991, 12 s.
- (14) Prof.Dr. Mustafa Kaymakçı, Hayvansal Üretim Raporu, İzmir, 1991, 12 s.
- (15) Prof. Dr. Gülten Kazgan, Current Trends and Prospects in Turkish Agriculture, April 4-5, London, 19 s.
- (16) Gülten Kazgan, s. 10
- (17) Halis Akder.
- (18) Mete Orer, Ulaştırma ve Türkiye'nin Ulaştırma Sorunları, Sektör Politikaları Komisyonu için hazırlanan çalışma, Ankara, Haziran 1991, 29 s.
- (19) Ömer Kuleli, s. 26

ÖNSÖZ

Kamunun ekonomiye hangi ölçülerde müdahale etmesi, Kamu Ekonomik Girişimciliğinin işlev ve boyutlarının ne olması gerektiği hususları, günümüzde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde en yoğun tartışma alanlarından birisidir.

70'li ve 80'li yılların belirli Batılı gelişmiş ülkelerinden esen "müdahalesiz piyasa ekonomisi" rüzgarları ve nihayet 90'lı yıllara gererken Doğu Avrupa'da yeşeren "piyasayı dışlamadan ekonomiyi yeniden yapılandırma arayışları", doğal olarak gelişmekte olan ülkeleri, bu arada Türkiye'yi de etkisi altına almıştır.

Bu araştırma, böyle bir kritik zaman kesitinde "demokratikleşme-gelişme-sanayileşme-adil bölüşüm-teknolojik yapılanma" konularında ciddi sorunları olan ülkemizde, KEG'lere yönelik Sosyal Demokrat bakışın ve stratejinin netleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla ele alınmıştır.

Bir ekip sentezi anlayışı ile yürütülen araştırmada;

- Prof.Dr. Yakup KEPENEK, "KİT'lerde Sabit sermaye Birikimi ve Teknolojik Yapı" (Bölüm 4-2),

- Aykut EKZEN, "KEG Reformu" (Bölüm 6.4 ve 6.5),

- Doç.Dr.Hurşit GÜNEŞ, "Kapitalist-Piyasa ağırlıklı Ekonomiler İçinde Kamu Mülkiyetinin İşlevselliği", (Bölüm II),

- Mustafa ÖZCAN, "Teknolojik Evrimsel Gelişme-Türkiye-KEG'ler", (Bölüm 5.2, 5.3, 5.4)

- Nazif EKSEN ise, "1980 Sonrası Ticaret ve Sanayileşme Modelinin Sanayi Sektörü ve KİT Üzerinde Etkileri-Korumacılığın Yön Değiştirmesi-", (Bölüm III), de katkılarını yoğunlaştırmışlardır.

Bu bağlamda, çalışmanın bütününi toparlamak ortak stratejiye oturmak düşüncesiyle tarafımdan yapılmış olan ilave ve değişikliklerden dolayı hata payının bana ait olduğunu özellikle belirtmek isterim.

Algan HACALOĞLU

(Mayıs 1990-İstanbul)

DEMOKRATİKLEŞME, GELİŞME VE TEKNOLOJİK YAPILANMA SÜRECİNDE; KAMU EKONOMİK GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI

I- ÜLKEMİZ KAMU EKONOMİK GİRİŞİMLİ (KEGler) İÇİN TEMEL STRATEJİ ÖNERİSİ

DEMOKRATİKLEŞME-YENİDEN YAPILANMA (GEG REFORMU) POLİTİKALARI ÖZETİ

- I. - Doğu Avrupa Ülkelerinin sosyalist değerlere daha demokratik süreçte sahip-
lenme ve siyasal yapılarını çoğullaştırma arzuları yanında, ekonomilerini da-
ha üretken ve tüketici taleplerine duyarlı kılabilmek, teknolojik gelişmelere
yeterince ayak uydurabilmek için serbest piyasa araçlarını dışlamamayı gün-
deme getirdikleri;
- Sanayileşmiş Batılı ülkelerin ise, bir yandan endüstriyel demokrasi arayışla-
rı ve giderek daha özgürleşen bireyleri ile demokrasilerine yeni derinlikler
kazandırırken, diğer yandan sanayi ötesi ileri teknoloji ve refah toplumu ara-
yışlarına yöneldikleri;
- Çok yöre ve sektörde yoğunlaşan yapıları ile uluslararası tekellerin piyasa
düzeninin gerçek yönlendiricileri oldukları AT'nun siyasi ve ekonomik en-
degrasyon hedeflerinin, Doğu Bloku'ndaki yeni yapılanmalarla, "Atlan-
tik'ten Urallar'a Avrupa" çağrışımına uzun vadede duyarsız kalamayacağı
dinamik bir dış dünya konjonktürü içinde bulunmaktayız.
- II. - Demokrasilerin, toplumsal gelişme ve refahın yaygın olduğu sanayi toplum-
larında yeşerebileceği, temel hak ve özgürlüklerle özgür ve özgün düşünce-
nin bu ortamların temel ögesi olabileceği, insanlığın evrensel birikim ve de-
ğerlerinin bu koşullarda korunabileceği gerçekleri çerçevesinde:

Ülkemizde;

- II.1. İleri teknolojilerle donatılmış, yüksek verimli, çağdaş bir üretim ya-
pısının -hem mal hem de hizmet sektörlerinde- hızla hayata geçiril-
mesi,
- II.2. Yüksek ücret düzeyinde hızlı ve dengeli "sanayileşmenin", istikrar
içinde "büyümenin" ve sosyo-ekonomik yapının her kesiminde "ye-

niden yapılanmanın" sağlanması,

II.3 Ekonomik sürecin ve toplumsal yayamın her aşamasında "katılımcılık" ve "demokratikleşmenin" öncelikli hedef olarak alınması,

II.4. Kısaca, "emekten yana çağdaş Demokratik Sanayi Toplumuna" geçişin hızla gerçekleştirilmesi

vazgeçilmez temel hedefler olarak görülmektedir.

III. 2000'li yıllara girerken sol dünyanın sosyal demokrasinin evrensel değerlerini her geçen gün daha çok özümlediğine, hatta sahiplendiğine, sosyal demokrat hareketin etkinliğinin global ölçekte artmakta olduğuna tanık oluyoruz.

- Sosyal Demokrasinin,

- Adalet,

- Eşitlik,

- Özgürlük,

- Dayanışma,

olarak belirlenmiş olan, son dönemde ise "Çevrenin Korunmasının" ilave edildiği temel ilkelerinin ülkemiz sosyal demokrasi hareketi içinde geçerliliği yadsınamaz. Ancak, gelişmiş, sanayileşmiş, refah toplumu arayışı içindeki Batı'nın bu ilkelerinin ülkemiz koşulları açısından yeterliliği savunulamaz.

- Demokrasisini derinleştirmek, kökleştirmek, bir anlamda yeniden kurmak; sanayileşmesini ve sosyo-ekonomik gelişmesini, karma-ekonomik yapının tüm birikimlerini değerlendirerek, hızla Avrupa ölçütlerine göre makul görülebilir düzeylere çıkarmak; bölüşümdeki ve bölgesel kalkınmadaki eşitsizlikleri "toplumsal birikim ve değerleri" harekete geçirerek gidermek, ülkemiz Sosyal Demokrasisi için diğer temel hareket noktaları olmaktadır.

- Bu nedenlerle, yukardaki evrensel ilkelere ilaveten,

- Demokratikleşme,

- Gelişme-Sanayileşme,

- Toplumculuk,

Türkiye Sosyal Demokrasisinin en öncelikli diğer ilke ve hedefleri olarak ele alınmalıdır.

- Çağdaş bir "Karma Ekonomik Yapı" içinde ve "Yeni Demokratik Devletçilik" anlayışı ile, ülkemiz Sosyal Demokrat hareketinin bu temel ilkelere hayata geçirilmesinde en büyük katkısı sağlayabilecek ekonomik birikim ve dayanak noktası Kamu Ekonomik Girişimleri (KEG'ler)dir.

IV. - Bu süreçte, bugüne kadar potansiyellerinden yeterince yararlanılmamış, çok kereler yanlış yönlendirilmiş olan KEG'lere önemli sorumluluklar düşmektedir.

Bu bağlamda, ülkemizde; kesimlerin birbirlerini dışlamadıkları karma ekonomi kuralları ve gelişmiş piyasa koşulları altında;

- Tarımsal gelişme, sanayileşme açılarından kilit nitelikli belirli ara ve yatırım mallarının ileri teknolojilerle optimal ölçeklerde üretilmesi,

- Sanayileşme süreci açısından stratejik nitelikli doğal kaynakların ve enerji tesislerinin toplum yararına geliştirilmesi ve işletilmesi,

- İleri teknolojilerin transferi, özümlemesi ve üretilmesi; ileri teknolojik bilginin ekonominin bütününe aktarılması,

- Devletin, sosyo-ekonomik yapının emekten ve toplumsal rafahtan yana yönlendirilmesi ve gelir bölüşümünün bu doğrultuda düzenlenmesinde tamamlayıcı işlevlerin yerine getirilmesi,

- İç ve dış tekellerin, tüketiciler ile ekonominin bütünü açısından olumsuz etkilerinin doğrudan üretim veya işletmecilik yöntemleri ile kırılması,

- Yurtiçi bölgeler arası sosyo-ekonomik dengesizliklerin giderilebilmesi ve refahın yaygınlaştırılması için, yerel birikim ve kaynakları yörede kurulacak üretim tesisleriyle değerlendiren sanayi girişimlerinin desteklenmesi veya gerçekleştirilmesi,

- Kırsal kesimde refahın ve tarımsal üretimin geliştirilmesi, verimin artırılması, içi ve dış pazarlamanın üreticiler ve tüketiciler lehine etkinleştirilmesi için gerekli girişimlerin yapılması ve desteklenmesi,

KEG'lerin Temel İşlev Alanaları olarak sayılabilir.

V. KEG'lerin bu işlev ve sorumlulukları gereğince yerine getirebilmeleri için;

- V.1. Tüm KEG çalışanlarının yönetime aktif olarak katılmalarını sağlayacak "demokratikleşmenin" en geniş endüstriyel demokrasi kavramları doğrultusunda gerçekleştirilmesi,
- V.2. "Özerk Yönetim" anlayışıyla, yönetimlerinin, her türlü gereksiz siyasi ve merkezi müdahaleden arındırılmış "özerk", böylelikle etkin ve verimli bir yapıya kavuşturulmaları,
- V.3. "Planlı Yönetim" anlayışıyla, stratejik makro planlama ve program ilke ve hedefleri doğrultusunda işletilmeleri,
- V.4. "Verimli ve Kârlı İşletmecilik" anlayışıyla, iç ve dış piyasa koşullarında rekabet edebilmelerini sağlayacak "dinamik ve rasyonel" işletme yapısına kavuşmaları,

Özetle; KEG'lerin "katılımcı-özerk-planlı yönetim ve verimli-kârlı işletmecilik" ilkeler çerçevesinde demokratik ve rasyonel bir yapıya ulaşarak ülke ekonomisi içindeki etkinliklerini artırmaları gerekmektedir.

VI. Bu amaçla, mevcut 233 sayılı KHK ile kapsanan IDT, KİK, müesseseler, bağlı ortaklıklar, işletmeler, iştirakler ile KEG kapsamı içindeki diğer tüm kuruluşlar, özetle;

- a) 256 adet KEG ve bunlara bağlı 4600 dolayındaki fabrika, tesis, işletme ve müessese,
- b) 1500'den fazla sayıdaki Döner Sermayeli İşletme,
- c) Tarım Satış Üst Birlikleri tarafından yönetilen yaklaşık 120 tesis,
- d) Yerel yönetimlerin iştiraki veya kuruluşu ile çok sayıdaki işletme ve tesisler ile yeni kurulacak KEG'ler,

"Planlı-özerk yönetim ve kârlı-verimli" işletmeciliği temel alan "yeniden yapılanma" ve çalışanların yönetime katılımını hedef alan "demokratikleşme" ile, bunlarla ilgili tüm "yasal-idari-mali" düzenlemeleri, "ticaret-finansman-denetim" politikalarının, "sermaye-mülkiyet-iştirak" yapılarını kapsıyacak bir "KEG Reformu" uygulamasına geçilmelidir.

VII. Bu kapsamda, Kamu Ekonomik Girişimleri bir yandan "KEG Reformu" kriterleri doğrultusunda "Reorganize" edilirken, diğer yandan, gerekli alanlarda yeni KEG'ler kurulması, mevcutların bir bölümünün ise "yeni mülkiyet yapılarına" kavuşturulmaları gerekli görülmektedir. Bu çerçe-

de;

VII.1. Karma ekonomik düzen içinde Kamu kesiminin üstlenme durumunda olduğu sorumluluğu gereğince yerine getirebilmesi için;

özel sektörün yeterli olmadığı alanlarda, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine katkıda, bulunabilecek nitelikte, kritik ve öncü nitelikli-bilgisayar, optik elyaflar, kompozit malzemeler, mikro-elektronik (seramikler), biyoteknoloji gibi (Bknz Bölüm 7.3)- sektörlerde sanayileşme stratejisi açısından uygun ölçekli, ileri teknolojilere dayalı "yeni KEG'ler" oluşturulmalı, ilgi ve ihtisas alanı uygun mevcut KEG'ler bu kapsamda yeni girişimlerde bulunmalıdır.

a) Bu yeni KEG'ler, sermayelerindeki Kamu payları %50'den az olmamak kaydıyla;

- Kooperatifler ve Kooperatif üst birlikleri,

- Sendikalar ve sendika üst kuruluşları,

- Yerel yönetimler,

- Yatırım ve ihtisas bankaları,

- Teknoloji öncüsü yabancı sermayeli şirketler

ile ortak girişim olarak gerçekleştirilebilirler.

b) Yabancı şirketler ile oluşturulacak ortak girişimlerde, çok kıt, karmaşık ve temini zor teknolojilerin ülkemize transferi veya dış pazarlarda önemli oranda paylar kapma gibi özel koşullarda Kamu sermaye payının %50'nin altında kalması da düşünülebilir.

VII.2. KEG'ler, dış pazarlarda etkinliklerini artırabilmek, yeni teknolojilerin üretim ve geliştirilmesinde pay sahibi olabilmek için, sektör ve konularında öncü uluslararası şirketlerle, yurtdışında da üretim ve pazarlamaya yönelik "Yeni Ortak Şirketler" kurmayı veya kuruluş şirketlere katılmayı hedef almalı, bir anlamda "Uluslararasılaşmalıdırlar"

VII.3. Ülkemizin gerice yörelerindeki doğal-mali-beşeri yerel kaynakları değerlendirecek, bölgesel kalkınmaya böylece katkıda bulunacak "Yaygın Halk Girişimleri"; bu amaçla yeniden düzenlenecek "Kamu Kalkınma ve Yatırım Bankası" aracılığı ile desteklenerek

özendirilmeli, bu kapsamda;

- a) Uygun ortamda sonra halka bedeli karşılığı geri devretmek kaydıyla, Kamu Kesimince Yaygın Halk Girişimleri sermayelerine azınlık payı oranlarında iştirak edilmeli,
- b) Etüd-proje, teknoloji transferi, sevk ve idare, işyeri eğitimi, yatırım ve işletme kredileri temini gibi hususlarda Halk Kesimine ait bu kuruluşlara destek verilmelidir.

VII.4. Temel sektörlerde KEG'lerin yeni teknolojilerle yapılanması, dış pazarlarda her boyutta etkin olabilmeleri ve rekabet edebilmeleri için, bu amaçların gerçekleşmesini sağlayacak kurallar çerçevesinde, sermaye çoğunluk payı ve yönetim ağırlığı Kamu'da kalmak kaydıyla, sermayeleri, "teknolojide öncü" ve uluslararası piyasalarda önemli pay sahibi "Yabancı Kuruluşlara" açılmalıdır.

(Örneğin; T.Demir Çelik, Ereğli Demir Çelik, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Karadeniz Bakır Tesisleri, Aliğa Petro-Kimya Tesisleri, Yarımcı Petro-Kimya Tesisleri, Seka, Ferro-Krom Tesisleri, Asilçelik, Gübre İşlt. THY gibi)

VII.5. "Çaykur" "Süt Endüstrisi", "T. Şeker" ve "Tekel İşletmeleri" gibi çok sayıda üreticiye bağımlı olarak ve onlarla ekonomik ve kurumsal ilişkiler içinde üretimde bulunan KEG'lerde,

- a) İlk aşamada, sermayelerindeki Kamu payı % 50'nin üzerinde kalacak şekilde bakiye kamu hisselerinin,
- b) İkinci aşamada ise, yani bu kuruluşların halen üstlendikleri toplumsal sorumlulukların ve tek ürüne dayalı bölge ekonomilerinin uyum süreçleri aşıldıktan sonra, sermayelerinin %50'den fazlasının, hatta uygunsa tümünün, doğrudan doğruya üreticilere ve/veya üretici kooperatiflerine, payların ileride bu kesimlerin dışına kaymasını önleyici önlemler almak kaydıyla, rayiç bedeli karşılığı, uygun ödeme koşulları ile devredilmelidir.

VII.6. Kamu sermaye iştirak payı % 50'den az olan ve ekonomi açısından kritik niteliği olmayan şirketlere ait KEG paylarının, mülkiyetin yaygınlaştırılmasını özendirmek ve KEG'leri genel anlamda daha verimli yapılara kuvuşturmak amaçları ile;

- a) Tarım sanayileri ile ilgili şirketlerde, öncelikle, şirket çalışanlarına, o yöredeki üreticilere, kooperatiflere, kooperatif üst bir-

liklerine ve sendikalara,

- b) Diğer sanayi sektörleri ile ilgili olanlarda ise, öncelikle şirket çalışanlarına ve o iş kolundaki sendikalara,
- c) Bu kesimlerin talebi dışında kalan Kamu paylarının ise, menkul kıymetler piyasaları aracılığı ile iç ve dış alıcılara rayiç bedel karşılığı devredilmeleri sağlanmalıdır.

II- KAPİTALİST-PIYASA AĞIRLIKLİ EKONOMİLER İÇİNDE KAMU MÜLKİYETİNİN İŞLEVSELLİĞİ

2.1. KONTROL ve MÜLKİYET İKİLEMİ:

Kapitalist-piyasa-ağırlıklı ekonomilerde kamu girişimciliğini irdeleyen akademik ve siyasal çevreler, genellikle, bu girişimlerin karşılaştığı sorunları, büyük ölçüde "Kamu mülkiyetinin özgün verimsizliğine", hatta bazen "Olanaksızlığına" bağlamaktadırlar.

Bazı çevreler çıkış yolu olarak özelleştirmeyi önerirken, diğerleri varolan yapının ancak değiştirilerek devam ettirilebileceğini savunmaktadır. Burada temel sorun, kamu girişimlerinin genellikle özel kesim performansına ulaşamamaları, piyasa kriterlerine göre onlar düzeyinde kârlı ve verimli çalışamamalarıdır. Ancak, bu sorunun ardındaki bazı gerçekleri de açıklığa kavuşturmak gereklidir. Örneğin, Kamu girişimlerinin özel girişimlerinden farklı işletmecilik performansı göstermelerindeki etmenin farklı amaçların hedeflenmesi ve sosyal içerikli sorumlulukların yüklenilmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı irdelenmelidir.

Ekonomilerin yapılanmasında kamu mülkiyetini, özel mülkiyetine paralel olarak yeni bir boyut olarak ekleme, para ve bütçe politikalarının yetersiz veya geçersiz kaldığı durumlarda, devletin ekonomik gücünün etkinliğini koruması açısından son derece yararlı olabilir. Böylelikle, karma ekonomileri de kapsamı içine alan piyasa düzeninin geçerliliği artabilir. Bu geçerlilik özellikle, mülkiyetin sürekli ve tamamen Kamu eline geçmesi olası olan az gelişmiş ülkeler için, sosyo-ekonomik nedenlerle önemini daha da artırabilir.

Kuşkusuz, her mülkiyet biçiminin özgün ve çok geniş toplumsal sonuçları vardır. Ancak, çağımızda bu sonuçlarda ciddi nitel ve nicel değişimler gerçekleşmiş ve halen gerçekleşmektedir. Örneğin, günümüzde üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde tutanlar ile, bu araçları kontrol edenler farklılaşmışlardır.

Kontrol mekanizmasını elinde tutanlar artık-değerin (1) nereye ve nasıl dağıtılacağını yönlendirme gücüne sahiptirler.

Kamu mülkiyetindeki girişimler genellikle merkezi hükümet ve merkezi

planlama örgütlerinin yönetsel denetim ve yönlendirmesi altında işlev görürler. Kontrol mekanizmasına sahip olmak, yönetimin belli amaçlar kümesi içinde seçim yapılmasını sağlar.

Gelişmiş kapitalist dünyada, özel girişimler, finansal birikimlerinin yatırımlardan dışlanmış olması, mülkiyetlerinin ise taşınabilir değerler piyasasında parçalanmış olması özelliklerini taşırlar. (2) Böylece, piyasaların karmaşıklaşması, teknolojik gelişmelerin getirdiği uzmanlaşma gereksinimi, firmaların devleşmesi, sermaye piyasalarının gelişmesi gibi nedenlerle, ortaklar ile bu ortaklıkları yönetenler farklılaşmıştır. Hatta yönetimlerin bireysellikten takımlaşmaya doğru geçtiği yönlenebilir. (3)

Kısacası, kapitalist ekonomilerin günümüzdeki aşamasında, kontrol ile mülkiyet birbirlerinden boşanmışlardır. Buna ek olarak ikinci bir boşanma süreci ise, daha eski bir evrim sonucu, "finansman" ve "mülkiyet" arasında yaşanmıştır. Bu boşanmayı ilk saptayanlardan biri hiç kuşkusuz Keynes olmuştur. Bu ayrışım ile "Yatırımların" ex post tasarruflardan fazla olması olanaklı hale gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmiş Batı ekonomileri, aşırı düzeyde bir piyasa sistemi, teknolojik gelişme ve profesyonel uzmanlaşma sürecine girmişlerdir. Böylece, özel girişimin üçlü organsal yapısı ortaya çıkmış; mülkiyet ve finansman olguları birbirlerinden ayrılmışlardır. Uygulamada girişimin "yönetsel iç kontrolü" bir yönetim kurulunca üstlenilmekte; bu kademe ve süreçte eksiklik oluştuğunda ise, doğrudan kamu müdahalesi biçiminde dış kontrol zaman zaman yoğun bir şekilde devreye sokulmaktadır. (4)

1970'li yıllarda çıkan ekonomik kriz, akademik çevreler, siyasal baskı grupları ve genel medyanın ilgisini kamu girişimleri ve onların işlemleri üzerine yöneltmiştir.

Bu odaklar, özel girişimlerdeki bu güç dağılımını gözlemleyerek, kamu girişimlerine de uyarlamasını istemişlerdir. Böylece, kamu girişimlerinin yönetimi konusunda ortakların söz haklarının olmamasını; başka bir deyimle, mülkiyet ve kontrol ayrışmasının öngörmüşlerdir.

Kamu mülkiyetine değişik kesimlerin muhalefeti eski ve güçlü bir olgudur. Bu işletmelerin halka açılan pay ortakları ikili bir düşünce tarzını gündeme getirmiştir. Öncelikle, bu yolla, dev kamu işletmelerinin tedricen parçalanarak sermaye piyasaların asatılmasını pratik bir çözüm yolu olduğu ılımlı özelleştirmecilere gösterebilmiştir. İkinci olarak ise, sermaye harcamalarının dış finansmanın sağlanması açısından böyle bir yaklaşımın uygun bir yöntem olacağına çok kişiyi inandırmışlardır. (5). Çalışmanın bu bölümünde karşılaştırmalı bir kapsamda

gösterilmeye çalışılacağı gibi bu mekanizmaların dağılması, ekonomik açıdan her zaman için verimli olmayabilir. Kamu girişimleri, çoğu zaman önceden belirlenmiş olumlu nesnel kriterlerden dolayı, kaçınılmaz başarısızlıklarla karşılaşmışlar ve olumsuz yönde eleştirilmişlerdir. Oysa, doğru bir irdeleme veya denetim, olması gereken amaçlar kümesinin tartışması ile başlamalı, daha sonra Kamu girişimlerinin durumu belirlenmeli ve sonuca bu iki uç ile, yani eldeki durum ile bu amaçların elde edilip edilemeyeceği tartışılmalıdır.

Amaçların açıkça belirlenmesi ve buna uygun düzenlemelerin yapılması kaydıyla, her iki mülkiyet biçimi de örgütsel yapının her türü için uygun ortam sağlayabilir. Bu nedenle, ilgili firmanın iç yönüne özgün örgütsel düzenlemenin yukarıdan zorlama ile veya demokratik yollarla gerçekleşmesi, o örgütsel düzenlemenin yukarıdan zorlama ile veya demokratik yollarla gerçekleşmesi, o örgütün yapısı ve önceden belirlenen amaçları ile gerçekçi bir uyum içinde olması koşuluyla, sonucu etkilememektedir. Bu çalışmada tartışmanın yalınlığı açısından Kamu mülkiyeti kapitalist sistemin bir parçası olarak irdelenecek, üretim sürecinde özel mülkiyetin yaygın olduğu sistemlerle sınırlı tutulacaktır.

Başka bir deyimle, bu tartışma Marksist sosyalizmle, üretim araçlarının özel mülkiyette olduğu sistemlerin karşılaştırılması üzerinde değil; yelpazenin aynı ucunda, belirli farklılıklarla yer alan serbest piyasacı ve sosyal demokrat görüşler üzerinde odaklaşacaktır.

2.2. İLK KAMU GİRİŞİMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞLARI:

Günümüzün Batılı kapitalist ülkelerindeki Kamu girişimlerinin hepsi 20. yüzyılda ortaya çıkmamış, bazılarının kökeni daha da gerilere gitmektedir. Bu öncü girişimlerin kuruluş güdülerini sonrakilerden genellikle çok farklıdır. Hatta bazıları, kamu girişimlerinin bir kavram olarak karşıt ve destekçi fikirlerden çok daha eski olduğunu savunmuşlardır. Thornhill (6) İngiltere'de Posta yönetimi, Elektrik, yerel yönetimlerin Tramvay hizmetleri, Deniz Fenerleri ve Liman Hizmetlerinin, devletleştirme (millileştirme) sırasında da Kamu mülkiyetinde olduğunu belirtmiştir. Bilindiği gibi, deniz fenerleri ve postaneler krallığın gereksinimleri için kurulmuş, gaz, elektrik ve tramvay hizmetleri ise 1948 yıllarında devletleştirilerek kamu girişimciliğine dahil edilmişlerdir. (7) Ancak, F.Welsh (8) bir çalışmada kamu girişimlerinin (millileştirilmiş sanayiler değil) tarihin prekapitalist dönemlerinde bile var olduğunu, Mısır'da mumya yapımı için balmumu imalatı, Bizans'da ipek ve çok sonraları Colbert Fransası'nda Gobelin, Sévres Porselen Fabrikaları ve Devlet Tekellerinin (seita Sigara, Tütün ve Kibrit imalatı) kamu

elinde olduğu vurgulamaktadır. Ayrıca, Cromwell İngilteresi'nde Su Yolları, Kanallar vb, Belçika'da 1836'da ulusal birliğin sağlanması için kamu mülkiyetine sokulan demiryolları diğer uygun örneklerdir. Kuşkusuz, devletleştirme veya kamu girişimlerinin kurulması ekonomik veya stratejik bir gerek olduğu zaman gerçekleştirilmiştir. Welsh, yaygın-elektrik üretimi Sivil Havacılık Londra'nın ulaşımı ve limanlarını örnek göstererek, bu tip devletleştirmenin II. Dünya Savaşı öncesi Muhafazakarlar tarafından gerçekleştirildiğini anımsatmıştır.

Hangi gelişmiş ülkeye bakarsak bakalım birçok Kamu girişimlerinin veya mülkiyetlerinin varoluşunun ilk güdülerini siyasal olmaktan çok ekonomiktir. Elbette bu, siyasetin hiçbir rolü olmamış demek değildir. Ancak, 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar sosyo-ekonomik yapı değişimlerini doğuracak ideolojiler olgunlaşmamıştır. Bununla beraber, Batı Avrupa'da sanayi devrimi öncesi kurulan bu ilk Kamu girişimleri ulus-devletlerin kurulmasını ve merkezileşme sürecini hızlandırarak bir siyasal işlevi de yerine getirmişlerdir.

2.3. DEVLETLEŞTİRME, KAMULAŞTIRILMIŞ SANAYİLER VE SİYASET:

İkinci Dünya Savaşı süresince ve sonrası, ideolojiler çeşitli yönere yayılınca bu kez farklı amaçlar için de olsa, kamu mülkiyeti kavramı yeniden ilgi odağı haline gelmiştir. Bu görüşe F.Welsh karşı çıkmış ve İngiltere'deki savaş sonrası devletleştirme hareketini etkileyen etkenleri ideolojik olmaktan çok pragmatik bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Öte yandan, iktidara geldiğinin ilk aylarında devletleştirmeyi nasıl ele alacağını bilmeyen ve çarpıcı bir tecrübesizlik gösteren İşçi Partisinin ekonomik pragmatizmden ziyade siyasal hırslarla devletleştirmeye giriştiği söylenebilir. 1936 yılında Fransa'da Sosyalist Başbakan Leon Blum'un bankaları devletlestirmesi, Société Nationale des Chemin de Fer adı altında demiryollarını kurması, Silah ve Uçak sanayini kontrol altına alması da benzeri şekilde olmuştur. Daha sonra 1944'de, sosyalist olmayan karizmatik lider De Gaulle'de olduğu gibi, İsveç'te de, ilk kamu girişimleri 19. yüzyılın başlarına kadar gitmekte olup, daha ileriki yıllarda kurulmuş olanlar ancak sosyal demokrat hükümetlerin ürünü olmuşlardır (9). Benzeri şekilde, Avusturya'da kamu girişimleri Avusturya-Macaristan imparatorluğu sırasında dahi varolmuştur. Almanya'da ise 18. yüzyılda posta hizmetleri ve ormancılık sektörlerinde kamu girişimleri vardı. Gerçi, devletleştirmenin olduğunu iddia etmek hayli zordur; çünkü bu terim otomatikman daha önce özel mülkiyetin olduğunu ifade etmektedir. Oysa Avrupa'da birçok kamu girişimi II. Dünya Savaşı sonrası devletleştirilmiş sanayiler olup, hemen hemen tüm Batı ülkeleri bu süreçten geçerek karma ekonomiler

haline gelmişlerdir.

ABD ise kuruluşundan bugüne bu sürecin dışında kalmış olup, "Tennessee Vadi Kurumu" uygulaması dışında, bu ülkenin sosyopolitik sistemi kamu mülkiyetine hiçbir zaman izin vermemiştir.

Thornhill'in savunduğu gibi; (10)

19. yüzyılda sosyalist fikirlerin ortaya çıkması ile üretim araçlarının kontrolü ve dağılımı konusunda ciddi tartışmalar başlamış ancak, İngiliz politikasında 20. yüzyıl ile başlayan "Çalışan erkeklere oy hakkının verilmesi" dönemine kadar pratik bir tartışma gerçekleştirilememiştir.

Tüm Batı Avrupa ülkelerinde sosyalizm, bir ideoloji olarak, devletleştirmenin gerçekleşmesinde bir katalizör rolü oynamış, uygulamada kapitalizmin yaygınlaşmasına ve karma ekonomilerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu yöndeki teorik tartışmalar siyasal arenaya iki şekilde yansımıştır. Bunlardan ilki, kısmi devletleştirmeyi savunan ve kamu girişimlerinin tekel konumuyla tekrar örgütlenebileceğini veya yerel halkın kontrolüne girebileceğini savunan Fabian sosyalistlerdir. İkincisi ise, özel sektörü tümüyle devreden çıkarmak isteyen Temel (Fundamental) sosyalistlerdir.

Redwood, öte yandan, Fabian'ların radikal fikirlerinin daha da ileride olduğunu belirtmiş ve devletleştirmenin iki temel güdüsünü vurgulamıştır. Birincisi, devletleştirmenin gelir ile servet arasındaki eşitliği artıracağı ve genel refahı yükselteceği; ikincisi ise, sanayi demokrasisinde bir devrime yol açacağı, işçiyi iş yaptığı yerde sorumluluğu olan bir mevkiye getireceği ve girişimin tümü üzerinden bir paya sahip olmalarını sağlayacağı hususlarıdır. Ancak, Redwood'un her iki konuda da, yani sanayi demokrasisi ve eşitlik konusunda temel yanlışı, bu fikrin Fabianlar tarafından değil, Temel Sosyalistler tarafından savunulmuş olmasıdır. Başka bir deyimle Fabian'lar devletleştirmeyi ılımlı olarak, ekonomik gereksinim derecesinde savunmuşlardır.

İngiltere'de İşçi Partisi 1945'de iktidara geldiği zaman, "Etkinlik kriterinden" (Fabianların ve Morrisonian'ların fikirlerinin kesiştiği kavram) ve Temel Sosyalistlerin "Eşitlik kriterinden" esinlenerek hemen devletleştirme hareketına girişti. 1951'e kadar kömür, elektrik, gaz, demiryolları ve diğer ulaştırma yolları, kömür madenleri, demirçelik, İngiltere Merkez Bankası gibi kuruluşların devletleştirilmesi gerçekleştirildi. Bu nedenle denebilir ki, İngiliz İşçi Partisi ve devletleştirme politikasında en etkin ve başarılı etmen Herbert MORRISON ve onun etkinlik faktörünü esas alarak millileştirmekten yana tavrını benimseyen kişiler (Morrisonian'lar) olmuştur.

Siyasal konuların devletleştirmede yaşamsal bir rolü olmasına ve muhafazakar iktidarların bazı sanayileri özelleştirmesine rağmen; nihai olarak, ekonomik gerekler bu girişimlerin ancak kamu mülkiyetinde idame ettirebileceğini göstermekte ve tüm siyasal partiler bu kuruluşları olduğu gibi bırakmayı yeğlemektedirler.

Kamu girişimciliği konusunda bazı yaygın görüşlere göre;

a) Kamu girişimleri fiyatları aracılığıyla kârlarını maksimize edebilen doğal tekellerdir ve tüketicileri sömürebilirler. Ayrıca, böyle bir fiyatlandırma, var olan kapasitenin altında üretim düzeyi de getirebilir.

b) İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik planlama popüler konulardan biri haline gelmiştir. Bazı ekonomistler etkin planlama için, etkin kontrolün gerekliliğini ve bunun en iyi yolunun da Kamu mülkiyeti olduğunu vurgulamışlardır.

c) Eşitlik temeline ve yaygın demokrasiye dayalı bir tartışma gelişmiş ve bu politiko-ekonomik kavram, güçlü bir azınlığın ve etkin sanayicilerin bir tür oligarşi kurmalarını, böylelikle yaygın demokrasiye dayalı ekonominin tüm kontrolünün el değiştirip bunlara geçmesi olasılığını vurgulamıştır.

Devletleştirmenin Muhafazakarlar tarafından da kabul gören belirgin bir sektörü "ulusal savunma"dır. Ayrıca, verimsiz doğal tekellere de kamu yardımı kaçınılmaz olabilir. Örneğin, demiryolları ve kömür madenleri devletleştirme öncesi büyük ölçekli subvansiyonlar gerektiriyorlardı. Verimsiz özel firmalar devleti sömürebilirlerdi ve buna müsamaha gösterilmemeliydi. Bu gibi nedenlerle, hükümetler genellikle devletleştirmeyi yeğlemişlerdir. Öte yandan, doğal tekeller, özel girişimler bu hizmetlerin götürülmesinde uzmanlaşmadığından, bir çıkmaza girmişlerdir. Devlet, bu mal ve hizmetlerin, tam rekabet içindeki firmalar gibi fiyatlandırılmalarını, ancak tekellerin ölçek ekonomisinden yararlanabileceği biçimde maliyetlerin belirlemeyi sağlayabilir. Bununla beraber, Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi (AT and T) bu olguya ters bir örnek olarak gösterilmekte olup, özel mülkiyet altındaki bir doğal tekel olmasına rağmen, sosyal olarak arzu edilir fiyatlandırma politikası izlediği belirtilmiştir. (11)

Marksistler, piyasaya Kamu katılımını ve devletleştirmeyi farklı biçimlerde eleştirmişlerdir. Kuşkusuz, tekelleri kapitalizmin alışılmış işleyiş çarkında, üretken olmayan biçimde kullanılan ürünlerin toplama oran artmaktadır. Bu artan oran, tam istihdam koşullarında yatırım için gerekli ekonomik artık hacmini daraltmakta veya yatırım fırsatların artıramamaktadır. Bu yaratılan cari ekonomik artığın karlı kullanımı için kısıtlı dış etkenlere gerek vardır. Marksizme göre bu ancak devlet tarafından gerçekleştirilebilir ve bunun tek yolu üretim araçlarının

cak devlet tarafından gerçekleştirilebilir ve bunun tek yolu üretim araçlarının devletleştirilmesidir.

Yukarıda özetlenen Baran'ın (12) bu savı, Robinson (13) tarafından da paylaşılmıştır. Çağımızın en açık görüşlü iktisatçılarından olan Robinson aynı noktadan hareketle devletleştirmenin, gayri safi ticari artığın yatırımların iç finansmanında bir araç olarak kullanılabileceğini belirtmiştir.

Yukarıda özetlendiği şekilde, Batı Avrupa'daki kamu girişimleri genellikle ekonomik güdülerle, devletleştirmeler ise hem ideolojik ve politik nedenler, hem de ekonomik nedenlerle gerçekleşmiştir.

Sosyalist görüşler devletleştirme konusunda, tek tip olmamakla beraber, hep aynı sosyo ekonomik sonuca parmak basmışlardır. Firmalar dış etkiler sonucu işlev yapamaz hale gelirlerse yardıma gerek duyar ve devlet de bunları kendi mülkiyet kapsamına alabilir. Fine ve O'Donnell, çok doğru bir biçimde, günümüz ekonomi teorisindeki devletleştirme nedenlerine ve açıklamalarına saldırarak, bu sektörün homojen olmadığını belirtmişlerdir. Öte yandan, bu iki yazar uluslararası ekonomi ile devletleştirme arasında bir bağın olduğunu savunmuşlardır. Üreten sermayenin uluslararasılaşması sonucu kapitalist dünyanın genişlemesi ve yeniden örgütlenme güçleri ancak kamu müdahalesi ile hayata geçirilebilir.

Bütün bu savlara rağmen bugün ne saf kapitalist sistemler yürümekte, ne de sosyalist sistemler. Aksi yönde müdahaleler, her iki uç sistemin idamesi için pragmatik ancak koşul olmuş çözümler olmaktadır. Burada, kısaca kamu mülkiyetini gerekli olarak gören siyasal ve felsefi nedenleri, özellikle gelişmiş ülkeler için anlatmaya çalıştık. Bundan çıkan sonuca göre; bu ülkelerde, sanayileşme sürecinin başında altyapının sağlanması açısından kamu girişimlerinin çok önemli bir rolü olmuştur. Bu yapılan devletleştirmeler daha ziyade siyasal esintilerden kaynaklanmıştır. Ancak, bunlarda özellikle ekonomik gereksinimin var olduğu durumlarda genellikle başarılı uygulamalara dönüşmüştür.

2.4. KAMU GİRİŞİMLERİNİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDEKİ KONUMU:

Az gelişmiş ülkelerde de benzer bir durum vardır; ancak, amaçlanan güdüler ayrıntıda farklıdır. Hanson (14) bu konuda üç alternatif büyüme stratejisinden bahsetmiştir.

1. Devletin rolünün hayli sınırlı olduğu ve devletin Fransız'ların enfastrüktür dedikleri altyapıdan ibaret bir faaliyet yapması tarzı; ilk safhalarda, Hükümetler birçok güçlü ve çeşitli işlere girebilir ancak özel sektör büyüdükçe, doğrudan katılım sürecinden tedricen çekileceklerdir. (Örneğin Meksika)
2. Çoğu Komünist olan diğer bazı ülkeler tam tersi bir görüşle, özel girişimi temel olarak anti sosyal olarak değerlendirdiklerinden, ekonomik kalkınma sürecinde ona geçici ve sınırlı bir rolü uygun görmüşlerdir.
3. Son alternatif olarak orta yolu seçmiş olan Hindistan örneği gösterilebilir. Kongre Partisi özellikle 1960'lı yıllarda çok sık olarak "Toplumun sosyalist kalıbından" söz etmesine rağmen, özel girişimin tamamen bertaraf edilmesini hiç bir zaman arzulamamıştır. Gerek sanayide, gerekse tarımda Kamu ve özel girişimlerin beraberce varolmasını öngörmüştür. (15).

Hanson'un temel görüşü, "belli engellerden dolayı az gelişmiş ülkelerde saf kapitalizm ile yani sadece özel girişimler ile ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceği, bu nedenle Kamu girişimlerine gereksimin duyulacağı bu tür ülkelerde iç ve dış sermaye birikim yetersizliği sorunu olduğu, kültürel engeller gibi ekonomik kalkınmaya toplumsal direnişler olabileceği, ilkel ve asgari geçimlik düzeydeki toprak sistemi nedeniyle yeterli bir büyüme hızı ve kalkınmayı sağlamak amacıyla Devletin belli işleri yapmak zorunda kalacağı" şeklindedir.

Hanson, sanayileşmiş bir ülke olması nedeniyle İtalya'yı incelememiştir. Oysa, Güney İtalya'daki sanayiinin kurulmasının kamu girişimleriyle gerçekleştirildiği de belirtilmelidir. Kuşkusuz, Devletin ekonomik faaliyetleri başlatması veya kontrol etmesinde neden sadece o ülkedeki sermaye birikiminin yetersizliği değildir. İtalya'da sermaye birikiyordu, ama Güney'e akıyordu. Güney'de biriken ise, Kuzey'e akıyordu. Ayrıca ülke savaşlarla harap olmuştu. Açıkçası Kamu girişimleri bölgesel dengesizlikleri ve gelir eşitsizliklerini önlemek için uygun araçlar olmuştur.

Yakın tarihte, Fransızların savaş sonrası ilk sosyalist Cumhurbaşkanı olan F.MITTERAND tarafından gerçekleştirilen kamulaştırmalar ile, İşçi Partisinin manifestosunda yer alan dev firmaların devletleştirilmesi, "İstihdam olanaklarının ve büyümenin artırılmasını, piyasa ekonomisinin tekeli yapısına müdahale ederek eşitcil bir toplum kurulmasını" amaçlamaktaydı.

Hanson, kalkınmayı "Devlet makinasının tüm parçaları ile harekete geçirilmesi gereken toplu bir operasyon" olarak algılamaktadır. Bu nedenle, "Devletin

ekonomik kalkınmaya ne kadar katkıda bulunacağını sorgulamak anlamsızdır; kalkınmanın güçleri kendi kendilerine güdülendirilmeyi ve yönlendirilmeyi beklemez; onlar yaratılmalı ve daha sonra en azından harekete geçirilmeli ve öncülük yapılmalıdır; bu bağlamda sadece kamu girişimlerinin böyle bir yetki ve gücü isteme hakları vardır; bu nedenle tüm kalkınma süreci bir "Kamu girişimi" olarak tanımlanabilir (16) demıştır. Sovyetlerdeki devrim sonrası geçici kapitalizm deneyimi Hanson tezini teyid etmemektedir. 1929-1930 yıllarına kadar tarımdaki güçlenmeyi sağlamak için dekulakizasyon yapılmamıştır; ilaveten, ağır sanayinin de Stalin'in kolektifleştirme yöntemiyle elde edildiği belirtilmelidir.

Öte yandan Kaldor (17), kalkınmakta olan ülkelerin kamu girişimlerine olan gereksinimini 4 temel nedene bağlamıştır:

1. Kalkınmanın boyutu ve süreklilikği için kamu girişimleri aracılığıyla daha uzun dönemli kararlar, örneğin uzun vadeli yatırım kararları alınabilir. Bu da kalkınmanın boyutunu artırır ve sürekli hale getirir.
2. Ulusal ve Yabancı Sermaye: Yurtiçinde yeterli sermaye ve bilgi birikimi olmayınca, yabancı teknoloji ve sermayenin, özel girişimle birlikte yatırım yapması yerine yerli Kamu girişimi, siyasal ve sosyal nedenlerle tercih edilir. Belki de en iyi çözüm yabancı sermaye ile kamu girişiminin ortak olarak iş yapmalarıdır.
3. Operasyonda verimlilik: Genellikle özel girişimin daha etkin ve verimli olduğu savunulur. Bu da genellikle az gelişmiş ülkeler için geçerlidir. Bu takdirde, kalkınma boyunca, özel ve kamu ortaklıklarıyla kalkınma verimli olarak sağlanabilir.
4. Uzun vadeli hesaplar: Teknik dinamiklikte ve operasyon veriminde kamu girişimlerden daha az etkin olmalarına rağmen, servetin ve gücün dağılımının eşitsizlik yönünde bozma olasılıkları yoktur.

T.S.Sirinivasan (18) Hindistan'daki planlama deneyiminden hareketle özel sektörün belli aksaklıklarla faaliyet gösterdiğini, bu nedenle sistem içinde sosyo-ekonomik siyasal çerçevenin devrimsel olarak yeniden yapılması olanağı yoksa karma ekonomi içinde reformist bir stratejinin verimli hale geleceğini belirtmektedir. Bununla beraber, Sirinivasan kamu istihdamı yoluyla işsizliğin çözülemediğini, bu sorunun artan oranlı vergilendirme ve yeniden gelir dağılımı ile çözülebileceğini vurgulamıştır.

Labra (19) karma-ekonomi diye bilinen geri kalmış ve bağımlı kapitalist ülkelerde ekonomiyi kalkınma yoluna doğru yönlendirecek potansiyel güce kamu girişimlerinin sahip olduğunu belirtmiştir. Labra'nın görüşlerine göre, "Kamu gri-

şimine olan ekonomik gerek, geri kalmış ülkelerde varolan stagflasyon koşullarının, özel girişimlerin yarattığı sermaye birikimin yatırımlara dönüşmesinde sorun yaratmasından kaynaklanmakta; bu koşullar üretici güçlerin tekelleşmesinin yanısıra emeğin sömürülmesini de teşvik etmektedir".

Labra, kapitalist ekonomilerin işsizliği ve gelir dağılımındaki adaletsizliği bozduğunu ve toplumda yetersiz gelir düzeyinde olanların oranını artırdığını, demokratik örgütlerdeki verimsizliğin, sermaye ve orta sınıfların desteği ile sistemi hızla faşistme kaydırabilme tehlikesinin mevcut olduğunu belirtmektedir.

Özetle, özel sermayenin, "Sanayileşmemiş, kolonize, bağımlı ve aşırı sömürülmüş toplumdaki ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın gereklerine" uyumda bir yetersizliği vardır. Bu tip toplumlarda Devletin temel rolü; sistemdeki tarihsel boşlukları doldurmak, zaman içinde karmaşılaşan sosyo-ekonomik yapının evrimsel sürekliliğinin temin etmek için artan kamu katılımına olan talebi karşılamaktır?

Yine benzer bir irdeleme, E.S.Roy(20) tarafından sunulmuş, Kamu girişimlerinin sermaye oluşuma katkısının özel girişimlerden fazla olduğu vurgulanmıştır.

Roy, Robinson'un sentesine benzer bir görüşle, "kamu girişimlerinde tüketim eğilimlerinin fazla değişmediğini ve kârların genellikle istikrarlı büyüme için kullanıldığını; kamu girişimlerinin büyük ölçekleri nedeniyle, teknoloji transferini özel sektöre göre daha düşük maliyetlerle gerçekleştirdiklerini; kamu kesiminin bir başka işlevinin de piyasalardaki yoğunlaşmış yapının, bu yapıya bağlı olarak olumsuz performansların gerçekleşmemesine yol açması olduğunu; özel girişimlerin yabancı sermaye ile rekabet edemedikleri ortamlarda kamu kesiminin işlevleri olabileceğini" belirtmiştir.

Roy gibi bir Meksikalı iktisatçı-bürokrat olan Marcos (21), bu ülkede 1960'lı yıllarda yaşanan hızlı hammadde ve ara malları üretimi artışının, o dönemde izlenen ithal ikameci politikalar ile, başta PETEX adlı petrol üreticisi kamu girişimi olmak üzere, bu sektörlerde kurulu kamu girişimlerinin katkıları ile gerçekleştiğini vurgulamıştır.

Galan (22) yine gelişmekte olan ekonomi durumundaki İspanya örneğinden hareketle, kamu girişimlerinin olası rollerini incelemeye çalışmıştır. II. Dünya Savaşının bitiş yılından bu yana Institute Nacional de Industria (INI) adıyla bilinen kamu girişimlerinin İspanya'nın sanayileşme ve kalkınmasında çok ciddi katkıları olduğunu belirten Galan'ın yaklaşımına göre, mülkiyet hakları ekolünce kamu girişimleri işlevseldir ve varolmalıdır. Eğer hakların başkalarına devredilemezliği söz konusuysa bu kamu girişimi için de geçerli olmalıdır. Batılı ekono-

millerde, gelirin ve servet dağılımının bozulması, ekonominin dinamik sektörel dengesinin rasyonel yapısını yitirmesi hallerinde devlet piyasaya müdahale etmelidir.

INI'lerin hem kamu, hem de iştirakleri dolayısıyla özel hukuka bağlı olma özellikleri vardır. INI'ler 66 ana firma ve 200 iştirakten oluşmakta olup, ülkenin sanayi üretiminin %10'unu, sanayi istihdamının %5'ini ve sanayi ihracatının %16'sını gerçekleştirmektedirler. İspanya'nın toplam gayrisafi yatırımlarının %4,5-6,5'ünü, gayri safi sanayi yatırımlarının ise % 25-30'unu sağlayan INI'ler, sanayi üretimi içindeki payına oranla (23) 2,5 misli bir yatırım eğilimi gerçekleştirerek, ülkenin sanayileşmesi yönünde çaba göstermişlerdir.

Öte yandan Marsan'ında (24) savunduğu gibi, 30'lu yılların ekonomik krizden günümüze değin, İtalya'nın sanayileşme ve gelişme sürecinde çözümlemek zorunda kaldığı iki temel soruna (tam istihdam ve bölgesel kalkınma) kamu Ekonomik Girişimlerinin çok önemli katkıları olmuştur. Araştırma ve Geliştirme, sektörel tekellerin kurulması, temel hizmetlerin sunulması ve girişimcilğe ait bilgi ve deneyimlerin yayılması gibi işlevlerde Holding olarak örgütlenmiş olan bu kuruluşlarca gerçekleştirilmiştir.

1933 yılında IRI'nin (Istituto per la Riconstrzione Industriale) (25) kuruluşu ile İtalyan kamu ekonomik girişimleri holding yapısında örgütlenmeye başlamışlardır. IRI'yi, 1953'de petrol ve gaz sektörlerinde faaliyete geçen ENI (Ente Nazionale Idrocarburi) ve 1962'den itibaren devreye giren EFIM gibi devasa Kamu holdinglerinin kuruluşu izlemiştir.

İtalyan Devlet Holdingleri sistemi 3 aşamalı bir kurumsallaşma çerçevesinde faaliyette bulunmaktadır.

80'i yurt dışında kurulu 400'den fazla şirketten oluşan IRI, 420 000 çalışanı ile dünyanın ikinci en büyük kuruluşudur. Yıllık toplam 41,2 milyar dolarlık konsolide cirosu ile ise dünya sıralamasında 12. sırada yer almaktadır. IRI 1987 yılında 6,9 milyar dolar dış satış gerçekleştirmiş olup, beş kıtayı kapsıyan geniş bir pazarda etkinliğini sürdürebilmektedir.

İtalya ekonomisinin, 1988 yılı itibarıyla, toplam sabit sermaye yatırımlarının % 5'ini, istihdam ve katma değerinin %3'ünü sağlayan IRI Grubu imalat ve hizmet sektörleri ile proje ve mühendislik hizmetleri sektörlerinde faaliyet göstermektedir.

Halen, IRI Grubu İtalya'nın toplam mal ve hizmet üretiminde; çelikte % 55, vasıflı çelikte %76, pikde % 100 gemi yapımında % 70, uçak ve uzay sanayiinde % 55, telefon devrelerinde % 50, yarı iletkenlerde % 98, gıda işleme sanayiinde

% 20, haberleşmede % 82, hava taşımacılığında %91, deniz taşımacılığında % 21, ana karayolu sisteminde % 50, bankacılıkta % 14, enerji dalındaki yapım-mühendislik ve müşavirlik hizmetlerinde % 62, endüstri dallarındaki mühendislik hizmetlerinde % 25, altyapı ise % 17 pay sahibidir.

1. En üstte, toplum adına siyasal ve ekonomik yönlendirme yetkisini kullanan organlar (Parlamento, Hükümet, Bakanlıklararası Komite, Kamu Ekonomik Girişimleri Bakanlığı)
2. Bunların altında, üst kademedan aldığı yetki ve bütçeden aktarılan kaynaklarla, Gruba bağlı şirketlerin koordinasyon finansman ve kontrolünü genel ve stratejik boyutlarda üstlenen Devlet Holdingleri (IRI, ENI, EFIM)
3. Daha altta ise, işletmecilik kriterleri açısından tam yetkili "Sektör Holdingleri" ve "Sektör Öncü Kuruluşları" ile bunlara bağlı-tamamen piyasa koşullarına göre faaliyette bulunan "İşletmeci Şirketler" ve "İştirakler".

İtalyan Devlet Holdinglerinin, "büyüklükleri", "Ekonominin çok değişik sektörlerine de etkili olmaları" yanında diğer bir temel özellikleri, IRI Yönetim Kurulu Başkanı Prof.Romano Prodi'nin de (26) vurguladığı gibi, mülkiyet ilişkileri açısından üç ayrı yapıdaki şirketleri bünyelerinde uyum içinde barındırmalarıdır;

1. Bütçeleri devlet veya bir kamu kurumu ile entegre olan "kamu Sektörü Şirketleri",
2. Sermaye payları Kamu ve özel kesim tarafından paylaşılan "Karma Şirketler",
3. Sermaye payları tümüyle kişiler veya özel kuruluşlara ait olan "Özel Sektör Şirketleri",

Kısaca, İtalyan Devlet Holdingleri;

- Rekabetçi piyasalarda, rekabet koşullarına uyum içinde,

- Tekelci piyasalarda ise, özel ortaklarının temettü beklentilerini ve toplumsal yararları gözetken verimlilik ve karlılık kriterleri çerçevesinde çalışan; bir yandan firma düzeyinde etkin ve otonom olan, diğer yandan ise makro boyutta ulusal stratejik kararlar ve orta-uzun vadeli sektör planlarına göre yönlendirilen kuruluşlardır.

Mülkiyeti tümüyle Kamu kesimine ait olup sermayesine dışarıdan iştirak edi-

"sermaye artırımını, yeni şirketlerin kurulması, yeni iştirakler ve yatırımlar için ek finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla aktarır.

Marsan'ın da (27) çok yararlı bulduğu bu örgütlenme yapısı ile, devlet holdingleri İtalyan'ın özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki hızlı sanayileşme sürecinde öncü rolü oynamışlar, ekonomik ve toplumsal gelişmede süreklilik ve istikrar unsuru olmuşlardır.

Bilindiği gibi İngiltere sanayi devrimini 1850'lerde gerçekleştirmiştir. Deane ve Cole (28), Feinstein (29) gibi ekonomistlerin çalışmalarından geliştirdiğimiz (1824=100) bazındaki ücret serisi, 1850'lerde 95'e düşmüş, ancak, 1850 sonrası sürekli bir gelişme ile 1935'de 234'e kadar yükselmiştir.

Ücretlerin 1824-1845 döneminde reel azalışı % 7,5 iken, 1845-1875 arasında % 36,6'lık reel artış sağlanabilmiştir. Diğer yandan, toplam milli hasıla, bu ülkede 1800-1831 döneminde 1,5 misli artarken, sanayileşme sürecinin hız kazandığı 1831-1871 döneminde 27 misli artış göstermiştir.

İngiltere'nin sanayileşme sürecine ilişkin bu veriler iki hususu bize kanıtlamaktadır.

- a) Sanayileşme ile ulusal gelir de artmaktadır.
- b) Ulusal gelirin hızla artması, toplumdaki büyük gelir gruplarına (örneğin ücretlilere) gelir dağılımını mümkün kılmaktadır.

İngiltere'de sanayi üretimi indeksi (31) 1925-1935 arası % 25,4, 1935-1945 arası sadece % 14,7, 1945-1955 yılları arası ise % 57 artmıştır. Demek oluyor ki, II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilen ekonomik politikalar ve özellikle devletleştirme girişimleri sanayileşmeyi hızlandırmıştır. 1948-1957 yılları arası İngiltere'de sanayi üretimi bir kat artmıştır. Elbette bu artışta savaşın sona ermesinin getirdiği rahatlık vardır. Ancak, hiç kuşkusuz devletleştirilen sanayilerin hızla üretimlerinin artması ve yatırımlarının çoğalması bu süreçte çok önemli bir rol oynamıştır.

Buna rağmen kamu girişimlerinin İngiltere'nin sanayi devriminin temel etmeni olduğu sanayileşme sürecine temel etkisi olduğu söylenemez. Sanayi devrimi sırasında Kamu mülkiyetinde olan bazı işletmeler vardı, ama bunlar bu devrimin yakıtı olacak sermaye birikimini oluştururken, bir taraftan da kalkınmayı özellikle sanayileşmeyi belirler hale gelmiştir.

Özetle;

- a) Az gelişmiş ülkelerde Kamu girişimlerinin kurulması ekonomik amaçlar-

la, altyapı ile ara malları ve sermaye malları sektörlerinde faaliyet göstererek sanayileşmenin hızlandırılması biçiminde gelişmiştir. Kısaca, bu ülkelerde Kamu mülkiyeti sanayileşmenin temel belirleyicisi olmuştur.

- b) Sanayileşmiş ülkelerde devletleştirme hareketleri genellikle siyasal tercihler sonucu ortaya çıkmış, ancak bu konuda ekonomik gerekler de olduğundan, gayet başarılı sonuçlar alınmıştır.
- c) Hiç kuşkusuz, sanayileşme özgürlüklerin gelişmesine ve demokrasinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Bir toplumda demokrasiyle kişi hak ve özgürlüklerinin kurumsallaşmış ve yaygınlaşmış olması, gelir dağılımının da adil bir biçimde dağıldığını gösterir. Bu bağlamda, eğer kamu girişimleri sanayileşmeye katkıda bulunuyorsa, dolaylı olarak gelir dağılımının iyileştirilmesine de katkıda bulundukları söylenebilir.
- d) Diğer taraftan kalkınmakta olan ülkelerin sosyal demokrat sanayileşme felsefesi, sanayileşmiş ülkelerin sosyal demokrat gelişme felsefesinden farklı olarak, demokratik katılımcı planlamayı ve Kamu Ekonomik Girişimciliğini üretim gücünün büyümesinin yaygınlaştırılmasında, yani sanayileşmiş ülkelerde tamamlanmış olan mülkiyet oluşum sürecinin mülkiyeti yaygınlaştırıcı nitelikte gelişmesinin denetiminde, başka bir deyişle, ekonomik yönden demokratikleşmenin sağlanmasında müdahale mekanizması olarak benimser. Sosyal demokrat toplumsal sınai üretim anlayışı KEG'leri özel girişimcilik gibi gösterilmek istenen tekelci ve oligarşik dev yapılara karşı piyasada kullanılması gereken bir denetim aracı olarak da görür Toparlarsak, KEG'ler bir taraftan özel girişimciliğin giremediği alanlarda sınai üretim yaparak kalkınmaya öncülük ederken bir taraftan da sosyal piyasa ekonomilerinde özel tekellerin belirleyiciliğine karşı piyasa mekanizmaları ile denge kurarak demokratikleşme sürecinin devamını sağlarlar.

III- 1980 SONRASI TİCARET VE SANAYİLEŞME MODELİNİN SANAYİ SEKTÖRÜ VE KİT ÜZERİNDE ETKİLERİ (KORUMACILIĞIN YÖN DEĞİŞTİRMESİ)

Bu bölümde, kısaca "1980 Ekonomik Programı" olarak adlandırılan, genelde 1970'li yılların son çeyreğinde gündeme gelmiş olan Uluslararası yeni işbölümünün, Türkiye'ye Uluslararası kuruluşlar yolu ile dikte ettirdiği "dışa açık gelişme stratejisinin" sanayileşme sürecimiz ve KİT sistemi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri incelenecektir.

Geçen on yıllık dönemde değişen gelişme stratejisi içinde ağırlıklı olarak ön plana çıkartılan "ticaret ağırlıklı" politikalar ile sanayileşme politikasının yönü, hedefleri ve KİT sistemini bugün getirdiği nokta, bundan sonra uygulanacak sanayileşme ve KİT politikaları açısından önem taşımaktadır.

3.1. 1980 SONRASI TİCARET VE SANAYİ POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞİM YÖNÜ

Türkiye'nin 1977'den itibaren dış yükümlülüklerini karşılamada zorlanması şeklinde sonuçlanan 1970 sonrası kriz genelde dış gelişmelerin olumsuz etkisinden kaynaklanmış olmakla birlikte, olumsuz iç faktörlerinde önemli etkisi göz ardı edilmemelidir. Bu değerlendirme, Ticaret ve Sanayi politikalarında 1980 sonrası değişiminin uluslararası kuruluşlar yönünden başlıca gerekçesidir. İzlenen ticaret politikaları dış gelişmeler kadar iç faktörler üzerinde de etkili olmuştur. 1973'den sonra petrol fiyatlarındaki çok büyük artış ve bunu takiben başlıca ithal malları fiyatlarının artışından doğan ticaret bozuklukları Türkiye'nin dış ticaret durumunu çok ciddi bir biçimde etkilemiştir. İçeride ise, 1973 sonrası dönemde, 1979 yılına kadar artan bütçe açıklarının 2/3'ünün Merkez Bankası kaynaklarından finanse edildiği görülmektedir. Merkez Bankası kredilerinin geniş bir bölümü doğrudan devletin sahip olduğu şirketlerin finansman ihtiyaçlarını salt uygulamada oldukları geniş yatırım programlarından değil; aynı zamanda, subvansiyon ödemeleri zamanında yapılmayan maliyet alı satış fiyatları sürecinin doğurduğu gitgide büyüyen zararlardan da kaynaklanmıştır.

Ticaret politikalarının değiştirilmesinin temel gerekçesi bu iki noktada odaklanmıştır. Sanayi politikalarına yönelik temel eleştiri ise, iki noktada toplanmaktadır. Sanayileşmenin ithal ikamesine dayalı olması ile KİT sisteminin kaynak tahsisini saptırması ve fiyat bozucu etkileri bu eleştirilerin odak noktalarıdır.

Bu temel gerekçelerden hareketle, uluslararası kuruluşların (özellikle Dünya

Bankası) dayatması ile düzenlenen ticaret ve sanayi politikaları, genel olarak ülkenin sanayileşmesi üzerinde etkili olurken, ülke sanayileşmesinin temel dayanağı ve itici gücü olan KİT yapısı üzerinde özellikle tahrif edici sonuçlar doğurmuştur.

3.1.1. 1980 sonrası Ticaret ve Sanayi Politikalarının Hedefleri:

1980 Ekonomik programının bütünlüğü açısından, ihracat yönlü gelişme ve bu nedenle hızlı ihracat artışı "olmazsa olmaz" konumundadır. Bu nedenle de ticaret ve sanayi politikası değiştirilirken (Ticaret yönlü indirekt teşvik politikası), direkt ticaret teşvik politikaların getirilmiştir. Ticari politikalara yönelik bu teşvik setinde; ithalatın serbestleştirilmesi (miktar kısıtlamalarının kaldırılması, gümrük tarifelerinin düşürülmesi) ve ihracatın teşvik edilmesi (ihracatta vergi iadesi, ihracat kredisi, ihracat yönlü yatırım teşvikleri, ihracatçıya yönelik gelir vergisi indirimi, geçici ithalat imkanı, direkt nakdi destekler) yer almaktadır.

Bu dönemde hedef alınan sanayi politikasının hedefleride yukarıda çizilen Ticaret politikası doğrultusunda; ihracata konu olan sanayi tabanının genişletilmesi, imalat sanayi yatırımlarında uygun kamu/özel kesim dengesinin kurulması ve tüm sanayi kuruluşlarında verimliliğin geliştirilmesi şeklinde özetlenebilir. Sanayi politikasının bu hedefleri, ticaret politikası ile birlikte, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ayıredilen yerli sektöre yönelik olarak düzenlenmiştir.(1)

1980 Ekonomik programının Ticaret politikaları (kambiyo politikası dahil) IMF ve Dünya Bankası tarafından Sanayi politikaları ise Dünya Bankası tarafından yönlendirilmiştir.

3.1.2. İç Pazarın Boyutları-Sanayileşme Stratejisi ve Korumacılık:

1980 sonrası "Ticaret Sanayileşme Stratejisi"nin tersine çevirmeyi hedeflediği yapımını I.Plan döneminden 1978 yılına dek geçen süredeki yönü (I) tabloda gösterilmektedir.

TABLO (I)

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜMENİN YAPISI (% olarak)

	1953-1963	1963-1968	1968-1975	1973-1977
1) Ortalama büyüme hızı	5,3	6,6	6,8	6,9
2) Toplam iç talep	92,3	83,6	81,8	100,4
3) Ticaret etkisi:	4,3	13,2	14,9	-0,4
a) İhracat büyümesi	2,5	4,9	16,3	-1,0
b) İthal ikamesi	1,8	8,3	-1,4	0,6
4) Teknolojik değişim etkisi	3,3	3,2	3,3	-

3. Plan dönemini kapsayan 1973-1977 yıllarının olağanüstü uluslararası ekonomik konjonktürü dışında tutulduğundan, 1960 sonrasında genişleyen iç pazara karşılık toplam iç talebin büyüme yapısındaki payının % 92'den %81'e indiği görülmektedir. Artan ticaret etkisinin (1963-68 döneminin yoğun ithal ikamesine rağmen) ihracat yönlü düzenli gelişmesi dikkat çekicidir. Öte yandan Uluslararası konjonktörün Türkiye'yi dış dengede dar boğaza soktuğu bir dönemde İthalat ikamesi büyüme üzerinde pozitif (0,6) etkisi göstermiştir.

I. ve II. Plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımlar reel olarak % 8,5 (kamu % 12,5, özel % 4,8) ve % 7,2 (kamu %5,4, özel %9,1) oranında artmıştır. Dönem sonunda toplam iç talebin oranı aynı dönem itibarıyla Türkiye ile benzer konumda yer alan ülkelerdeki iç talep düzeyi ile (Kore, Yugoslavya, Meksika ve hatta Japonya) yaklaşık aynı seviye olan %81'e inmiştir.

Dönem içinde Koruma oranları yüksek tutulmuştur, fakat bu tek başına iç pazarın boyutları ile açıklanmaya elverişli bir yaklaşım değildir. (Nitekim daha sonraki bölümlerde görüleceği gibi 1989 sonu itibarıyla iç pazar endişesinden uzak bir biçimde, ihracat sektörlerinin koruma oranlarında yükseklik sürdürülmektedir.)

3.1.3. İhracat Yönlü Politikalar ve Sanayi Üzerindeki Etkileri:

80'li yıllarda izlenen ihracat yönlü politikaların ülke sanayii üzerindeki etkilerini değerlendirmeden önce, resmi ihracat rakamlarında hayali ihracattan kaynaklanan, asgari % 20-% 30'lar düzeyinde bir yapay şişme olduğunu, bu şişmenin sektörel dağılımının homojen olmadığını; dolayısıyla toplam ve sektörel ihracat artış oranlarının belirli hata paylarını içerdiğini gözönünde bulundurmak zorundayız. İhraç edilen malların birim fiyatlarının yüksek gösterilmesi, miktarlarının olduğundan fazla beyanı ve özellikle milletlerarası ticarete hiçbir değeri olmayan malların değerli mallar olarak beyan edilmesi, hatta ihracatın sadece kağıt üzerinde yapılmış gösterilmesinden kaynaklanan hayali ihracat 80'li yılların başı-bozuk piyasa ekonomisi düzeninin ayıbı olarak anılacaktır.

Başlangıçta 7 sektörde karşılaştırmalı üstünlük amaçlandığı halde, ihracat yönlü politikaların ön plana çıkarttığı sektörler ilk aşamada 5 ile sınırlı kalmıştır. Bu sektörler; Demirçelik, Tekstil, Hazır Giyim, Elektriksiz Makinalar, Gıda Sanayi Ürünleri Sektörleri (Major exporting subsector) olup, bunları, Mobilya, Gübre, Ölçü aletleri, Zirai Makinalar, Ayakkabı, Elektronik, Deri ve Demiryolu Araçları sektörlerinin (Leading exporting subsector) izleyeceği varsayılmıştır.

Devletin sağladığı yoğun teşviklerle son üç yılın ihracat tablolarına yüksek değerlerle yansıyan, ancak "ihracata bağımlılık oranları" dış pazarlarda rekabet potansiyellerinin üzerine çıkan bazı sözde öncü sektörler dikkate alındığında 80'li yılların ihracat yönlü politikalarının zaafı daha da belirgin hale gelmektedir. Örneğin, 1989 yılında Tekstilden sonra ikinci en önemli kesim olarak Demirçelik Sektörü, son dört yıldır, izlenmekte olan çarpık dış ticaret politikaları sonucu, benzer ürünleri "ucuza ihraç-pahalı ithal" ederek ulusal ekonomiyi zarara sokmakta, dış ticaret rakamlarının yapay olarak şişirilmesine neden olmaktadır (2)

Gerçekten Demirçelik Sektörü, özellikle özel tesislerin teknolojik yapıları ve ölçekleri nedeni ile dış pazarlarda görece etkinlik sağlayabileceğimiz bir sektör olmaktan çok uzaktır. Demirçelik Sektöründe uzun ürünler üretim kapasitesinin % 60'ını oluşturan özel kesim ark ocaklı çelik üretim tesislerinde üretim maliyetleri AT ülkelerine göre 30-35 \$/Ton daha yüksektir. Mevcut teşviklere ek olarak, ton başına en az 35-40 \$ ilave teşvik verilmediği takdirde, ihracatımızın önemli ölçüde düşeceği ve bu durumun sektörü sıkıntıya sokacağı şimdiden belli olmuştur. (3)

Halen Devlet desteği ile ayakta durmakta olan özel kesime ait mevcut demirçelik haddehaneleri ile ark ocaklı tesislerin çok büyük bölümünün AT ile entegrasyon sürecinde kapanmak zorunda kalacağı ilgililerce belirtilmektedir. (4)

Kısaca yanlış yatırım ve ihracat teşvikleri sonucu "İhracata bağımlılık oranı" 1988'de % 31, 1989'de ise % 40'lara ulaşan, yaşamakta olduğumuz stagflasyon sonucu iç talebi daralan bu sektörde, normal teşvik uygulamalarına geçildiğinde dış ticaretteki şişkinliklerin eriyeceği ve sektörel zaafların daha belirgin şekilde ortaya çıkarak resmi istatistiklere yansıtacağı bilinmelidir.

TABLO (II)

ÜLKEMİZ İMALAT SANAYİİNDE İHRACAT SEKTÖRLERİ ÜRETİMİ VE KAMU PAYI

	Toplam üretim içinde sektörel paylar (%)		Sektör içinde kamu payı (%)		
	1984	1989 (1)	Üretim (1989)	Katma değer (1989)	İstihdam (1989)
A- Tüketim malları					
- Gıda sanayi	30,3	27,4	37	39	50
- Tekstil	6,7	6,3	12	13	20
- Hazır giyimi	2,8	3,8	15	22	15
B- Ara malları					
- Demir-Çelik (2)	5,3	6,2	46	46	67
C- Yatırım malları					
- Elektriksiz makinalar	2,0	2,2	21	26	28

Kaynak: V-VI planlara dayanarak hazırlanmıştır.

1) 1989 yılı gerçekleşme tahminidir.

2) Kamu payı hesabında Erdemir hariç tutulmuş, sadece uzun nihai ürünler hesaba esas alınmıştır. Bu sektörde üretim ve katma değerde gerçek kamu payı % 70'lerin üzerindedir.

İhracat yönlü politikaların ön plana çıkarttığı bu sektörler, 1970'li yılların sonunda da aynı gelişme çizgisinde zaten görülmekteydi. Yani Türkiye 1980 öncesinde de, Tekstil, Hazır Giyim-Deri ve Gıda Sanayiinde net ihracatçı (net ihracat/üretim) ülke konumundaydı. Dönem içinde Türkiye ticaret politikalarına da-

yalı teşvikler ile artan dış ticaret hacminde bu görünümü pekiştirirken, resmen, dayanıksız tüketim malları sanayileri ile sayıları az ve daha çok doğal kaynakları girdi olarak kullanan ana mallarda uzmanlaşan ülke konumunu pekiştirmiştir.

Söz konusu sektörlerin toplam üretim içinde 1984 ve 1989 yıllarındaki payları ve aynı sektörler de kamu kesiminin payı (katma değeri ve istihdamı ile birlikte) 1989 yılı itibarıyla aşağıdaki tabloda çıkartılmıştır.

İhracata dayalı büyüme stratejisinin öne çıkardığı bu sektörler ağırlıklı olarak tüketim malları üreten sektörler arasında yer almaktadır. Bu kesimde kamunun payı özellikle katma değer ve istihdam açısından ihmal edilmeyecek düzeydedir.

Ara mallarında yer alan Demir-Çelikte ise (Erdemir hariç tutulduğu halde) kamu ön plandadır. Sermaye mallarından ihracat sektöründe yer alan elektriksiz makinalar alt sektöründe de benzer eğilim izlenmektedir.

Türkiye'ye "sanayide yapısal değişim" adı altında uluslararası iş bölümünde dayatılan gelişme çizgis sonucu;

a) Hızlı bir tempo ile dokuma-giyim, deri, cam ve gıda sanayilerinde uzmanlaştığı,

b) Demir-Çelik ürünlerinde ithal fazlasını daraltarak bazı ürün katagorilerinde ihracatçı olarak ortaya çıktığı, (5)

c) İçki, basım, lastik-plastik, petrol ürünleri, seramik, çimento ve pişmiş kilden gereçler ve madeni eşyada "marjinal sayılacak ölçüde" dış ticaret yaptığı,

d) Kimya, kağıt ve demir dışı metaller gibi proses sanayilerinde giderek belirgin bir biçimde net ithalatçı konumuna yerleştiği,

e) Madeni eşya hariç mühendislik sanayilerinde giderek hızlanan bir tempo ile net ithalatçı olmaya yöneldiği görülmektedir. (6)

Dönem içinde Türkiye sadece (a) da belirtilen sektörlerde, yani tüketim malları sektöründe net ihracatçı konumuna gelmiştir. Ara malları ve yatırım malları sanayilerinde ise, ticaret politikalarına bağlı olarak libere edilen ithalat ön plana çıkmıştır.

1980'de ekonominin zorlanarak dışa açılışı Türkiye sanayiinin daha önce bir yapı değişikliği kazanmış olmasından kaynaklanmamıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi dışa açılma çizgisi daha öncede (1963-1973 döneminde) gelişmekte olan sanayilerin 1980 sonrasında direkt (ticaret politikaları) ve indirekt (kur politikası) büyük teşviklerle desteklenmesiyle sürdürülmüştür.

Bu arada, özellikle yatırım mallarında ithal ikamesinin yerini, yabancı sermaye girişi beklentilerinin aksine, ithalat almıştır.

Yatırım malları sektörünün toplam üretim içindeki payının 1980 sonrasında sürekli geciktiği, 1976 yılı seviyesine 10 yıl sonra % 15 ile yeniden ulaşabildiği görülmektedir. Eski seviyesine 1985 sonrasında ulaşabilmesindeki en büyük etkinin de 1984 yılından sonra yatırım malları sektöründeki koruma oranlarının artırılmasıdır.

"1980 sonrası Programının" yatırım malları sektörünü yabancı sermayeye girişiminin gerçekleşmediği ve sektörün ithalatının büyümeye devam ettiği görülmektedir. Bu sektördeki koruma oranlarının yükseltilmesi (1989 Ağustos düzenlemelerine rağmen) sektörün dış dünyaya karşı artan açıklarından kaynaklanmıştır.

İmalat sanayiinde yer alan KİT'ler açısından durum ise bugün olduğu kadar, bundan sonra atılacak adımlar açısından büyük önem taşımaktadır. "1980 sonrası Programının" KİT'lere yönelik olarak Dünya Bankası desteğinde getirdiği ve "Kamu Sektörü Reformu" adı altında sunduğu 36 adet önlem ile, bu kesimin ara malları ve yatırım malları sanayiindeki durumu dikkatli olarak değerlendirilmelidir.

Sanayileşmenin kolay dönemi, "tüketim malları sanayilerinin gelişme aşaması" sonrasında, 1972-1977 döneminde ara mallarında kamu kesimi eliyle ithal ikamesinin başlatılıp sürdürüldüğü dönemde, Türkiye uluslararası kuruluşların tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Tablo I'de işaret edildiği şekliyle bu dönem içinde ithal ikamesinin büyümenin bileşimi olarak negatif etkiye sahip olduğu gündeme getirilmiştir. Buna rağmen kamu eliyle 1978-1982 döneminde ara malları sektöründe ya ithal ikamesinin ya da ithalatın azaldığı görülmektedir.

İhracat sektöründe 1980 sonrasında ön plana çıkan sektörler, ithal ikamesinin 1970 öncesinde tamamlandığı tüketim malları sanayileri olmuştur. Yukarıda vurgulandığı gibi 1980 başında Türkiye bu sektörlerde zaten net ihracatçı konumundadır. Buna rağmen 1980-1989 dönemi ihracatı incelendiği bu sektörlerin ihracatının yüksek koruma duvarlarıyla gerçekleştiği görülmektedir.

Nitekim uluslararası kuruluşlarında bu noktada büyük itirazları vardır. Ticaret politikalarının yeniden düzenlenmesine rağmen ihracatta direkt teşviklerin değil de endirekt (kur politikası) teşviklerin kullanılmasının enflasyonist süreç üzerinde etkisi vurgulanmaktadır.

Kuşkusuz 80'li yıllarda en büyük yatırım malları sanayiinde yaşanmıştır. 1980 sonrasında, günümüze Türkiye pazarının potansiyeline göre oldukça küçük

ölçekli özel kesim işletmelerinin oluşturduğu yatırım malları sektörü kalmıştır.

Kamu kesiminin imalat sanayi alanından çekilmesi ve 1989 yılı sonu itibarıyla bu alandaki kamu yatırımlarının 1985 seviyesinin altına inmesi ve daha ötesinde kamu yatırımcılığının tüm alt yapısının dağıtılması, yatırım malları sanayi açısından en büyük riski oluşturmaktadır. Yatırım malları sektörünün toplam imalat sanayi içindeki payı % 15'ler düzeyinde kalırken, Türkiye'nin toplam ithalatındaki payı % 41 seviyesine yükselmiştir. Sektör net ithalatçı durumunu güçlendirirken, özellikle makina imalatı ve elektrikli makinalarda net ithalatçı konumu ağırlık kazanmıştır. Bu arada 1980 başında uluslararası kuruluşların rekabeti olabileceğini varsaydığı mühendislik sanayilerinde Türkiye'nin dönem sonunda (madeni eşya hariç) net ithalatçı konumuna gelmiş olması daha öncede vurgulandığı gibi bu alana beklenen-varsayılan-yabancı sermayenin gelmemiş olmasından kaynaklanmıştır.

TABLO III

BAŞLICA MESLEK GRUPLARINA GÖRE NOMİNAL VE EFEKTİF KORUMA ORANLARI

	1983		1984		1988	
	NKO	EKO	NKO	EKO	NKO	EKO
1- Temel üretim sektörleri	25.0	22.6	33.2	31.0	43.4	43.3
2- Madencilik ev Enerji	55.5	49.4	59.4	59.3	37.2	29.4
3- İmalat sanayi	85.5	80.1	88.3	131.5	68.8	93.2
a) Tüketim malları	127.6	108.5	131.3	105.0	86.2	104.4
b) Ara malları	63.1	65.2	63.4	65.2	46.5	45.7
c) Yatırım malları	63.6	66.7	69.5	75.2	96.3	130.2
4- Diğer imalat sanayileri	70.1	71.2	126.2	172.7	73.3	75.6

Kaynak: ASO Dergisi (Eylül-Ekim 1989) H.OLGUN-S.TOGAN

3.2. KAMU YATIRIMCILIĞI-KİT SİSTEMİ ÜZERİNDE 1980 PROGRAMININ ETKİLERİ VE YENİDEN AÇILMA İMKANLARI:

1980 Programı genel ticaret ve sanayi politikaları seti içinde sektörel olarak tarım ve enerji kesimlerine yönelik olarak 2 SAL (Structural Adjustment Loans)

getirmiştir. Buna karşılık 1980-1986 döneminde imzalanan beş SAL'ın her birinde KİT reformuna ilişkin tedbirler yer almıştır. KİT reformuna ilişkin 36 adet tedbir getirilmiştir. Bunların başında fiyat, istihdam, verimlilik ve kamu etkisinin azaltılması öncelikli önlemlerdir.

Programın bütünlüğü içinde ticaret politikaları ağırlıklı olarak yer alırken sanayi politikaları konusunda KİT'lere yönelik tedbirler dışında bir bütünlük yoktur.

Buradaki azami hedef, öncelikle tarım kesimine KİT sisteminin piyasa ile bütünleşmesi ve genel seviyesinin baskı altında tutulmasıyla yaratılacak yurtiçi kaynak transferinin, Uluslararası kuruluşların sağladığı dış kaynakların (1988 sonu itibarıyla 8 yıllık dönemde 7.8 milyar dolardır) ve ilave olarak yabancı sermaye girişinin sanayi kesiminde yeni yapılanma gerçekleştireceği yönündedir.

Dönem içinde bu zımni hedefin gerçekleşmediği görülmektedir. KİT sistemi aracılığı ile gelişme sürecini tamamlamış ve /veya belli aşamalara gelmiş olan tüketim malları ve ara malları sanayilerinin dönem içinde kapasite kullanım oranlarındaki artış ile yurt içi talebin karşılandığı ve ihracatla sadece tüketim malları sanayiinin yüksek koruma duvarları ile ortaya çıktığı görülmektedir.

Tarım kesiminden ve KİT sisteminde fiyat mekanizması yolu ile yapılan kaynak transferleri ve ilave olarak ücretlilerin baskı altında tutulmasıyla bu kesimden yapılan kaynak transferleri geçtiğimiz 8 yıllık dönemde toplam yurtiçi tasarrufların GSMH'a oranını % 16'dan % 25,6 seviyesine çıkartırken imalat sanayi yatırımlarında reel gerileme olmuştur.

Özel kesim sağlanan bu yüksek kaynak transferine rağmen imalat sanayi yatırımlarını artırmamıştır. Tasarruflar kamuya yönelmiş ve bu kesimde altyapı yatırımlarının yarattığı kamu finansman açıklarının kapatılmasına gitmiştir.

KİT sisteminde ise gerileyen yatırımların yanısıra KİT yatırımcılığının altyapısı yok edilmiştir. Sermaye stoku aşınırken finansman dengesinde iç ve dış kaynaklı kullanımına bağlı olarak büyük bir faiz yükünün altına girmişlerdir.

Özellikle yatırım malları sanayii açısından Türkiye net ithalatçı durumuna gelirken bu sanayilerin KİT sistemi içinde planlamaya elverişlilikleri oldukça zayıflamıştır.

Sanayi potansiyelinin istikrar politikaları ile küçültülmüş olması paralelinde ekonomide kamu girişimciliğinin özelleştirme ile daraltılması arayışlarında 80 sonrası ekonomi politikalarının bir başka özelliğini oluşturmaktadır.

IMF'nin öncelikli istemleri arasında yer alan özelleştirmede son 6 yılda ortaya

konan çalışmalar, ulusal ekonomi ve sanayinin güçlenmesini amaçlayan bir bütünsellik ve stratejiden yoksun, ideolojik tercihleri ön planda tutan bir yaklaşımla sürdürülmüştür.

Kamu Ortaklığı İdaresi'nin çeşitli satış yöntemleri ile özelleştirdiği kamu kuruluşlarının önemli bir kısmının, yine kamu niteliğindeki kurumların mülkiyetine geçtiği (Bs: Tablo IV), diğer bölümünün ise Çıtosan örneğinde olduğu gibi, ciddi kriterler ortaya konmadan yabancı firmalara (8) toplu devir şeklinde gerçekleştirildiği bilinmektedir.

TABLO - IV

HİSSE SENEDİ SATIŞI YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

ÖZELLEŞTİREN KURULUŞ	KAMU PAYI (%)	ÖZELLEŞTİREN KAMU PAYI (%)	SATIN ALAN KURULUŞ	FİYAT (MİYON TL)
1- Manisa Yem Fabrikası	15.00	15.00	Halil Yurtseven	50.0
2- Isparta Yem Fabrikası	15.00	15.00	Dr.Turhan ÖZGÜL	65.0
3- Biga Yem Fabrikası	40.00	40.00	Silivri Yem A.Ş.	112.0
4- Ordu Soya Sanayi	100.00	100.00	Tar.Sat.Koop.	
			Sümerbank Va.	(x)
5- Bursa Soğuk Depo.	52.00	52.00	Bursa Belediyesi	80.0
6- Samsat	32,65	32,65	Tokat İl özel İdaresi	98.0
7- Bingöl Yem	47.50	47.50	Türkiye Kalk. Vak.	462.0
8- Yemta Ltd.	20.00	20.00	Tariş Genel Müd.	60.0
9- Ansan-Meda	88.33	88.33	Atlantic Ind.Ltd.	22.849.5
10- Aksaray Yem	40.00	40.00	H.Ozot-M.Demiray	950.0
11- Çorum Yem	30.00	30.00	Panko Birlik	230.0
12- Eskişehir Yem	45.00	45.00	Zeytinoglu Holding	2.230,0
13- Kayseri Yem	13.30	13.30	Kayseri Yem Fab.A.Ş	175.0
(x) 10 yıl süre ile net karın % 80'i karşılığı				

Kaynak: (Emine MUNYAR-GÜNEŞ 4.1.1990)

Bugüne kadar özelleştirilen kuruluşların satışından, Kamu ortaklığı Fonu'nun elde ettiği "özelleştirme gelirleri" toplam 429,3 milyar TL'ye ulaşırken, "özelleştirme giderleri" nin'de 393,8 milyar TL. ye çıkması, uygulamanın ana amacının sık sık vurgulandığı gibi "kaynak yaratma" olmayıp ideolojik boyut taşıdığını kanıtlamaktadır.

Batılı ülkelerin 80'li yıllarda başvurduğu özelleştirme uygulamalarının, özellikle Fransa'nın 86-87 dönemindeki kapsamlı uygulamaların, temel gerçekleri;

- Kamu girişimlerinde, dolayısıyla ekonominin bütününde ekonomik ve mali etkinliği artırmak,

- Kamu kesimine olan mali yükü azaltmak,

- İç sermaye piyasasını geliştirerek, mülkiyet yapısına genelde daha yaygınlık kazandırabilmek ve piyasa ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmak,

şeklinde özetlenebilir.

Üretim yapısı yılların sınıfsal kavgaları ile şekillenmiş ileri kapitalist piyasa düzeninin hakim olduğu Batılı ülkelerde, Sosyal Demokrat hareket çözümü giderek daha yoğun oranlarda, "mülkiyette değil bölüşümde" aramaktadır.

*.Brandt bu doğrultudaki görüşlerini 18. Sosyalist Enternasyonal Kongresinde açıkça ortaya koymuştur. (9)

Ancak yine bilinmektedir ki, yarattığı tüm rekabetçi koşullar dinamizm ve bunların sonucu yenilikçi arayışlara rağmen;

-tekelleşmenin engellenmesi,

- üretim sürecinde toplumsal sorumluluk anlayışının yaşama geçirilmesi,

- makro boyutta verimli yatırım ve işletmecilik kararlarının alınması,

hususlarında "pazar ekonomisinin" varlığı tek başına yeterli olamamaktadır.

Sosyalist Enternasyonal'in 18. Kongre Bildirgesi bu hususu "pazar sistemi hiçbir zaman kendi başına ekonomik büyümenin toplumsal amaçlarına ulaşılmasını sağlayamaz" şeklinde vurgulamıştır.

Willy Brandt aynı kongredeki konuşmasında;

"Piyasa ekonomisi içinde toplumsal adaleti gerçekleştirebilmenin, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü korumanın ve geliştirebilmenin ne denli bir güç ortaya koymak gerektirdiğine hemen hergün tanık olmaktadır" diyerek benzeri görüşler dile getirmiştir. (10)

TABLO - V
SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE KAMU MÜLKİYETİ

	HAVAYOLU	OTOMOBİL	KÖMÜR	ELEKTRİK	GAZ	PETROL	POSTA	DEMİRYOLU	GEMİ İNŞA	ÇELİK	HABERLEŞME
Avusturalya	2	1	1	3	3	1	3	3	-	1	3
Avusturya	3	3	3	3	3	3	3	3	-	3	3
Belçika	3	1	1	1	1	-	3	3	1	2	3
Kanada	2	1	1	3	1	1	3	2	1	1	1
Fransa	2	3	3	3	3	-	3	3	1	2	3
Almanya	3	1	2	2	2	1	3	3	1	1	1
İtalya	3	1	-	2	3	-	3	3	2	2	3
Japonya	1	1	1	1	1	-	3	2	1	1	2
Hollanda	2	2	-	2	2	-	3	3	1	1	3
İspanya	3	1	2	1	2	-	3	3	2	2	3
İsveç	2	1	-	2	3	-	3	3	2	2	3
İsviçre	1	1	-	3	3	-	3	3	-	1	3
İngiltere	2	2	3	3	3	1	3	3	3	2	1
A.B.D	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1	1

(1) Tablo belli bir fikir vermek amacıyla sadece belli bir kısım sanayi dalını kapsamaktadır. Kimya sanayi ve bankacılık sektörü tabloda yer almamıştır.

(2) Kamu sektörü ağırlığı:

1 = Yüzde 50'den az 2= Yüzde 50-75 3= Yüzde 75'den fazla

Bu nedenle, genelde piyasa ekonomisine dayalı en gelişmiş Batılı ülkeler dahi, özellikle kritik veya toplumsal nitelikli temel mal ve hizmetlerin üretiminde yeterlilik, süreklilik ve güvenilirlik sağlayabilmek için kamu girişimciliğine geniş alanlar açmışlardır.

1960-82 döneminde sosyal demokrat geleneğin hakim olduğu başlıca ülkelerde kamusal harcamaların toplam gayri safi yurt içi hasıla (GSYİM) içindeki payı % 60'ları bulmuştur. Karma ekonomi niteliği taşıyan ülkemizde ise, bu oran, % 20'leri dahi aşamamıştır.

Eğer Türkiye'yi yönetenler, bölgesel gelişmişlik farklarını hızla daraltan, dengeli ve ileri teknolojiye dayalı üretken bir "demokratik sanayi toplumu" oluşturmayı hedef almak istiyorlarsa, ülkenin üretim sürecini yeniden yapılandırırken, yürürlükteki özelleştirme girişimlerini de tümüyle yeniden değerlendirmek, Kamu Girişimciliğini daha özerk, daha verimli ve etkin bir yapıya kavuşturmak zorunluluğu duyacaklardır.

TABLO VI

DIŞ TİCARET KONUMLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMIŞ SEKTÖR GRUPLARINDA KORUMA ORANLARI

	1983		1984		1988	
	NKO	EKO	NKO	EKO	NKO	EKO
1. İhracata yönelik sektörler	82.1	529	95.4	1.921.8	87.4	199.5
2. İhracat yapan ve ithalat ile rekabet eden sektörler	105.1	108.2	110.0	113.3	74.1	73.7
3. İthalat ile rekabet eden sektörler	58.7	64.3	62.5	63.2	67.7	84.1
4. İthalat ile rekabet etmeyen sektörler	64.8	29.1	69.5	20.5	54.5	55.2

Kaynak: ASO Dergisi (1989, Eylül-Ekim) H.OLGU-S.TOGAN

Mevcut dengede, 1989 sonu itibarıyla geçen 10 yıllık dönemin dış ticaret yapısı; Türk sanayi üretiminin ve bağlı olarak KİT üretim yapısının gelecekteki uzmanlaşma eğilimleri açısından değerlendirildiğinde; Türkiye'nin kalifiye olmayan emek-yoğun, beceri sermaye ve teknoloji yoğunluğu düşük sektörlerde uz-

manlaşma eğilimine girdiği görülmektedir. İmalat sanayi yatırımlarındaki belirgin duraksamaya rağmen, toprak ürünleri, kağıt, tekstil ve hazır giyim sektörlerinin görece yatırım paylarını korumuş ve/veya arttırmış olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Öte yandan, 1980 programı sonrasında çok umut bağlanmış olan yabancı sermayenin, tüketim malları niteiğindeki elektrikli ve elektronik cihaz üretimi ile kimya sektörlerine geldikleri, Türkiye'nin dönem içinde ihracatta ön plana çıkartmaya çalıştığı sektörlerle ise girmedikleri görülmektedir.

Sanayileşmeyi kendi haline bırakan ya da zımni olarak KİT sisteminin öncülüğünden piyasa mekanizması araçları ile özel kesime devretmeyi hedefleyen 1980 sonrasının dışı açık büyüme modeli, geliştirilen ticaret politikaları ile ihracata yönelttiği savında olduğu tüketim malları sanayinin ürünlerini ancak, yüksek bir koruma duvarı altında dış pazarlara sunabilmektedir. Bunuda ticaret politikalarının kur aracılığı ile gerçekleştirebilmektedir. Bu etkinin Türkiye'nin geçmişte devalüasyonlar yolu ile sağladığı dış ticaret etkisinden farklı bir boyutu olmadığı açıktır. Nitekim 1989 yılında nisbi bir sabitleşme gösteren kur politikasına bağlı olarak ihracat artış hızı önceki yıl seviyesinin altında kalmıştır.

Uluslararası kuruluşlar yönlendirmesinde 1980 sonrasında yeni iş bölümü dayatması altında kalan Türk imalat sanayi ve bağlı olarak KİT sistemi, mevcut durumu ancak çok iyi bir planlama ile aşabilir. Kuşkusuz bu bir ekip ve zaman işidir. Tamamen tahrip edilmiş olan kamu yatırımcılığı kurumsal yapısının ayağa kaldırılması bile zaman alacaktır. Bu dengede kestirme çözümlerin olmayacağı yaşanan deneylerden rahatça çıkarılabilmektedir.

IV- SANAYİLEŞME-TEKNOLOJİK YAPILANMA-KEG'LER

4.1. ÜLKEMİZ SANAYİLEŞME SÜRECİNDE ÖNCELİKLER:

Sosyal Demokrat dünya görüşünün ürünü olan "refah toplumu"nın temel amaçları bireylere, özgürlük ve eşitlik ortamı içinde en yüksek seviyeli ve en uzun yaşamı sağlamak şeklinde çok kabacaözetlenebilir. Buna gelir seviyesini her birey için en ükseğe çıramka, maddi bölüşümü mümkün olabilen en adil duruma getirmek ve bölüşümün belirleyicisi üretim gücünü en çoğulcu ve katılımcı biçimde yapılandırmak şeklindeki politik öğelere ayırdığımızda sosyal demokrat sanayileşme anlayışının genelde benimsenen çerçevesi belirlenmiş olur.

Demokrasiler -özellikle sosyal demokrasiler- sanayileşme süreci koşullarında yeşerirler, sanayileşmiş toplumlarda kökleşirler. Genel kabul görmüş bir başka deyimle, sanayileşme, özgürlükçü çoğulcu düşüncenin, emeğe saygı bilincinin, sivil toplum yapılanmasının, refahın özü olan emek üretkenliğinin nesnel kaynağı ve temelidir.

Son dokuz yıldır ülkemizin üretim yapısının göstergelerini sanayide derinleşmenin, genişlemenin ve olgunlaşmanın işaretleri olarak algılamak mümkün değildir. Bu dönemde sanayi politikaları büyük ölçüde ticaret büyük ölçüde ticaret kesiminin türevi haline getirilmiş, sanayileşme ulusal öncelikler sıralamasında bilinçli olarak geri plana itilmiştir.

Türkiye, gelişme dinamiği on yıllardır frenlenmiş, potansiyeli büyük bir ülkedir. Türkiye'nin doğası, yeraltı ve yerüstü kaynakları oldukça zengindir. Yüzölçümü itibarıyla Avrupa'daki ikinci, dünya'da ise 212 ülke arasında 34'üncü konumdadır.

Türkiye'nin, emek faktörünün niteliği ve niceliği açısından da potansiyeli büyüktür. Üretim becerisi ve deneyimi sınırlı, ancak, eğitilebilme, toplumsal üretim için bilinçlendirebilme özellikleri yüksek, Avrupa ortalamasına göre çok genç nüfusu vardır.

Altı diğer ülke ile karadan komşu nadir ülkelerden biri olan Türkiye, Atlantik'ten Urallar'a Kıta Avrupası ile mal-hizmet-bilgi ve teknoloji akımını büyük

ölçüde geliştirebilme potansiyeline sahiptir.

Türkiye bu nitelikleriyle cazip bir ticaret ve turizm merkezi olarak belki ulusal gelirini artırabilir; ancak, ileri düzeyde sanayileşmeden demokrasisini kökleştirmesini, evrensel kalkınma yarışındaki açığını kapatabilmesini, insanların ekonomik ve toplumsal taleplerini süreklilik içinde karşılamasını beklemek fazla iyimserlik olur.

Türkiye, kendine özgü koşullarda 1930'larda devletçilik ile başlattığı "dışalım yerine yerli üretim" özellikle sanayileşme politikasıyla, sanayileşmede belirli bir düzeye ulaşmıştır. Dışalım yerine yerli üretim türü sanayileşmenin, denilebilir ki, dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimin içeren "ikinci aşaması" büyük ölçüde tamamlanmıştır. Önemli ölçek sorunları olmasına karşın, tüketim mallarının yerli üretiminde ulaşılan başarı Türkiye'nin 1980 sonrasında sınai ürün dışsatımını artırmasına da olanak vermiştir. Ek olarak, özellikle kamu girişimleri eliyle Türkiye'nin ara malları üretiminde de belli bir üretim olanağına sahip olduğu yadsınmaz. Özetle Türkiye, sanayileşme sürecinde, deyim yerindeyse, yolun yarısındadır. Bu nedenle, Türkiye'nin sanayileşmesinin bundan sonraki en güç ikinci yarısını nasıl tamamlayacağı büyük önem taşımaktadır.

Üretim sürecine sektörel anlamda derinlik kazandırılmasında, yeni teknolojilerin üretilmesinde, üretim araç ve kaynaklarının global anlamda daha rasyonel kullanımında ulusal stratejileri gözardı etmeyen gerçekçi bir "uluslararası işbölümü"nin yararlılığı inkâr edilemez. Ancak, 80'li yıllarda ülkemizde ısrarla uygulandığı gibi, bu olgunun, mevcut kalıplar içinde salt "tamamlayıcısı-türevi" olmamızı öngören ulusal birikim ve toplumsal dinamiklerimize ters, "üretimde yeniden yapılanma-demokratikleşme" ve "yüksek ücret-ileri teknoloji boyutlu sanayileşme" hedeflerimizi sınırlayıcı stratejilerle kalkınma sorunumuzun aşılabilmesini beklemek gerçekçi değildir.

Türkiye'nin sanayileşme stratejisi;

- Ülkenin birikim, potansiyel ve özelliklerini ulusal çıkarlar doğrultusunda dikkate alan,

- "İç pazarın" derinleştirilmesini, talebin coğrafi boyutta homojen olarak yaygınlaştırılmasını önemseyen,

- "İthal ikamesi" ile "ihracat" sektörel üretim politikaları çerçevesinde değerlendiren, "İhracat ağırlıklı ithal ikamesini" temel ilke olarak benimseyen,

- "Teknoloji üretim" ve teknolojik aşama bazında "yeniden yapılanmayı" öncelikli hedef sayan

çok yönlü, entegre ve ulusal politikalar çerçevesinde saptanmalıdır.

Türkiye ölçeği, aşaması ve konumundaki bir ülke için; sanayileşmesini ulusal önceliklere göre gerçekleştirmediği sürece;

- Gelişmesini sağlıklı bir üretim yapısına oturtabilmesi,
- Ulusal üretim faktörlerini geliştirebilmesi, ulusal sanayiini ileri, dengeli ve kalıcı düzeye getirebilmesi,
- Ülkenin genelinde gelişmenin bütünlüğünü sağlaması, mümkün görülmektedir.

Buna rağmen, sanayileşmede gelişmenin ve bu gelişmeyi kararlı şekilde sürdürebilmenin teknolojik yenileme ve verimlilikte artışlarla özdeşleştiği günümüzde, ekonomiye, kapalı kendi yağı ile kavru lan otantik bir anlayışla bakmak da mümkün değildir. Bu açıdan, zorunlu olarak ithal ikamesini ön plana alarak kurulacak tesislerin dahi, uygun yerseçimi-ölçek-teknoloji kullanımı ve demokratikleştirilmiş üretim süreçleri ile, sınıai verimlilik artışlarına hızlı, kalıcı ve kendi kendini besliyen bir nitelik kazandırarak, ürün ve üretim yeniliklerini sürekli gündemde tutarak, dış pazarlarda da rekabet edebilen işletmeler olarak planlanması; daha evvel kurulmuş tesislerin de kademeli yenilemelerle bu özelliğe kavuşacak şekilde yeniden yapılandırılmaları zorunludur.

Türkiye'nin sanayileşmesinin odak noktası varolan koşullarda, teknolojinin yerli üretiminin sağlanmasıdır. Teknolojinin yerli üretimi ulusal bir politika olarak benimsenmeli, kamu ve özel olanakların bu amaç doğrultusunda harekete geçirilmesi sağlanmalıdır. Bu tür bir ulusal sanayileşme yaklaşımı benimsenmedikçe, Türkiye için sanayileşme politikası tartışmalarının bir anlamı olmayacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin uluslararası teknoloji yarışına katılmasını zorunlu kılan öncelikli neden varolan sınıai üretim yapısıdır. Türkiye sanayii, bir ölçüde girdilerini, tümüyle sayılabilecek bir ölçüde de teknolojisini dışalım ile karşılamaktadır. Girdilerini ve teknolojisini kendisi üretmeyen bir sınıai üretim yapısı, kendi kendini yenileyip, uzun dönemde varlığını sürdüremez. Varolan sınıai üretim yapısı, üretim için bağımlılık ilişkisi yönünden ülke içine değil, dışarıya kaynak aktarmaktadır. Ekonomi kuramında sözü edilen "yatırım çarpanı yoluyla yatırımların öbür sektörlerle etkisiyle, ekonominin canlandırılması süreci" de üretim teknolojisinin dışardan alınması durumunda geçerliliğini yitirmektedir.

Diğer yandan, Türkiye'nin nesnel koşulları ve toplumsal gelişmesi açılarından da, teknolojinin yerli üretimin daha büyük boyutlarda hedef almak kaçınılmaz bir

gereklilik olarak gözükme ktedir. Zira, daha evvel belirtildiği gibi, Türkiye'nin nüfusu, doğal kaynakları, salt tarım ve hizmetlere dayalı bir ekonomik yapıyı kaldıramıyacak kadar "büyüktür". Tarımsal işgücünün sayısal olarak azalması, hizmetler kesiminde ise artış hızının yavaşlaması, doğacak boşluğun ise sanayi kesiminde yaratılacak yeni istihdam olanakları ile doldurulması kaçınılmazdır.

Kaldı ki Türkiye, nitelikli işgücünü geliştirmede önemli sayılabilecek bir gelişmeyi, 1980'li yılların yıkımına dek, sağlamayı başarmıştır. Türkiye'nin nitelikli işgücünü verimli kullanması, Türkiye insanının üretim süreçlerine beyin gücüyle katılmasının yollarının açılması ekonomik ve toplumsal gelişmenin vazgeçilmez öğeleridir. Bunun sağlanması da teknolojinin yerli üretimine öncelik verilmesine doğrudan bağlıdır.

Ek olarak, bir niteliksel ilişkiye değinilmelidir. Teknolojinin yerli üretiminde üretim ölçeği büyük önem taşır. Türkiye'nin iç pazarının görece büyüklüğü, birçok sanayide üretim için, etkin ölçekte teknoloji üretimine olanak verecek düzeydedir. Ayrıca teknolojinin yerli üretimi sağlanabildiği ölçüde bu sürecin kendi dış pazarını yaratması da bir doğal sonuç sayılmalıdır.

Batılı gelişmiş ülkelerin bireyin özgürlüğünü ve refahını daha geliştirecek "sanayi ötesi toplum "arayışı, sanayileşmiş doğu bloku ülkelerinin ise "demokratikleşme-dışa açılma-teknolojik yeniden yapılanma " arayışları içinde oldukları bir zaman kesitinde, ülkemizde, özetle;

- Sanayiinin coğrafyasını ve üretim çeşitliliğini toplumun özelemleri ile bağdaştırmaya özen gösteren,
- Tüketim malları sektörlerinde tümüyle piyasa dinamikleri koşullarında üreten ve gelişen, temel ara ve yatırım malları sektörlerinde ise piyasa dinamikleri paralelinde planlama disiplini ve yönlendirmesini de dikkate alan,
- Emek üretkenliğini ve her türlü pazara açık verimli işletmeciliği her süreçte önemseyen,
- Teknolojinin yerli üretimini sanayileşmede temel hareket noktası olarak alan, buradan hareketle çağdaş teknoloji bazında yeniden yapılanmayı temel alan,
- Endüstriyel demokrasiyi aşamalar halinde hayata geçiren ülkenin demokratikleşme sürecine çok boyutlu katkıda bulunan,

çok yönlü bir "ulusal sanayileşme stratejisinin hedef alınması" vazgeçilmez görülmektedir.

Böyle bir sanayileşme modelinin ürünü olan "dinamik ve dışa açık, emekten

yana, çağdaş ve demokratik sanayi toplumu"na , ancak karma ekonomik sistemin tüm kesimlerinin özverisi, katkısı ve katılımcı dayanışması ile ulaşabileceği açıktır.

4.2. KİT'LERDE SERMAYE BİRİKİMİ ve TEKNOLOJİK YAPI:

KİT'lerin ülkemiz sermaye birikimine katkılarının iki boyutu vardır. Önce sayısal olarak bu kuruluşların sabit sermaye yatırımlarının irdelenmesi gerekir. İkinci olarak da KİT yatırımlarının üretim teknolojisi, daha doğrusu niteliksel yönleri üzerinde durmak gerekir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde toplam sabit sermaye yatırımları içinde % 18.4'lük bir paya sahip olan KİT'ler, takip eden yıllarda artan yatırımları ile bu oranı yükseltmiş; İkinci Plan döneminde % 22.7, Üçüncü Plan döneminde % 27.3 ve 1979-83 dönemini kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise % 32'ye ulaşmıştır.

1986 sonrasında ise KİT yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının hızla azaldığı, 1986'da %33.2, 1987'de % 23.6 ve 1988'de ise % 19.5'e düştüğü görülmektedir.

80'li yıllarda KİT yatırımları salt mutlak değer ve oransal olarak azalmamış, sektörel dağılımı da imalat sanayii aleyhine değişmiştir. Böylelikle, 1970'li yıllarda KİT sabit sermaye yatırımları içinde % 50'nin üzerinde olan imalat sanayii yatırımlarının payı 1988'de 10.7'ye düşürülmüştür. (Bknz. Tablo 2,3,4).

KİT yatırımlarının yükselme ve azalma süreci, doğrudan doğruya ülkede uygulanan ekonomi politikalarının sonucuna bağımlı olarak gelişmiştir. Diğer bir deyimle, 1980'li yıllarda genel yatırımlardaki azalmayı KİT'lerin altyapı sektörlerindeki yatırımları ile "kapama " olgusu bir yana, KİT'lerin sanayi sektörlerindeki yatırımları ülkede bu dönemde uygulanan sanayileşme politikalarına bağlı olarak gerilemiştir.

Ancak Kamu kesiminin imalat ve genel sanayi sektörleri içindeki payını, IMF ve Dünya Bankası önerileri paralelinde hızla geriletmeyi amaçlayan 1980'li yılların bu önyargılı yatırım politikaları sonucu sanayide üretim yapısı gelişmemiş, bilakis temel sektörlerde gerilemiştir.

Özellikle yürürlükteki yüksek faiz-yüksek kur politikaları ile özel girişimcilerin temel ara ve yatırım malları sektörlerine uzak durmaları sonucu, bu sektörlerde sermaye birikiminin en azından duraklamasına neden olmuş, derinleşme sağlanamamış, üretim potansiyeli ve teknolojik yapı büyük ölçüde 1980 öncesi dö-

nemlerde kurulmuş olan KİT işletmeleri ile bağımlı kalmıştır.

KİT'ler sanayileşme sürecimize sabit sermaye yatırımları (ve ona bağlı olacak üretim ve işletmecilik faaliyetleri) kadar, üretim teknolojileri ile de katkıda bulunmaktadır. KİT'lerin imalat sanayinde işyeri başına çevirici güç kapasitesini (3) 1985 yılı sanayi sayımı verimine göre değerlendirilmesi aşağıdaki bulguları ortaya koymaktadır. (Bknz. Tablo IX)

Tablo VIII:

KİT Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-88) (%)

Sektörler	I.Plan Dönemi	II. Plan Dönemi	III.Plan Dönemi	IV.Plan Dönemi	84 - 88 Dönemi
Tarım	1.0	0.4	0.6	0.6	2.1
Madencilik	19.7	8.8	10.3	14.0	9.6
İmalat	31.4	47.9	44.2	37.1	16.0
Enerji	18.0	18.8	20.2	32.9	37.6
Hizmetler	29.9	24.1	24.7	15.4	37.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT, Yıllık Programları

Önce, çevirici güç bakımından ülke ortalamasının 1985'de 1 643 BG olduğu görülüyor. Ancak, toplam kamu kesiminde işyeri başına ortalama 7 537 dolayında olan çevirici gücün, özel kesimde 1128 dolayında kaldığı görülüyor. Bu verilerin özel sanai işletmelerinde üretim teknolojisinin, ortalama olarak, özel kesimden çok daha ileri düzeyde olduğu sonucuna varılabilir. Gerçekte, bu sonuç yalnızca büyük sanai işyerleriyle ilgilidir. Büyük-orta ya da küçük- ayırımı yapmadan, tüm sanayi işletmeleri dikkate alınırsa, çevirici güç ortalaması 58.4 BG düzeyine düşüyor. Bu arada belirtelim ki, 1-9 kişi çalıştıran küçük işyerlerinde, ki bunlar tümüyle özel kesimindir, ortalama çevirici güç kapasitesi 15.2 BG'ne düşüyor. 10-25 kişi çalıştıran orta işletmelerde de ortalama 90.6 BG düzeyinde bulunuyor. Bu durum katma değer olgusuna doğrudan yansıyor; toplam sanai katma değeri %33,3 düzeyine ulaşmaktadır.

Tablo IX:

İmalat Sanayii İşyerlerinde⁽²⁾ Çeviri İşgücü Kapasitesi-1985
(İşyeri Başına BG olarak)

Sektör					
311.Gıda	KİT	2.683,5	355.Lastik	KİT	
	Özel	1.126,4		Özel	960,6
313.İçki	KİT	6694,9	361.Çini, Porselen	KİT	2.053,3
	Özel	901,0		Özel	1.020,8
314.Tütün	KİT	561,2	362.Cam	KİT	-
	Özel	465,5		Özel	2.889,9
321.Dokuma	KİT	4.483,9	369.Çimento vb.	KİT	8.527,1
	Özel	1.836,2		Özel	1.577,0
322.Giyim	KİT	171,0	371.Demir-çelik	KİT	140.824,1
	Özel	207,2		Özel	1.569,0
323.Deri	KİT	-	372.Diğer Metal	KİT	36.963,7
	Özel	402,0	Ana	Özel	1.364,5
324.Ayakkabı	KİT	2.089,8	-		
	Özel	333,6	381.Metal Eşya	KİT	1.814,4
331.Orman Ür.	KİT	2.015,4		Özel	738,7
	Özel	840,8	382.Makina	KİT	4.963,0
332.Ağ.Mobilya	KİT	2.140,0		Özel	647,9
	Özel	227,2	383.Elekt.Mak.	KİT	1.755,0
341.Kağıt	KİT	18.414,4		Özel	564,5
	Özel	1.143,3	384.Taşıt Araçları	KİT	6.630,2
342.Basım	KİT	838,6		Özel	1.066,5
	Özel	148,9			
351.Ana Kimya	KİT	33.529,2	TOPLAM - ORTALAMA		
	Özel	3.335,3	KİT	7.536,8	
352.Diğer	KİT	301,8	ÖZEL	1.127,5	
	Özel	608,9	TOPLAM	1.643,4	
353.Petrol	KİT	33.793,5			
Rafinerileri	Özel	-	Kaynak: DİE, 1985 Genel Sanayi ve		
354.Petrol-Kömür	KİT	1.007,3	İşyerleri Sıymı I.S.14,Tablo.1 Anka-		
Ürünleri	Özel	934,0	ra, 1989		

Çevirici güç bakımından, KİT'in yüksek düzeye sahip olduğu alt sektör, demirçeliktir. Ek olarak, bu sektörde, kamu-özel farklılaşmasının, 90 kat gibi çok yüksek bir orana ulaştığı görülüyor. KİT'nin çevirici güç kapasitesi bakımından çok üstün olduğu öbür alt sektörler, diğer metal ana, ana kimya ve petrol rafinerileridir. Bu sonuncu da esasen özel girişim bulunmuyor. Bu alt sektörlerle yakın sayılabilecek tek alt sektör kağıt üretimidir. Sonuç olarak KİT'nin, demir-çelik, diğer metalleri, ana kimya ve kağıt üretiminde özel kesime göre çok daha ileri teknoloji ile çalıştıkları görülüyor. Bu ürünlerin ortak özelliği ara malları olmala-rıdır. Denilebilir ki, KİT, ara malları üretiminde, özel kesime göre çok daha ileri teknolojiye sahiptir.

Teknoloji farklılaşması, genellikle yatırım malları sektörleri olarak adlandırılan, metal eşya, makina ve taşıt araçları alt sektörlerinde, ara malları sektörlerine göre, çok daha azdır. Metal eşya alt sektöründe KİT'nin, ortalama çevirici güç kapasitesi özel kesimin iki katı dolayındadır. Farklılık, elektrik makinalarında üç katına, taşıt araçlarında altı katına yükselirken, makina üretiminde sekiz katına yaklaşmaktadır.

Geleneksek olarak erken geliştiği bilinen tüketim malları sanayilerinde, kamu-özel teknoloji farklılaşması, çok daha sınırlı kalıyor. Bunun da ötesinde, içki ve giyim alt sektörlerinde özel kesimin çevirici güç ortalaması, kamu kesiminin üzerinde bulunuyor. Bununla birlikte, tüketim malları alt sektörlerinde çevirici güç kapasitesinin esasen ülke ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, 1985 yılı verilerine göre, sanayi sektöründe üretim teknolojisi yönünden KİT'nin açık bir üstünlüğü vardır. Bu durum, özellikle ara malları üretiminde geçerlidir. Sözü edilen üretim teknolojisi farklılığı, KİT'nin ulusal ekonomiye katkıları açısından niteliksel farkını da gösteriyor, sınai üretimde gelişme düzeyini sergiliyor. Üretim teknolojisinin daha ileri düzeyde bulunması, yalnız üretimin niteliğinin daha iyi olmasını sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda, öbür koşullar veri alındığında, daha düşük maliyet anlamına da geliyor.

Ancak, KEG'lerin, ülkemizde, özel kesime karşın bu görelî üstünlüğü bizi yanıltmamalıdır. Türkiye sanayiinin bir bütün olarak teknolojik aşama gereksinimi içinde olduğu, üretkenlik-verimlilik kriterleri bazında sanayileşmiş ülkelerin çok gerilerinde kaldığımız bilinmektedir.

TİSK'in 1986 yılı verilerini esas alarak yaptığı bir araştırmaya göre Türk Sanayii AT ülkelerinin % 75 gerisinde bulunmaktadır. AT ülkelerinde yıllık ortalama 13-14 bin dolar olan çalışan başına verimlilik miktarının Türkiye'de 4 bin dolar düzeyinde olduğu belirtilmektedir. (4)

Araştırmada (5) verimliliğin artırılmasına yönelik olarak bilinçli teknoloji seçiminin planlı bir eğitimin, üretimde işgücü verimliliğinin artırılmasının ve üretim organizasyonlarının rasyonelleştirilmesinin, daha etkin kaynak kullanımını, dolayısıyla yüksek bir kalkınmayı sağlayabileceği vurgulanmaktadır.

Diğer taraftan, teknolojik yapıdaki evrensel gelişmeleri yansıtan Tablo X'un değerlendirilmesinden de izlenebileceği gibi, çoğunluğunu petrol çıkaran ve madencilik ile ara malı sektörlerinde yapılanmış olan KEG'lerin (6) büyük bölümü olgunlaşmış teknolojik alanlarda, sadece birkaçı olgunlaşmaya geçiş halindeki sanayiilerde (petro-kimya, elektronik, petrol artımı, gemi, lokomotif ve uçak) yer almaktadır. Maalesef yenilenmekte olan teknolojik sanayiler hiçbir KEG'in işgal alanına dahil edilememiştir. KEG'lerin giderek sanayide öncü olma imajını yitirdikleri ve eski teknolojik alanların muhafazakar bekçisi haline geldikleri aşikârdır.

V- TEKNOLOJİK EVRİMSEL GELİŞME-TÜRKİYE ve KEG'LER

5.1. TEKNOLOJİ ve EMEK VERİMLİLİĞİ:

Teknoloji, doğal madde ve/veya aktivite ile enerjinin bilgi vasıtasıyla bir veya birçok aşamada muamele edilip, insanoğlunun ihtiyaçlarının tatmini için kaynaştırılması sonucu mal ve/veya hizmet haline sokulmasında kullanılan yol, yordam, yöntem, süreç, işlem, know-how, alet, araç, gereç ve organizmaların (insan dahil) topluca ifadesidir. Emeğin hizmet ve kullanımına sunulan makina ve donanımı yoğunlaştıkça, diğer ifade ile üretim sürecindeki hakim teknolojik yapı geliştirildikçe, verimlilik o ölçüde artar, emeğin özgürlüğü gelişir, toplumsal refah yaygınlaşır.

Üretim teknolojisinin, ürün niteliği kadar, girdilerin verimliliği üzerinde de belirleyici olduğu açıktır. Aynı nitelikte olması koşuluyla, aynı miktar girdi kullanılarak, daha çok üretim sağlayan teknoloji daha ileridir denilebilir. Bir başka deyişle birim girdi başına üretim verimliliğinin bir göstegesi, verimlilik de, ceteris paribus, teknolojinin bir fonksiyonudur.

Teknoloji, emeğin üretim gücünü ya da verimliliğini artırarak, üretim sürecine toplumsal bir boyut kazandırabilmektedir. Böylelikle, bir yönden üretim sürecine beyin gücüyle katılma söz konusu olmakta, yeni üretim tekniklerinin yaratılması gerçekleştirilmekte, diğer yönden de bu tekniklerin kullanımı sonucu sıradan çalışanların üretkenliği artırılmaktadır. Diğer koşullar veri alınırsa, işgücünün üretim sürecine katılma biçimi niteliksel değişime uğrarken, madde gönenci ve geliri de yükselmektedir.

Bilimsel ve teknik ilerleyişe bağlı olarak sağlanan teknolojik aşamalar, üretimin her bakımdan yoğunlaşmasına ve ekonominin yeniden yapılanmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan insanlığın ilerleyişi, akılcı beceri ve özgün emekten oluşan bilimsel ve teknik devrimlerle doğanın ve evrenin olanaklarının toplumsal yarara dönüştürülmesi ile doğrudan ilgili olmuştur.

Bu nedenlerle, sanayileşmiş ülkelerin ekonomi ve özellikle sanayileşme politikaları, giderek daha yaygın olarak, teknoloji parametresi çerçevesinde saptanmakta, teknoloji sermayenin devinimini, dinamiğini belirliyen etmen haline gelmiş bulunmaktadır.

5.2. SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELERDE TEKNOLOJİK YAPILANMADA GELİŞMELER:

Batı teknoloji yönünden 2000 yılını karşılama hazırlıklarına daha 60'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Bu yöndeki gelişmeler çerçevesinde 60'lı ve 70'li yıllarda proses otomasyonu, 80'lerde katile tipi üretim otomasyonu yani robotlaşma başlatılmıştır. Son zamanlarda çelik yakalıların mavi yakalıların yerini alarak, mavi yakalıların tamamen beyaz yakalıya dönüştürdüğü bir topluma doğru nasıl hızla yol alındığı gözler önündedir. 90'lı yıllarda meydana gelecek teknolojik yenilenmedeki nefes kesici hızlar sonucu yeni sanayili (teknolojili) ülkelerle eski sanayili ülkeler arasındaki farkın nasıl bir ekonomik uçurum meydana getireceği hep birlikte yaşanılacaktır.

Gelişmiş ülkelerin geçmişte ekonomik gelişmelerini gerçekleştirirken özel önem-gösterdikleri, belirli sektörlerle ağırlık vererek yaptıkları sanayileşme hamleleri, o dönemlerde mevcut teknoloji ve olonaklar çerçevesinde hakim oldukları üretim enfastrüktürleri ile sağlanabilmektedir.

Bu ülkelerin geçmiş sanayileşme süreçlerini değişik koşullar altında çok boyutlu olarak etkilemiş, üretim ve verimlilikte sıçramalar sağlanmış, "öncü sektörleri ve teknolojiler" genel hatları ile bilinmekle beraber, gerçek ileri ve geri etkililişim sıralamasını ortaya koyacak karşılaştırmalı bir Leontieff matriksi hala geliştirilememiştir. (1)

Tablo X'da, İngiliz sanayi devriminden bugüne üretim enfastrüktürü ve üretim yapısındaki (süperstrüktür) hakim-belirleyici yapı, dönemler itibarıyla özetlenmeye çalışılmıştır. Bu tablodan da görülebileceği gibi, 2000 yılından sonraki dönemin başat enerji kaynağı büyük ihtimalle füzyon enerjisi olacak; malzeme kaynakları son derece çeşitlenip metal, cam, seramik, plastik malzemelerinden birden fazlasını ihtiva eden kompozit malzemelerin kullanımı yaygın duruma gelecektir. Jet ve roket motorları hava uzay ulaşımının itici gücünü oluştururken, süperstrüktürel (üretimsel) yapının öncüleri büyük ihtimalle robotik, mikro-elektronik ve bioteknoloji sektörleri olacaktır.

Teknolojinin bu belirleyiciliğinin, "kolları bağlı olmayan Prometheus" olarak nitelenmesinin ana nedeni, günümüzde ürün fazlası ya da artık ürün elde etmenin en önemli yolu olmasıdır. Firma düzeyinde başlayan bu süreç, ulusal ve uluslararası boyutlarıyla ve özellikle bireylerin üretim sürecine katılma biçimini belirlemesiyle, ekonomik ve toplumsal gelişmelere kesinkes damgasını vurmaktadır.

Teknoloji üretmeyen, transfer edilen teknolojileri özümleyemeyen, onu kendi koşullarına adapte edemeyen toplumların, hangi sosyo-ekonomik ve siyasal ter-

cihleri yaparlarsa yapsınlar geleceğe umutla bakamayacakları kesindir. Sınırlar ötesi paylaşılabilir teknoloji ve araştırma birikimi olan ülkeler, kalkınma yarışında avantajlı duruma geçmektedirler. Bu nedenlerle, günümüzde yeni teknoloji üretimi uluslararası tekellerin temel rekabet alanı haline gelmiştir.

Yeni teknolojiler beraberinde daha çok bilgi ve uzmanlaşma gereğini getirdiğinden, bir başka deyimle, bir ürünün bilgi ve enerji içeriği ne kadar yoğunsa teknolojik zenginliği veya kısaca teknolojisi o denli yükseleceğinden, giderek, işyerinde kazanılan pratik bilginin önemi en az klasik genel eğitimin önemi kadar artmıştır. Bu ise "know-how" ögesinin teknolojinin temel belirleyici unsuru haline gelmesine neden olmuştur. Böylece toplumlar arası gelişmişlik farklılığını belirleyici temel kriter olarak kişi başına gelir (maddi birikim) yerine giderek "sınai bilgi birikimi" yani topyekün teknolojik düzey kullanılmaya başlanmıştır.

2000'li yıllara girerken endüstriyel sektörlerdeki teknolojik gelişmeler üretim sürecini evrensel boyutlarda etkilemekte, sonuç olarak bir yandan 20. yüzyılın üretim yapısına yön vermiş olan temel sektörlerde teknolojiler "olgunlaşma" süreçlerini tamamlarlarken, diğerlerinde verimliliği daha artırıcı ve gelişmeyi hızlandırıcı "yenilikler" gündeme gelmektedir.

Bazı Batı Ülkeleri ile Japonya'da şu sıralar yaşanan hızlı teknolojik yenilenme yüksek teknolojinin önderliğinde meydana gelmekte olan yeni bir sınai devrimin habercisi olarak görülmektedir. Tablo XI' den de izlenebileceği gibi, mikroelektronik, bilgisayar, telekomünikasyon, uzay teknolojisi, bioteknoloji, robotik, mühendislik plastikleri, elektronik seramikleri, optik elyaflar, fermentasyon teknolojisi gibi yüksek teknoloji alanlarındaki hızlı yenilenme, ekonomideki uzun dönem dalgalarını analiz eden düşünürlere göre yeni bir sınai devrimi müjdelemektedir.

Bu kapsamda, Avrupa Topluluğu ülkeleri, bioteknoloji, ileri mikroelektronikler, robotikler ve bilgisayarları içinde bulunduğumuz dönemin ve yakın geleceğin kilit (öncü) sektörleri olarak benimsemiş bulunmaktadır.

Petrokimya, petrol arıtımı, elektronik, elektröteknik, ince mekanik, mekanik, ilaç, uçak, bilgisayar, sentetik iplik ve diğer bazı üretim dallarında ise teknoloji "olgunlaşmaya geçiş" aşamasındadır. Bu sektörlerde de yenilik arayışları devam etmekle beraber, oturmuş, belirli verimlilikle işleyen üretim süreci olmuştur.

Tablo X:
Üretim Sürecinde Gelişimin Belirleyici Etmenleri ve Sektörel Yapısı:

Ara Devrimler	Üretim Enfrastrüktürü			Süperstüktür (Üretim Yapısı)
	Birincil Enerji Kaynakları	İkincil Hammadde Kaynakları/veya Malzemeler	Üçüncül Erenji-İş Dönüştürme Düzeni	Öncü Sanayi Kolu
I. Dönem	Kömür	Demir/Doğal Elyaf	Buhar Makinası	Tekstil
I. Dönem 1825-1880	Kömür	Demir/Doğal Elyaf	Buhar Makinası	Tekstil
III. Dönem 1880-1930	Kömür/ Petrol	Çelik/Bakır/ Katran/Gübre Hammaddele-ri	Dizel Motoru/ Elektrik Motoru	Kimya / Elekt-rik
IV. Dönem 1930-2005	Petrol	Petrol/Plastik-ler/ Alüminyum/ Diğer Ham-maddeler	Patlırlı Mo-torlar/Elektrik Mot./Türbin-ler	Otomotiv/ Avionik/ Bilgisayar
V. Dönem 2005	-Füzyon Enerji	-İleri Kompo-zit Malz. -Sentetik me-taller	- Füzyon gücü düzeneği	-Biyoteknoloji
	- Güneş Enerjisi	-Süper ilet-kenler	-Güneş pili	- Robotik
	-Rüzgar Enerjisi	- Ferritler	- Jet ve Roket Motorları	- Mikroelekt-ronik
	-Hidrojen	- Sentetik membranlar -Mühendislik Plastikleri Optik Elyaf - Foto Aktif malz.		

Tablo XI:
Evrensel Endüstriyel Üretim Sürecinde Teknolojik Yapı:

Üretim Teknolojisi Olgunlaşmış olanlar	Üretim Teknolojisi Olgunlaşmaya Geçiş Halinde Olanlar	Üretim Teknolojisi Yenilenmekte Olanlar
- Metal madenciliği - Kömür madenciliği - Petrol ve gaz istihracı	- Petrokimya - Elektronik - Elektroteknik - Otomotiv	- Yeni enerji kaynakları - Mikroelektronik - Biyoteknoloji - Uzay teknolojisi
- Ormana dayalı sanayiler	- İnce kimyasal madde - Ölçü Kont. Dağılımı	- Robotik - Fotoaktif Malzemeler
- Metal Sanayileri	- İnce Kemanik - Petrol Arıtımı	- Telekomünikasyon
- Organik Kimya Sanayileri	- Plastik Ürünleri	- Kompozit Malzemeler
- Kauçuk Sanayii	- Ambalaj Mak.San. - İlaç - Tıbbi Donanım San. - Uçak	- Elektronik Seramikler - Mühendislik Plastikleri - Optik Elyaf - Süper Üretken Mal.
- Tarıma Dayalı Sanayiler	- Gemi - Lokomotif	- Füzyon Enerjisi
- Silikat Sanayileri	- Bilgisayar - Dayanıklı Tük.Mal. - Deterjan ve müstah-zarları	- Membran teknolojisi
- Tarım, tekstil ve iş mak. ile takım tezgahları imalat sanayileri	- Ambalaj Mal.San. - Sentetik İplik	

5.3. ÜLKEMİZDE 2000'Lİ YILLARA DOĞRU TEKNOLOJİK YAPILANMA HEDEFLERİ-ÖNCÜ SEKTÖRLER:

Türkiye'nin geniş iç pazar potansiyeli, ağır sanayi dallarının tümü ile, hafif veya yüksek teknolojiye sofistike sanayi dallarının büyük bölümünde ölçek ekonomilerinden tam anlamıyla yararlanmayı sağlayabilecek genişlikte ve derinliktedir. İlaveten, Türkiye'nin koşulları, sanayiinin birçok temel alanda yaygınlaştırılmasını ve iç yeterliliğe kavuşmasını öngörmektedir. Ülke sanayiinin, giderek dünya piyasası koşullarında dış pazarlara açılabilmesi, devinimli bir süreçte uzmanlaşacağı alt sektörlerinin, mal ve üretim teknolojisi bazında tamamlanarak, her boyutu ile planlanması gereklidir. Zira, salt talep yaratıcı politika müdahaleleri ile ekonomiye canlılık getirecek "verimlilikte öncü" yeni sektörler, teknolojiler ve projelerde de geliştirilmelidir.

Türkiye, geçmişte kamu girişimciliğinin öncülüğü altında sürdürülen ithal ikamesi politikaları sonucu, ağır sanayiinin birçok temel dalına adım atmış, özellikle;

- Demir, kömür gibi maden istihraç ve zenginleştirme sanayileri,
- Demirçelik, bakır, alüminyum, çinko-kurşun, ferro-krom gibi metal sanayileri,
- Bor türevleri, gübre, kağıt, cam, soda gibi ağır kimya sanayileri,
- Çimento, refrakter,seramik, inşaat malzemeleri gibi toprak sanayileri,
- Petrol arıtımı, petro-kimya ve kauçuk (lastik) sanayileri,
- Takım tezgahları, gemi, taktör ve tarım makinaları, demiryolu taşıtları, ağır döküm, belirli elektrikli ve elektriksiz makinalar, elektronik haberleşme devre ve gereçleri gibi yatırım malları sanayileri sektörlerinde,kamu ve özel kesime ait önemli üretim tesisleri kurularak üretime geçirilmiştir.

Şimdi öncelikli ulusal hedef,ağır sanayimizin bu temel tesislerinde, "plan disiplini" ve kamu kaynaklı ve/veya garantili ucuz iç ve dış "yatırım kredi fonu" desteği altında, gerektiğinde "ileri teknoloji sahibi etkin yabancı kuruluşlarla kontrollü işbirliği" ile, sektör ve tesis bazında hazırlanmış "sektörel rehabilitasyon programları" uygulamaya konularak;

- Girdi tedarik ve hazırlama, üretim ve pazarlama süreçlerindeki darboğazları giderecek işletme verimliliğini artıracak tüm önlemler alınmalı, gerekli idame ve yenileme yatırımları yapılmalı,

- Mevcut tesislere adapte olabilecek en ileri teknolojiler çerçevesinde tesisle-

rin tevsiatları gerçekleştirilerek, "ölçek ekonomilerinden" azami düzeyde yararlanabilmeleri sağlanmalıdır.

Halen ağır sanayi sektörlerinin çok büyük bölümünde kullanılmata olan teknolojiler "olgunlaşmış" olup, kolaylıkla transfer edilebilir. Bu kesimde verimliliği artırmaya yönelik çalışmalar, tüm gelişmiş ülkelerde, ağırlıklı, "otomasyon sistemleri, kontrol sistemleri, enerji tasarrufunu artırıcı sistemler ve çevre kirliliğini kontrol altına alıcı sistemler" çerçevesinde sürdürülmektedir. Ülkemizin Kamu kesimine ait mevcut ağır sanayi tesislerinde de, verimliliği bu boyutlarda geliştirme, asgari korumacılık koşulları altında dış pazarlara açılabilme bilinçli bir politika tercihi haline getirilmelidir.

"Teknolojisi olgunlaşmış" olan sanayi dallarındaki yapılanmaya ilaveten, üretim teknolojisi "olgunlaşmaya geçiş" halinde olan sektörlerde de, ülkemizde, optimal olmayan küçük ölçeklerde dahi olsa, üretim tesisleri kurulmuş veya kurulma aşamasına yaklaşmış bulunmaktadır. Hatta petro-kimya ve petrol arıtma sektörlerinde KEG'ler sahipliğinde ciddi boyutlu sanayiler geliştirilmiştir.

Teknolojinin "yenilenmekte olduğu", yeniliklerin peşinden koşulduğu sanayi dallarında ise, ülkemiz hemen hemen hiçbir birikime sahip bulunmamakta, sadece biyoteknoloji dalında (örneğin fermentasyon yoluyla organik asitlerin üretimi gibi) bazı tesisleri üretim sürecine katabilmiş bulunmaktadır.

Yükselen teknolojileri kısa zamanda özümleyip, bunların ürünlerini yüksek katma değerli "mamül büyüme devresi"nde üreten ve ihraç edebilen gelişmekte olan ülkelerin, sanayileşmede büyük atak yaptığı açık görülmektedir. Bu duruma eskilerden İskandinav Ülkeleri ve şimdilerde Uzak Doğu'nun bazı ülkeleri örnek gösterilebilir.

Güney Kore bugüne kadar kopye ettiği teknolojilerle geliştirdiği sanayiinin dış piyasalarda rekabet edebilir özelliklerini devam ettirebilmek için hızla kendi teknolojisini üretme arayışlarına girişmiştir. Bu amaçla kurmuş oldukları Kore Yüksek Bilim ve Teknoloji Enstitüsü etkinliğinde; kimya ürünleri, polimerleri, saf seramik ve birleşik materyalleri de kapsayan "materyal bilimi", elektronik "(yonga,entegre devre üretimi)", Mühendislik bilimi (otomasyon, kimya mühendisliği, ince film teknikleri) dallarını öncü teknoloji alanları seçerek çalışmalara başlamışlardır.

Türkiye'nin de benzeri bir gelişme sürecini makul bir zaman kesitinde yakalama olasılığı vardır. Ancak bunun, ülkemiz Kamu ve Özel Kesim sanayilerinin araştırma-teknoloji-yatırım-üretim-işletme tercihlerinin, bütünsellik içinde yönlendirilmesi, özendirilmesi ve desteklenmesini hedef alan ulusal politikalarla ba-

şarılabilceği dikkate alınmalıdır.

Böyle bir amaca yönelik olarak;

- Gelecek çeyrek yüzyılda ön plana geçecek teknolojik yenilenmelerin teşhis edilmesi, bunların hangisinin altyapısal, hangisinin üst yapısal olduğunun belirlenmesi,

- Teşhis edilen teknolojik yenilenmelerden Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerine en uygun olanlarının seçilmesi,

- Seçilen alanlardaki teknolojilerin transferi, özümlemesi, aşamalar halinde üretilmesi için gerekli mali, yasal ve kurumsal destek ve özendirilmenin sağlanması şarttır.

90'lı ve 2000'li yıllarda ülkemiz sanayiinde yeni bir yapılanma ve teknolojik sıçrama kaynağı olabilecek "öncü sektörleri" teşhise katkı sağlayabileceği düşünülen bazı görüşleri dile getirmeden önce bir hususu vurgulamakta yarar vardır. Bir ülke yatırım malları sektörlerinde ciddi üretim düzeylerine ulaşmadan, özellikle makina üretimini gerçekleştirmeden sanayileşme sürecinde ciddi aşama kaydetmiş sayılamaz.

Sovyetler Birliği 1986'da makina yapımının geliştirilmesi için yeni bir ulusal plan hazırlamış, planın uygulaması ile sorumlu yeni bir örgüt kurmuştur. Bu plana göre makina-donanım üretiminin beş yılda % 40 artırılması öngörülmüştür.

Türkiye makina imalatının birçok alt dalında üretim kapasitesi geliştirmiş, ülkenin özellikle Bursa, Eskişehir ve Gaziantep gibi bölgelerinde ufak ölçeklerde ancak geniş boyutta bir yan sanayii potansiyeli oluşturmuştur. Buna rağmen, takım tezgahları ve bazı ufak motorlar dışında hiçbir alanda üretim sürecinde entegrasyon sağlanamamış, dizayn geliştirme potansiyeli yaratılamamış, ileri teknolojiler uygulamaya konulamamıştır. Bu yapıyla ülkemiz makina sanayiinin çok büyük bölümünün, otomotiv de dahil olmak üzere, önümüzdeki dönemde dış pazarların rekabet koşulları altında ayakta durması söz konusu olamaz.

Bir ülkede sanayileşme düzeyinin en önemli göstergelerinden bir diğeri, makine yapan makina niteliğinde olan takım tezgahlarının içinde bulunduğu teknolojik süreçtir. Bugün Uzakdoğu'nun rekabeti karşısında Batılı ülkeler devlet desteği ile süratle takım tezgahlarını yeniliyor, bilgisayarlı dijital kontrollu tezgahlara kayıyor, verimliliklerini artırıyorlar. Oysa, ülkemizde 20 yıldan beri universal tezgah üreten kuruluşlar henüz daha 1960'ların teknolojisi olan "sayısal denetimli tezgahlara" geçememişlerdir. Türkiye'nin, yatırım malları sanayilerinde uluslararası düzeyde rekabet edebilmesi için, halen % 1.5 düzeyinde olan "bilgi-

sayarlı sayısal deneticili tezgah" kullanımını hızla % 30-% 40'lara çıkarması gereklidir.

İlaveten, şimdiye dek hiçbir teknolojik aşama, bilgi iletişimi ve sentezinde, verimlilik ve kontrol sürecinde bilgisayarların sağladığı düzeyde sıçrama yaratmamıştır. Türkiye de eğitimde, bilgi işlemede ve üretimde bu olgunun dışında kalamaz. Bu nedenlerle Türkiye, giderek her pazarda rekabet edebilen dengeli ve yaygın sanayileşme stratejisi çerçevesinde, kesinlikle, bilgisayar ve bilgisayar ile ilgili komponent ve entegre devre üretimine "öncü" sektörlerden biri olarak özel önem vermelidir. İlk aşamada gelişmiş mikro bilgisayar üretimi ile girilebilecek olan bu sektörde, yazılım-software-üretim kapasitesinin de üniversiteler ile sanayi kesimi işbirliği altında hızla geliştirilmesi gereklidir.

Teknolojisi olgunlaşmaya geçiş aşamasında olan bilgisayarlar dışında, "üretim teknolojisi yenilenmekte olan" sanayi kollarından biri veya birkaçının da "öncü" sektörler olarak belirlenmesi gerekli görülmektedir.

Öncelikle yeni malzemeler açısından durum değerlendirildiğinde, ülkenin hammadde (boksit, bor cevherleri, silisyum vb) kaynakları potansiyeli de dikkate alınarak, 90'lı -2000'li yılların "yeni malzemeleri" arasında yer alan "optik elyaf-lar" ile "seramikler" ve "kompozit malzemeleri" yurt içi üretiminin öncelikli hedefler olarak saptanmasının yararlı olacağı düşünülmelidir.

Böylelikle, bu ileri teknolojik girdilerle, özellikle haberleşme (optik elyaf-lar), mikro-elektronik (seramikler) ve havacılık (kompozit malzemeler) sektörlerinde de, daha ileri aşamalarda, sıçrama yapma potansiyeli de yaratılabilecektir.

Bu yeni malzemelerin yurt içinde üretimi için gerekli olan hammadde zemini yeterince mevcut olmakla beraber, sorun, gerekli teknolojilerin transferi ile ucuz elektrik enerji girdilerinin temininde düğümlenmektedir. Önümüzdeki dönemde füzyon veya güneş enerjisi gibi ucuz kaynakların devreye pratik boyutta girmesi halinde ucuz enerji sorununun daha kolay çözümlenebileceği düşünülmektedir.

Bunun dışında üstyapısal yeni teknolojiler içinde sanayileşme sürecimize çok yönlü etkileşimi ile en yüksek ivmeyi kazandırabilecek sektörün "biyoteknoloji" olabileceği söylenebilir. Gerçekten de, biyoteknoloji bugün dahi beslenme probleminin ortadan kaldırılmasına yönelik katkılarını sunmaktadır. (2) Özellikle, tarımda önemli uygulama alanları yaratmakta olup, bunların başında DNA rekombinasyonu işlemiyle üretilmekte olan meteorolojik ve diğer doğal koşullara daha dayanıklı ve yüksek verimli yeni yapay takımlar gelmektedir.

Öncü sektörlerin daha gerçekçi boyutta teşhisi için detaylı sektör çalışmaları yapılması gereği açıktır. Ancak, bu konuda aşağıdaki iki hususu daha vurgulama-

nın yanlış olmayacağı düşünülmektedir;

- Emek faktörünün bolluğu ve eğitilebilir nitelikte oluşu dikkate alınarak öncü sektör tercihlerimizde, ileri teknoloji eşliğinde, yoğun emek girdisi kullanılan sektörlere özel önem verilmelidir,

- Bloklararası "detant" politikalarının daha derinine diyalog ve işbirliğine dönüştüğü, "Atlantik'den Ural'lara değin Avrupa dayanışmasının" hayata geçme potansiyelinin hergeçen gün daha artmakta olduğu dikkate alınarak, ülkemiz savunma harcamalarında ilk aşamada örneğin, %30'lar düzeyinde indirim yapılır ve bunun dörttebiri teknolojik araştırma-geliştirme ve işyeri eğitimi alanlarına yönlendirilirse, endüstriyel ve teknolojik alanda yeniden yapılanma için çok ciddi fırsatı değerlendirmiş ve kaçmakta olan treni yakalama olanağı elde etmiş oluruz.

5.4. GÜNÜMÜZDE EVRİMSSEL GELİŞME SÜRECİNDE KEG'LERİN KONUMU:

Günümüzde gelişmiş pazar ekonomilerinde piyasalar artık genellikle iki türde sınıflandırılmaktadır. Bunlardan ilki maliyet tahrikli haksız rekabete dayalı piyasalar, diğeri ise teknoloji tahrikli adil rekabet piyasalarıdır. (3) Maliyet tahrikli haksız rekabet piyasalarının özellikleri olarak şunlar sıralanabilir;

- Monopolitik veya oligopolitik yapılanmalar,
- Sübvansiyonlar,
- Teşvikler, kolaylıklar,
- Dikey entegrasyon yani içsel üretim-tüketim zinciri,
- Ucuz iş gücü,
- Lokalizasyona dayalı avantajlı hammadde ve enerji kaynağı ucuzluğu,
- Amortismanndan kurtarılmış tesisler,
- Globalizasyon,
- Çevreyi kirletici teknolojiler ve
- GSMH kadar büyüme hızıdır.

Tüm bu unsurlardan herhangi biri veya birkaçı üretici kuruluşu maliyet bakımından avantajlı duruma geçirmekte ve teknolojik üstünlük hususunu ikinci plana itmektedir. Oysa teknolojik avantajlar sağlayarak rekabet üstünlüğü elde et-

mek gelişme felsefesinin özünü teşkil etmektedir. Bu unsurlara da kısaca göz atmakta yarar vardır;

- Üretim teknolojisinde üstünlük,
- Kalitede üstünlük,
- Yeni ucuz ürünün sağladığı avantajlar,
- Yetkin ve etkin pazarlama ve dağıtım teknolojileri ile sağlanan üstünlük,
- Patent, lisans ve diğer sınai mülkiyet haklarıyla sağlanan avantajlar,
- İkame girdilerle sağlanan avantajlar,
- Ürün farklılaştırma ve
- GSMH'nın en az iki katı büyüme hızıdır.

Görüleceği gib, teknolojik üstünlüklere dayalı rekabet avantajlarının sağlanması sadece yenilenmekte olan sanayilerle mümkün olabilir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde özel sermaye yenilenmekte olan teknolojik alanlara girmekte tereddüt etmektedir. Yüksek riskli yeni teknolojik alanlarda iş yapmak gerçekten sermaye sorunundan ziyade bilgiye dayalı girişimcilik ve risk üstlenme sorunudur. Hal böyle olunca sorunun çözümü için sanayileşmiş ülkelerin özellikle başvurduğu yol "venture capital" denilen girişim sermayesi ve gelişmesi istenen durum ise "venture capitalism" denilen girişim ekonomisi, yani paranın değil de girişimcilik rolünün üretim faktörleri içinde başat duruma geçtiği piyasa ekonomisidir. ABD pazarı gibi teknolojik yenilenme ortamının çok elverişli olduğu piyasalarda bu tür özel girişim ağırlıklı çözümlerin olumlu sonuç vermesine rağmen bizim gibi parasal sermayenin kıt olduğu Üçüncü Dünya Ülkelerinde devlet müdahalesi olmaksızın yeni teknolojilerin başarıyla kazanılması mümkün görülmemektedir.

Yüksek teknolojilerdeki aşırı risk, yüksek bilgi ve sermaye düzeyi, aktarma ve yaygınlaştırma için olağan dışı organizasyonel yapılanma gerekleri devletin hem planlama ve hem de KEG'ler vasıtasıyla bu piyasaya müdahalesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Ancak, böylelikle, 90'lı ve 2000'li yılların her türlü dış etkileşimine açık dinamik pazar koşullarında, aşırı uzmanlaşma yoğun araştırma ve teknoloji üretimi gereksinimlerine ayak uydurabilecek, hızlı teknolojik değişimlerin getireceği yatırım risk ve yüklerini üstlenebilecek, uluslararası tekellerle eş koşullarda işbirliğine girebilecek, gerektiğinde onlarla boy ölçüşebilecek; böylelikle uygun ölçekli ve verimli işletmecilik yapılanması altında hem uluslararası piyasalarda etkinlik kazanacak, hem de ulusal ekonomiye katkısı öncelikli amaç

edinecek bir birikim sağlanabilir. Böyle bir birikim, teknoloji yarışında ülke özel girişimcilerinin de önünü açabilecek bir sürece temel dayanak oluşturabilir.

İtalyan Devlet Holdingi IRI, 80'li yıllarda gerçekleştirdiği "yeniden yapılanma" ile bir yandan uluslararası üretim sürecine ve dış pazar dinamiklerine uyum sağlarken, yoğun araştırma-geliştirme yatırımları ve teknoloji transferi ile "fabrika otomasyonu, bioecza, optik elektronikleri, telefon devreleri" gibi yeni üretim alanlarına büyük ölçeklerde girmeyi başarmıştır.

Ancak IRI bununla yetinmemekte, önümüzdeki üç-beş yıllık dönemde kaynak fazlasını kamu kaynak desteğini de sağlayarak- 3 temel alana, "ulaşım ve haberleşmede yeni ağların kurulması, mühendislik sanayilerinde daha ileri adımlar atılması, ileri teknolojilerin geliştirilmesi ve transferi"ne aktararak, 2000'li yılları göğüslemeyi, iç ve dış pazarlarda daha dinamik ve güçlü yapıda varlığını sürdürmeyi planlamaktadır.(4)

Bölüm 6.2'de istatistiki verilerle de kanıtlandığı gibi, KEG'ler ülkemizde bugüne kadar teknolojik gelişmenin öncülüğünü yapmışlar ancak özellikle 80'li yıllarda sanayileşme çabalarının geri plana itilmesi sonucu KEG'lerin de teknolojik konumları gerilemiştir. Teknoloji üretiminin, teknolojik evrimsel gelişmenin önemsenmediği, sanayi politikalarının ticaret kesiminin türevi haline getirildiği bir ortamda KEG'lerde bu alandaki öncü konumlarını yitirmişlerdir.

Ancak, emekten yana demokratik sanayi toplum yapısına ulaşma hedefimizi gerçekleştirmek istiyorsak; İtalyan Devlet Holdinglerinin yukarıda özetlenen deneyimleri, teknolojik aşamalara gösterdikleri uyumu ve günümüz İtalya ekonomisine katkılarını da dikkate alarak, ülkemizde de "üretim sürecinde yeniden yapılanmanın ve teknolojik sıçramanın" temel hareket noktaları olarak KEG'lerin yeni teknolojik alanlara çekilerek Türkiye kalkınmasına yeniden ivme kazandırılması ile mümkün görülmektedir. Bunun için KEG'ler, rasyonel bir yaklaşımla Sosyal Demokrat Hareketin ekonomideki kadife eldivenli çelik eli haline getirilmek zorundadır.

VI- KAMU EKONOMİK GİRİŞİMLERİ (KEG'LER)DE DEMOKRATİKLEŞME- YENİDEN YAPILANMA VE KEG REFORMU POLİTİKALARI

6.1- GİRİŞ:

Ülkemiz Kamu Ekonomik Girişimlerinin (KEG'lerin) gelişme-sanayileşme sürecimizde üstlenmeleri gereken görevler ile, daha etkin, kârlı, verimli, üretken ve demokratik bir yapıya kavuşturulmaları için bu çalışma ile önerilmekte olan "Temel Sstrateji ve Yeniden Yapılanma Politikaları" giriş bölümünde özet olarak verilmiştir.

Türkiye'de mevcut her türlü imkanın; sermaye birikimi, finansman, yetişmiş insangücü, teknoloji birikimi, kurumsal yapılar, organizasyon yeteneği ve sanayileşme tutkusunun, her türlü ideolojik saplantıların ötesinde etkin bir biçimde kullanılmaya ihtiyacı vardır. En az bu nedenle, kamu kesiminin mevcut ekonomik ve sanayi üretim gücünün etkin bir şekilde harekete geçirmek ve mevcut kamu sermaye stokunun verimliliğini, kârlılığını artırmak gerekmektedir.

Kamunun Ekonomik Girişimlerine yaklaşımın temel amacı, Türkiye'de "Demokratik Sanayi Toplumu"na geçişte maddi ve demokratikleşme temellerini hazırlaması yanı sıra, Türk ekonomisi ve sanayinin dünya pazarlarında güçlü ve rekabetçi bir yapıda üretim yapabilmesine imkân yaratması da olmaktadır.

Bu nedenle, kalkınma ve sanayileşme sürecini hızlandırmak için geliştirilmesi ve olgunlaştırılması gereken yeni sanayileri organize etmek, teşvik etmek, projelendirmek ve kurmak büyük önem taşımaktadır. Bunların gerçekleştirilmesinde Türkiye'nin özel müteşebbisinin ve sermayesinin yanısıra, birçok açıdan kamu girişimlerinin ve sermayesinin de katkıları kaçınılmaz olacaktır.

Bu çerçevede yeni KEG anlayışının hem yeni kamu işletmelerinin ve iştiraklerinin kurulması, hem mevcutların rekabetçi pazar koşullarında verimli ve kârlı bir biçimde işletilmesi, hem de mevcut kamu iştirakleri, bağlı kuruluşları ve İDT-KİK'lerin mülkiyet yapılarının bu çalışmanın giriş bölümündeki ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırılması önem kazanmaktadır.

Bu gün için KEG kapsamında tartışılan Kamu kuruluşlarını büyük kısmı 233 sayılı KHK tarafından İDT ve KİK olarak kapsamaktadır. Bunların çoğu da işletmecici KİT olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu işletmecici KİT'lerin 1984-1989 döneminde kârlılık oranlarının hızla düşmesi, bu kuruluşları acilen rehabilite, reorganize etmeye ve yeniden yapılanmayatabi tutmak için de önemli bir gerekçe olmaktadır.

Tablo XII
İŞLETMECİ KİT'LERİN KÂRLILIK GELİŞİMİ (% olarak)

Yıllar	İşletme Faaliyet Karı/ Safi Satış Hasılatı	Dönem Karı/ Gayri Safi Satış Hasılatı
1984	13,3	12,0
1985	15,7	13,1
1986	15,5	9,0
1987	13,5	6,9
1988	14,2	3,9
1989	9,9	2,8 (*)

(*) Geçici Kaynak: DPT

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi işletmecici KİT'lerin işletme faaliyet kârlılık oranının düşmesi bunların 1984-1989 döneminde işletme performansının gerilediğini göstermektedir. Dönem kârlılık oranının düşmesi ise işletmecici KİT'lerin genel performansının daha da önemli bir ölçüde bozulduğuna işaret etmektedir. Bu rasyolar genelde KİT sistemindeki ekonomik ve ticari başarısızlığın da en önemli göstergeleridir. Mevcut siyasi iktidarca KİT'lerin serbest piyasa ekonomisi koşullarında çalışılmasına karar verilmesine ve özelleştirme amacıyla bunların performansının iyileştirilmesi çabalarına rağmen; siyasi ve merkezi müdahaleler, kamu kesiminin dışlayıcı yanlı politikalar, çalışanların KEG'lerle yabancılaştırılması ve nihayet ekonominin genel performansının olumsuz gitmesi KEG'ler performansını da düşürmüştür.

Öte yandan, 1980'li yıllarda önemli bir sanayi yatırımı yapılmamasına karşın, dışa açık ihracata dayalı uygulanan politikalar sonucu büyüyen sanayi katma değeri içinde özel kesimin payı artarken KİT'lerin payı hızla gerilemiştir. 1979 yılında % 27.8 olan KİT'lerin sanayi katma değeri içindeki payı 1988 yılında % 9.3'e inmiştir. KİT, imalat sanayii üretiminin % 34'ünü, madencilik üretiminin de % 92'sini kapsamaktadır. Tarımda KİT'in üretime katkısı yok denecek düzeyde-

dir, buna karşılık bankacılık kesimi katma değerinin % 22'si KİT'ten kaynaklanmaktadır. Bu arada kamuoyunda az bilinen ve pek tartışılmayan bir noktayı belirtmekte yarar vardır; toplam vergi gelirlerinin yarısından fazlası KİT tarafından sağlanmaktadır.(Bknz. Tablo 8 ve 9)

Bu dönemde KİT'lerin sanayideki payı bu ölçüde düşürecek ne bir özelleştirme, ne de faaliyetlerini durdurma olayı yaşanmıştır.

Yapılan sadece, büyük teşvik ve sübvansiyonlarla özel sanayiın ihracata teşvik edilmesi, kapasitelerini artırmaları ve üretimlerini yükseltmeleridir. KİT'lerin ise bu dönemde yatırım yapmaması, kapasite artırmaması ve yeni alanlara girmemesi bu gelişmeyi etkileyen ikinci neden olmuştur.

Böylece, günümüzde kamu sanayii işletmeceleği artık toplam sanayi katma değerinin çok sınırlı bölümünü yaratabilmekte, sanayide düzenleyici gücünün en alt düzeyine inmiş bulunmaktadır. Oysa, son yılların özelleştirme salgınından önce, KİT'in toplam üretimdeki payı İtalya'da % 24, Fransa'da % 16, İngiltere'de % 12 dolayındaydı. Bu ülkelerde işgücü oranı da Türkiye'den yüksektir. (Bknz. Tablo: 1)

1980'li yıllarda KİT'lerin GSMH içindeki girdi payları azalırken, mali yapılarında büyük ölçüde bozulmuştur. Karlı, verimli ve etkin işletmecilik yapamadıkları için bir yandan toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payları 1984'de % 28.1'den 1989'da % 18.5'e kadar düşerken, diğer yandan, yüksek fiyat artışlarına karşın düşen kârlılık nedeniyle büyük bir borç yükü altına girmişlerdir. Günümüzde borçlanma işletmecici KİT'lerin kaynaklarının % 35-45 arasındaki kısmını teşkil etmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan faiz ve kur farkları gibi faaliyet dışı ödemeler İşletmecici KİT'lerin büyük finansman baskıları altında kalmalarına yol açmaktadır. (Bknz. Tablo: 4,5,6 ve 16)

Diğer yandan, 1980'li yıllarda gerek dünya, gerek Türkiye ölçeğinde kamu ekonomik etkinliklerinin küçültülmesi ve özelleştirilmesi açısından bütün yasal düzenlemelerin yapılmasına, siyasal iradenin ve tüm subjektif şartların varlığına karşın, Türkiye'de önemli sayılabilecek gelişmeler sağlanamamıştır. Bunun nedeni, yönetimdeki Hükümetlerin siyasal ya da güçlülük açısından herhangi bir eksikliklerinin olması değildir. Neden, KEG'lerin Türk ekonomisi ve sanayisindeki işlevi, etkileri, büyüklüğü, ikame imkanının bulunmaması ve özel sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmamasıdır.

1980'li yıllarda dışardan ve içerden daha çok ideolojik yaklaşımlarla şişirilen özelleştirme rüzgarları, gerçekleştirilme noktasına gelince bir türlü işlerlik kazanamamış ve amacına ulaşamamıştır.En basit anlamda, yapılan çalışmalar KEG

kapsamındaki işletmelerin çoğunun, özel sermaye işletmeciliği anlamındaki koşullarda faaliyet gösteren kuruluşlar olmadığını göstermiştir. (!) Yapılan bu çalışmalar sonunda incelenen 36 adet İDT ve KİK niteliğindeki kuruluşun sadece 5 tanesi özelleştirilmek için cazip aday olarak seçilmiştir. (USAŞ, TURBAN, THY, ÇİTOSAN ve YEMSAN).

1986-1990 tarihleri arasında, özelleştirme çabalarının en yoğun olduğu dönemde seçilen bu kuruluşlardan ancak bir tanesi (TUSAŞ) ve diğer birinin de beş fabrikası (ÇİTOSAN) özelleştirilebilmiş, ancak haklı olarak Danıştay'ın durdurma kararına maruz kalmışlardır. Bunların yanısıra, çeşitli İDT kapsamındaki kuruluşlarının yarım kalmış 11 adet yatırım halindeki tesislerinin mülkiyeti de özel teşebbüse devredilmiştir. Ayrıca, hisse senedi satışı yolu ile de 14 adet kamu payı % 50'nin altında bulunan iştiraklerdeki hisseler özel sermayeye satılmıştır. Bunlardan başka ERDEMİR dahil 7 adet iştirakin hisseleri de İMKB'da satışa sunulmuştur.

1990 yılı başında, özelleştirilmek için Kamu Oratklığı İdaresine devredilmiş 3 adet İDT (PETKİM, SÜMERBANK, TÜPRAŞ) ile 4 adet müessese ve bağlı kuruluş (Niğde Çimento, TURBAN, Adana Kağıt Torba ve TESTAŞ) bulunmaktadır. Ayrıca, ERDEMİR dahil 12 adet iştirakin kalan hisselerinin tümü de sermaye piyasasında satılması planlanmaktadır.

1980'li yıllar birçok ülkede KEG Reformunu gündeme getirmiştir. 1974'ün global ekonomik krizi sürecinde batan birçok özel şirketi kurtarma görevi verilen İtalyan Devlet Holdingi IRI, gedek kaldıramıyacağı zararları üstlenmek zorunda bırakılmış, enflasyonist iç ve dış konjonktörün de etkisi ile kaynak açıklarını kapatamaz hale gelmiş, dinamizm-üretkenlik-verimlilikte, uluslararası ölçütlere göre ciddi boyutlarda geride kalmıştır.

Ancak 80'li yıllarda, kamu girişimciliğinin batılı finans güç merkezlerince batılı finans güç merkezlerince hor görüldüğü bir dönemde, IRI, İtalyan Hükümeti'nin siyasi ve mali desteğini de arkasına alarak gerçekleştirdiği "yeniden yapılanma" ile 1986 yılında kârlı ve daha sağlıklı bir yapıya kavuşmuştur.

IRI'nin 80'li yıllarda izlediği "yeniden yapılanma" stratejisi beş alt politikanın-endüstriyel yeniden yapılanma, mali yeniden yapılanma, özelleştirme, uluslararasılaşma, ileri teknoloji için yeni ortaklıklar kurma-kararlı ve gerçekçi boyutlarda uygulamaya konulması ile başarıya ulaşmıştır.

IIR bu dönemde, "endüstriyel yeniden yapılanma" amacıyla, üretim sürecinde verimliliği ve kârlılığı artırıcı düzenlemeleri gerçekleştirmiş, bu konuda rehabili-

tasyon ve yenileme yatırımlarını uygulamaya koymuş, araştırma-geliştirme ile ilgili kadrolarını 10.000'nin üzerine çıkartarak teknoloji üretimine ivme kazandırmış, üretken olmayan alanlardaki işgücünden 61.000 kişilik indirimi sendikalarla uyum içinde uygulamaya koymuş, çelik, gemi inşa ve denizyolu ulaşımı dışında ki tüm sektörlerde kârlı ve rekabetçi bir konuma kavuşturmuştur.

Bununla eşzamanlı olarak, IRI uygulamaya koyduğu "mali yeniden yapılanma" programı ile;

- Konsolidasyon ve plana bağlı olarak kamudan sağlanan kaynaklarla sermaye artırımlarına gidilmiş, özkaynak yapısı iyileştirilmiş,

- Dış ve kısa vadeli borçlanmalar kısılarak borç finansman yükü azaltılmış,

- Belirli iştiraklerin özelleştirilmesi ve gerekli olmayan sabit varlıkların satışı ile mali yapı güçlendirilmiş, nakit akımındaki darboğazlar aşılmıştır.

IRI bu dönemde, aynı zamanda, uluslararasılaşma ile, dış pazarlardaki payını derinliğini-çeşitliliğini hızla geliştirmiş; ileri teknoloji sektörlerinde atılım yaparak rekabetçi dış piyasalara uyum sağlayabilme fonksiyonlarını da kapsayan ortak üretim ve işletme ilişkilerine girmiştir.(2)

Gerek Türkiye'nin deneyimleri, gerek Uluslararası ölçüde yapılan çalışmalar; "KEG REFORM"larında en önemli noktanın böyle bir reformu öngören Hükümetlerin, KEG'lerin genel ekonomi ve ilgil sektör içindeki yerlerinin ne olacağını belirlemesi ve değerlendirmesi hususu olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde hızla değişen şartlar ve ortaya çıkan yeni yeni gelişmeler, Doğu Avrupa ülkelerindeki değişimler, özellikle ekonominin işletmecici kurumları konusunda çeşitli tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Bütün bunların ötesinde, doğusundan batısına, en gelişmişinden az gelişmişine kadar bütün ülkelerde Kamu Ekonomik İşletmeciliği vardır. Bunların etkili işlevleri nedeniyle de, her ülkenin kendi yapısal değişim süreci içinde, bu KEG'ler kritik roller üstelenecekler ve bu nedenle de günümüzde ve önümüzdeki gelecek dönemlerde bunların birer KEG olarak kalmaları gerekecektir.

Bu görüşün herhangi bir tartışma konusu olarak ağırlanmadan, böyle bir gelişmenin kabulü hem bugüne kadar denenen Türkiye örneğinde, hem de uluslararası kuruluşların 1980'li yıllarda ülkeler bazında yaptığı araştırmalarda açıkça ortaya çıkmıştır. (2)

KİT'ler için genelde yöneltilen eleştiri, "bunların bir kamu, ya da özel kesim ticari işletmesinin verimli olarak çalışması için gerekli şartlardan çok farklı yapılarda faaliyetlerini sürdürdükleridir". Bu nedenle, sağlıklı bir ekonomik yapı ilk

aşamada hem Kamu hem de özel kesim işletmeleri için en önemli önşart olmaktadır. Bunun yanı sıra da, özellikle KEG'lerin ekonomilerdeki payı önemli noktalara gelmiş ülkelerde ve yapısal olarak yeni aşamalara geçmeye çalıştıkları dönemlerde "KEG REFORMU"nun önemi tartışmasız kabul edilmektedir.

Yapılacak "KEG REFORM" çalışmaları ve uygulamasının, ülkenin gerek toplumsal, gerek ekonomik sorunları da dikkate alınarak olabildiğince en kısa sürede yapılmasında yarar vardır. Bu aşamada önemli olan siyasal iradenin varlığı ve tercihlerdeki açıklığıdır. Bu gücü arkasına alan "KEG REFORM" anlayışı; mevcut yapıları, mevcut kurumları ve ilişkileri de gözönüne alacak en az bürokratik çelişkiler ve çekişmeler yaratacak bir şekilde KEG düzenlemesini hayata geçirmelidir.

"KEG REFORMU" çerçevesinde yapılacak çalışmaların ve yaratılacak kurumların geçici görüşler ve kurumlar olarak oluşturulmasına özellikle önem verilmelidir. Kısa dönemde, geleceğe dönük gerçek kurumlar ve ilişkiler oluşturulmalı ve bunların devamlı olması sağlanmalıdır. Bu nedenle, en iyiyi yapmak, ideal yapıyı kurmak yerine gerçekçi ve imkanları değerlendiren "ikinci en iyi" (3) anlayışını uygulamak yararlı olacaktır.

Bununla beraber, KEG'lerin, "Planlı-Özerk-Katılımcı Yönetim ve Kârlı İşletmecilik" kriterleri çerçevesinde rekabetçi piyasa koşullarında dinamik etkin ve verimli olarak görev yaptıkları, demokratik bir çalışma ortamının yönetim ve üretim süreçlerine hakim olduğu koşullar için gerekli tüm "yasal-idari-mali" düzenlemeleri, "ticaret-finance-denetim" politikalarını, "sermaye-mülkiyet-iştirak" yapılarını kapsayacak gerçekçi ve ulusal bir KEG Reformunun, ancak, bu kuruluşların "ileri sanayileşme" ve "üretim sürecinin yeniden yapılandırılması" açılarından önemine içtenlikle inanan, emekten yana düzeni savunan, ileri teknolojilere dayalı, çağdaş demokratik ulusal sanayileşmeyi temel hedef olarak benimseyen siyasi iktidarlarca yapılabileceği önemle vurgulanmalıdır.

Özetle, Türkiye'nin 60 yıllık kamu girişimciliği birikimi ve bugün uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler, Türkiye'de kamu işletmeleri hakkında daha objektif kararlar alınmasını gerekli kılmaktadır. Önemli olan demoratikleşme, sanayileşme ve gelişme sürecinde oluşturulacak KEG politikalarının gerçekçi, çağa uygun olması ve bu kuruluşlarının gerçek birer ekonomik işletme birimleri halinde faaliyet göstermelerine olanak sağlanmasıdır. KEG'lerin bu doğrultuda görev yapmalarını sağlayacak "Planlı-Özerk-Katılımcı Yönetim, Kârlı İşletmecilik" ilkelelerini hayata geçirecek Reform paketinin Karma Ekonomiye inançlı, emeğe saygılı siyasi iktidarlarca biran evvel uygulamaya konulması, ulusal bağımsızlığın derinleştirilmesi, ülkenin geliştirilmesi, sanayileşmesi ve demokratikleşmesi açılarn-

dan yaşamsal önem taşımaktadır.

6.2. KAMU EKONOMİK GİRİŞİMLERİ (KEG'LER)DE YÖNETİME KATILIM VE DEMOKRATİKLEŞME:

Demokrasilerde bireylerin özgürlük ve yükümlülüklerinin sınırları konusunda çok şeyler söylenmiştir. Ancak, demokrasinin yetkiler rejimi olduğu hususu genel kabul görmüştür. Yetki ve sorumluluk üstlenildiği düzeyde demokrasiler işlerlik kazanır. Kararlar, o kararı ilgilendiren kişilerin katılım sağlandığı ölçüde demokratikleşme süreci hız, demokrasi derinlik kazanır.

Çağdaş sosyal demokrasinin gelişimine hem düşün, hem de eylem boyutlarında büyük katkılar sağlamış olan Olaf Palme (1), demokratik toplumların durumunun, "Seçim Sandığı, refah devleti ve ekonomik demokrasiden oluşan üç aşama ile gerçekleştirilebileceğini" vurgulamıştır.

Demokratikleşmenin, endüstriyel ilişkileri ve çalışma yaşamını kapsamadığı sürece yetersiz kalacağı inancı, özellikle sosyal demokrat ve giderek sosyalist dünyada yaygınlaşmaktadır. Bu konuda, ülkeden ülkeye değişen arayışlara rağmen, "Çalışma ilişkilerini demokratikleştirme ve sermayenin bir veri olarak kabul edilen ağırlığını bu yolla dengeleme eğilimini, sosyal demokrasinin genel ve değişmeyen bir özelliği" (2) olarak belirliyen görüşleri paylaşmamak mümkün değildir.

Endüstriyel demokrasi-ekonomik demokrasi- arayışları uzun yıllardır değişik uygulamaları gündeme getirmiştir.

Fransız düşünür Louis Blanc'ın 1840'da yayınlanan "Çalışmanın Düzenlenmesi" adlı yapıtı ile savunduğu "Toplumsal Atölyeler" çağımızın "Yönetime Katılma" ve "Özyönetim" uygulamalarının ilk köşe taşlarını oluşturmuştur.

Özyönetimin en özgün uygulaması olan Yugoslav modelinde "Toplumsal Mülkiyet" özgürce birleşmiş emeğin temeli durumundadır. Bu uygulamada, "Özveri-dayanışma-sorumluluk-paylaşma-kişisel tavır koyma" yönetime katılma sürecinin öncelikli ilkelerini oluşturmaktadır.

Uzun yıllar Yugoslav demokrasisinin gelişmesine ve emekçilerin ekonomisinin yönetimine katılmalarına çok boyutlu katkılar sağlayan Yugoslavya'nın özyönetim uygulamasında, son günlerde, "herkesin sahibi olduğu ancak gerçek bir sahibi olmayan işletmelerde verimliliğin düşmesi olduğu" saptanarak, hükümetin müdahalesi ile fiyatlar ve ücretler dondurulmuş, getirilen merkezi yönetimle ekonominin "Kamu-özel karma şirketleri" şeklinde yeniden oluşturulması için taruş-

malar ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. (*)

Avusturya, 1973 yasası ile işçi komitelerine, "Disiplin-işyeri güvenliği-işçi refahı" konularında yönetimle ortak karar alma yetkisini vermiştir. Federal Almanya'da, yönetime katılımın aracı olan İşçi Komiteleri (konseyleri) ise, "İşçileri işe alıp-çıkarma-işyeri disiplini-üretim planlaması" konularında yetkilidirler.

İskandinav ülkelerinde yönetime katılma yasa ile değil, İşçi Konfederasyonu ile İşveren Konfederasyonu arasında yapılan toplumsal anlaşmalarla düzenlenmektedir. 1974'de ekonomist Maydner tarafından geliştirilip 80'li yıllarda O.Palme tarafından uygulamaya konulan İsveç'in "Ücretliler Fonu" uygulaması, işçilerin, mülkiyet bakımından sermayenin etki alanı dışına çıkarılmış oldukları işletmelerde, demokratik bir çalışma ilişkisi kurmalarını amaçlayarak, çalışanların yönetime katılmasını sağlamaya yönelik çağdaş arayışlardandır.

Bu uygulama ile, yönetimlerine sendikaların hakim olduğu, çalışanlardan sınırlı ölçeklerde, işverenlerden ise daha büyük boyutlarda kesilen kaynaklardan oluşan fon ile, şirket hisse senetleri satın alınarak bunları işçi sendikalarının denetimine, kontrolüne ve kullanımına açma olanağı verilmektedir.

ABD'nde son yıllarda uygulaması geliştirilmekte olan ESOP(3) ile de çalışanların şirket hisse senetlerine sahiplenerek mülkiyet ve giderek karar sürecinde söz sahibi olmaları amaçlanmaktadır.

Son zamanlarda Kıta Avrupa'sını saran olaylar siyasal, ekonomik ve toplumsal demokrasinin dünya çapında gerçekleştirilmesini her zamankinden daha mümkün ve uygulanabilir hale getirmiştir.

Bugün Avrupa Sosyal Demokrat-Demokratik Sol veya Sosyalist Partilerinin tümü ekonomik-endüstriyel demokrasiyi ülkelerinde yaşama geçirmeyi öncelikli hedef olarak görmekteler. Farklı araç ve stratejileri hedef almakla beraber tümü işyerinde işçiyi özgürleştirmeyi ve kararlara katılımını sağlamayı asgari amaç olarak belirlemiş durumdadır.

Sosyalist Enternasyonal'in 18.Kongre Bildirgesi siyasal ve ekonomik demokrasiyi eşzamanlı olarak sağlayarak 21. asra biçim verebileceğini belirterek; şirket ve işyerlerinde işçilerin yönetimlere katılmasını, ulusal ekonomi politikalarının ise sendikaların katılımı ile belirlenmesini öngörmektedir.

Federal Almanya'nın Sosyal Demokrat Partisi (SDP) işyerlerinde yönetime katılım ile, "işçilerin ekonomik kölelikten kurtulup, ekonomik yurttaşlık statüsüne kavuşmalarını" öngörmektedir. (4) İsveç Sosyal Demokrat Partisi "ekonomik yapının demokratikleştirilmesinin- politik demokrasi ve sosyal adaletten önde

gelmesi" ilkesini benimsemiş durumdadır.(5) Parti Başkanı I. Carlsson 18.S.E.Kongresinde bu konudaki düşüncelerini aşağıdaki şekilde vurgulamıştır;

"Eğer çalışma çevresi ve çalışma yerlerinin düzenlenmesi insanların istemleri dışında başkaları tarafından belirlenirse, insanlar kendi geleceklerini biçimlendirmek için özgür değildirlir.

Eğer çalışma yaşamında insanların başkalarının emirlerine uyması bekleniyorsa ve insanların işlerini ya da işin içeriğini etkileme olanağı yoksa, insanlar birey olarak gelişmek için eşit fırsatlara sahip olamazlar."(6)

Avusturya Sosyalist Partisi ise, "ekonomik demokrasi politik demokrasinin vazgeçilmez temel ögesi ve tamamlayıcısıdır.... kararları işçi çıkarları ile tüketici çıkarları açısından etkileyen işçiler, bunun sorumluluğunu da paylaşırlar" ilkesini parti ve 1987 yılı Hükümet programında yer vermişlerdir.(7)

Genelde Kuzey Avrupa Sosyal Demokrat Partileri işçilerin yönetimine katılımı yeterli bulurken, İngiliz İşçi Partisi ve Latin Grubu Sosyal Demokrat partileri işyerleri yönetiminin tamamen işçilerin denetimine geçmesini içeren tezlerinde kararlı görünüyorlar. (8)

Günümüzde, Atlantik'den Altay'lara-Avrupa'nın bütününde-ekonomik dayanışma ile demokrasi ve global barışın savunulması ruhunu güçlendireceği anlaşılan Doğu Avrupa'daki yeniden yapılanma ve demokratikleşme ile, Batı Avrupa'daki refah toplumunu geliştirme ve bireyi daha özgürleştirme süreçlerinin, 90'lı yıllarda iş yeri demokrasisinde sağlanacak gelişmeler ile yeni boyutlar kazanması beklenmektedir.

Ülkemizde ise, bugüne değin bu konuda ciddi bir uygulama olmamıştır. 440 sayılı yasa ile birer işçi temsilçisinin, sadece genel müdürlük yönetim kuruluna ve müessese yönetim komitesine girmesi öngörülmüştür. İşletme düzeninde ise herhangi bir "katılım mekanizması" veya "yönetim komitelerinin" kurulması hususları dikkate alınmamıştır.

Bugün, işyeri düzeyinde sadece yetkili sendika temsilcisi, toplu sözleşme uygulamasını gözetmek üzere görevlendirilmektedir. Buna ilaveten işçiler, belirli KEG işyerlerinde işçi alım komisyonlarında, disiplin kurullarında "2'ye 2" temsil edilme hakkını sendikal mücadele sonucu elde etmişlerdir. Böylelikle, bu iş yerlerinde, işçiler sendikal etkinlikleri sayesinde "İşyeri sağlığı-iş güvenliği-disiplin cezaları" konularında kararlara katılma olanağı bulabilmektedirler.

Yönetime katılmanın, karar sürecine katkıda bulunabilmenin en uygun kademesi, kişinin fiilen çalıştığı düzeydir. İşçiler için bu düzey işyerleri ve atölyeler-

dir. Bu düzeylerde katılım işçiyi yabancılaşma olgusundan arındırır, giderek işçi-
de işyerini ve kuruluşu benimseme ve savunma duygusunu geliştirir.

Almanya'da yapılan bir araştırmada katılımın etkili şekilde uygulandığı eşyer-
lerinde işçi başına verimliliğin % 15 nisbetinde arttığı belirtilmektedir. (9)

Demokratik sanayi toplumu yapılanması sürecinde öncü görevler üstlenmele-
ri gerekli görülen KEG'lerin bugün en önemli eksiklikleri katılımcı bir yönetim
yapılanmasına sahip olmayışlarıdır. Toplumsal mülkiyete ait olan KEG'lerde, ça-
lışan kendilerini dışlanmış konumda görmekte, kendilerini topluma ait bu işyer-
leri ile yeterince özdeşleştirememekte, yabancılaşma duygusu içine girmektedir-
ler.

Toplu sözleşme düzeni içinde sürdürdükleri hak arayışında, sürekli olarak
haklarının yendiği, haklarının gereğince verilmediği düşüncesindedirler.

Gerçek de böyledir. Özellikle 80'li yılların kısıtlı özgürlük ortamında devlet
işletmeleri çalışanları ile aralarındaki diyalog, güven ve paylaşım mesafelerini
açmışlar, koparma noktasına kadar girmişlerdir. Hükümetlerin işletme yönetim-
lerine siyasi ve ideolojik nitelikli müdahaleleri sorunları daha da artmıştır.

Genelde kamu mülkiyetinin sağlıklı ve duyarsız bir bürokrasi doğurduğuna
ilişkin yaygın bir inanç vardır. Demokratikleşmiş bir devlet, katılımcı bir yön-
etim anlayışının eksik olduğu ortamda bu sonuçlar kaçınılmaz olmaktadır. Ancak,
Batının uluslararası tekellerinde, dev şirketlerinde de çoğu kez yapı son derece
bürokratik ve despotiktir. Çalışanların yönetimle yabancılaşması, şirkete ait iş-
letmecilik hedeflerine duyarsızlaşmaları; bu nedenlerle, verimlilik ve üretkenlik-
de düşmeler, devamsızlıkta artmalar olması artık Batılı tekellerin doğal sorunları
olarak gözlenmektedir.

Bugün KEG çalışanlarının kamu girişimciliğine duydukları yabancılaşmayı
aşabilmek için, demokrasiye klasik anlamda tam işlerlik kazandırmak da yeterli
değildir. Çalışma yaşamını düzenleyen yasalar asgari İLO standartlarında özgür-
lükleri savunucu yeni çerçevelere kavuşturulurken, işyeri demokrasisini, çalışan-
ların her kademede yönetimlere etkin ve aktif olarak katılmalarını sağlayacak bo-
yutlarda yaşama geçirilmesi gerekir. Ancak, bu tür bir demokratikleşme ile
KEG'ler, çalışanlardan alacağı güç ile ülkenin ileri-çagdaş sanayileşme ve ekono-
mik gelişmesinde öncü görevler üstlenebilir.

Yönetime katılım için kendi koşullarımıza özgü model geliştirmemiz gerekti-
ği; bu konuda ne Amerika'da sınırlı uygulama alanı bulan "ESOP'un", ne de Ku-
zey'in "Sendikalar Fonu'nun" ülkemiz KEG'leri için geçerli katılım modelini

oluşturamayacakları açıktır.

1970'li yıllarda CHP'de ortanın solu politikaların tartışılmaya başlanmasıyla
eş zamanlı olarak endüstriyel demokrasi konusu da, en azından aydınlar düzeyin-
de tartışılır hale gelmiştir.

Genellikle emekçilerin ve onların temsilcisi sendikaların ciddi katkısı sağlan-
madan saptanan katılımcılık politikaları günün ortanın solu partisi CHP'nin prog-
ramında yer almıştır.(10)

1978-79 CHP Hükümeti döneminde hazırlanan IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı
"KİT'lerde çalışanların yönetimlere ve işletmelerin sorumluluklarına verimli bir
çalışma ortamı yaratacak biçimde belirli bir düzeyde katılmaları"nı öngörmüştür.

Bu amaçla, KİT'lerin sektör Holdingler olarak yeniden düzenlenmesini be-
nimseyen 1979 Yılı Programı kapsamında DPT koordinatörlüğünde yapılan ça-
lışmalarda, "Genel Müdürlük" ve "Müessese" (İşletme-Fabrika) düzeylerinde,
çalışanların katılımı ile "Yönetim Komiteleri" oluşturulması önerilmiştir.

Buna göre çalışanların, sektör Holding Yönetim Kurulları ile Genel Müdür-
lük kurullarında 2/7 oranlarında, temsil edilerek yönetime katılmalar özendiril-
mek istenmiştir."

Konunun, devletin genel ve yerel yönetimler düzeyinde demokratikleştirilme-
si sorunu ile iç içe ele alınması; çoğulcu ve özgürlükçü demokrasinin tüm kurum
ve kuralları ile işlerliğe kavuşturulması süreciyle eş zamanlı olarak, endüstriyel
demokrasinin tüm KEG'lerde köktenci bir biçimde genişletilmesi gerekir.

Çalışanlar, onun temsilcisi olan sendikalar tüm KEG'lerde, özellikle üretim
hatlarında;

- Bilgi edinme, bilgilendirme,
- Danışma, tartışma,
- Temsil,
- Karar verme,
- Yönetim sorumluluğunu paylaşma,

süreçlerine aktif olarak katılarak, varlıklarını etkin olarak hissettirebilmelidir-
ler.

Uç üretim ve işletme birimlerinde çalışanlar, formen ve amirlerini, ortak ge-
liştirilen kurallar çerçevesinde, bu üst yönetim kademesinin göstereceği adaylar

arasından özgürce seçebilmelidirler.

Benzeri şekilde uç üretim programlarının ve verimlilik hedeflerinin saptanması, işyeri güvenliği, iş güvenliği, çalışma koşulları, toplu sözleşme dışında kalan özlük ile ilgili haklar, işyeri eğitimi, sosyal dayanışma, kültürel etkinlikler ve benzeri konularda tüm çalışanlar doğrudan veya temsilcileri kanalıyla kararlara belirleyici boyutlarda katılabilmelidirler.

En etkin katılım, kuruluşların yönetim sorumluluğunu üstlenmiş bulunan oluşturduğu dikkate alınmalıdır. KEG'lerde yönetime katılım, salt, demokratikleşmeye yeni bir boyut kazandırmakla sınırlı kalmamalı; emek verimliliğinin artmasını özendirecek yöntemlerle işçilerin gelirini de iyileştirmeyi hedef almalıdır.

Böylelikle; İşçiler bir yandan sendikaları vasıtasıyla kullanacakları grevli toplu pazarlık süreci sonucu "çalışma zamanına bağlı ücretlerini" geliştirme olanağını bulurlarken, diğer yandan, işletmenin "verim ve kâr artışından pay ödülleri"ni KEG'lerde yönetime katılmanın etkin aracı olan çalışanlar komitelerinin koyacağı kriterler çerçevesinde almağa hak kazanırlar.

Emek gördüğü ekonomik işlevin ötesinde insanın kişiliğinin ve özgürlüğünün bir parçasıdır. Kamu ekonomik girişimleri (KEG'ler)'nin demokratikleştirilmesi, çalışanların her kademedede yönetime etkin olarak katılmaları hem emeğin onurunu koruyacak, hem verimini arttıracak, hem de özgürleşmesini sağlayacaktır.

Onuru korunmuş, verimi artırılmış ve özgürleşmiş emek, toplumsal üretimin güçlü omurgası, katılımcı demokrasinin inançlı ve bilinçli savunucusu olacaktır.

6.3. KAMU EKONOMİK GİRİŞİMLERİ (KEG'ler) DE PLANLI VE ÖZERK YÖNETİM, KÂRLI VE VERİMLİ İŞLETMECİLİK:

"Geçmişte KİT'ler devlet eliyle fert zengin etmek için kullanılmış, eğer halkın malı olan KİT'ler zamanında sömürülmemiş olsaydı bugün Türkiye daha gelişmiş bir ülke olurdu", diyen bir ANAP'lı bakanın bu sözlerini, hangi amaçla söylenmiş olursa olsun paylaşılmamak mümkün değildir. (1)

Bugüne kadar bu konuda yapılan yanlışlıkların özünde, siyasal iktidarların;

- İdeolojik olarak Kamu Girişimlerine karşı olmaları,

- Tekelci kapitalist yapılanmanın belirleyici unsur olduğu piyasa düzeninde, KEG'leri toplumsal amaçlı üretim ve rantların yaratıcısı olan, karlı ve verimli çalışma ortamı bulabilen kuruluşlar olarak değil, temel işlevi tekelci özel kesime kaynak aktaran, olanaklar sağlayan kurumlar olarak görmeleri,

- Siyasi, dar kapsamlı gerekçelerle, sık sık yönetimlerine müdahale etmeleri, istihdam yapılarının bozulmasına neden olmaları, istikrarlı-deneyimli bir üst yönetimin oluşumuna fırsat vermemeleridir.

Günümüzde, siyasal iktidarın KEG'leri tasfiye amacıyla yürütmekte olduğu "özelleştirme" çalışmalarının destekçisi özel kesim de, bu kuruluşları;

- Yönetimlere siyaset karıştırılmaktadır,

- Gerekli idari, mali ve ekonomik denetim yapılmamaktadır,

- Bu nedenlerle, kuruluş yeri seçimi, teknoloji, alt yapı, hammadde temini ve pazarlama gibi konularda büyük hatalar vardır.

- "Ülkenin istihdam sorunu çözülüyor" sözde gerekçesi ile gereğinden fazla eleman kullanılmaktadır,

gerekçeleri ile eleştirmektedir. (2)

Bugün KEG'ler, fiyatlandırma, işçi-personel alımı, idame ve yenileme dahil tüm yatırım kararları, sermaye artırımını, kredi temini ve finansman açıkları ile ilgili temel hususlar, kadro ve reorganizasyon ihtiyaçları gibi konularda siyasal iktidarın talimatları doğrultusunda hareket etmektedirler.

Hükümetin aksine iddialarına rağmen, 80'li yıllarda bir nevi örtülü tüketim vergisine dönüşen KİT zamlarının ardında siyasal iktidarın tercihleri ve baskısı vardır. Zira zamlar piyasa koşullarının gereği olarak değil, bütçe açıklarının zorlaması olarak gündeme gelmektedir.

Diğer yandan, KİT'lerin üstlenmiş oldukları çok yönlü sorumlulukları gereğince yerine getirememelerinin en önemli nedenleri arasında yönetim yetersizlikleri, organizasyon bozuklukları ve finansman açıkları sayılabilir. (Bknz.Tablo 12, 14 ve XII)

Yıllardır KİT'ler zarar etmesi doğal karşılanan kuruluşlar olarak ele alınmışlar; ülke ekonomisine toplumsal yapıya katkıda bulunan, verimli işletmecilik ile kaynak yaratan kuruluşlar olarak gelişmeleri sağlanamamıştır.

Tablo XIII

KİT'LERİN KAR VE ZARAR DURUMU (Milyon TL)

Kuruluşlar	1988 (Kesin)	1989 (Tahmini)
MKEK	3189	- 16011
SEKA	20327	231319
T.Çimento San. T.A.Ş.	14323	39148
TDÇİ	97252	- 138714
ASOK	- 12960	- 21042
ORUS	36989	62009
ETİBANK	453341	910103
TTK	- 156666	- 369149
TKİ	- 276812	50797
TEK	181719	- 270887
TPAO	583468	773076
TÜGSAŞ	- 38578	- 24931
T.Şeker Fab.	17100	- 19502
Et Balık Kur.	- 26247	8936
TMO	26498	- 168354
T.Süt End.Kur.	26498	- 168354
Çaykur	- 7626	- 10378
Tekel	188840	103789
Tarım İşl.	3890	- 12308>
Yem San. T.A.Ş.	3679	2858
TZDK	6877	- 31471
DMO	30575	40128
TCDD	- 82510	- 117241
PTT	185621	45194
DHMI	149823	193860
THY	- 14703	25714
Türk Gemi San. A.Ş.	- 16169	- 46430
T.Denizcilik İşl.	148004	134229
TOPLAM	1157359	1377889

Kaynak: DPT 1990 Yılı Programı

Bu nedenlerle, KEG'lerin verimli ve etkin bir yapı için "Özerk Yönetime" kavuşturulmaları, ticari faaliyetlerinde ve işletme süreçlerinde Hükümetlerin çok belirli koşullar dışında işlerine karışmaması ve karar verme süreçlerine-stratejik planlama tercihleri ve politikaları hariç-etkilemelerini en aza indirecek açık ve belirli kuralların konması büyük önem taşımaktadır.

Özerkliği sağlanacak KİT kuruluşlarını bağımsız olarak yönetebilecek, bunların etkinliğini, verimliliğini ve kârlılığını artıracak ve hedeflerini tartışarak belirleyecek yetenekte ve nitelikli yöneticilerin seçilerek atanmaları da bir diğer önemli konu olmaktadır.

Geçtiğimiz 80'li yıllarda KİT'lerin verimliliğini artırmak isteyen çoğu kalkınmakta olan ülke; bunları mümkün olduğunca rekabetçi piyasa koşullarına sokarak, uygun fiyatlama politikaları kullanmalarına izin vererek (tekelci olmayan ve maliyet+kâr şeklinde belirlenmeyen) yetenekli yöneticilere teslim ederek ve işletme verimliliğini artıracak kontrolleri yaparak sağlamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede gözlenen, bir işletmenin verimliliğini artırmasını teşvik etmenin en etkin yolu onu rekabetçi bir ortamda kârını maksimize etmeye yönlendirmek olmuştur.

Ancak, Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede görülen bir başka gerçek te belli bölgelerde kurulmuş ve bölgesel kalkınmayı sağlayıcı KİT'ler ile sosyal amaçlı faaliyetleri ağır basan KİT'lerin varlığı ve bunların yakın gelecekte de bu faaliyetlerini devam ettirecekleri gerçeğidir. Bu durumda, bu tür KİT'ler ne kadar verimli çalışsalar da Kârlılıklarını artıramayacaklardır. Bunlar için önceden yıllık bütçelere amaç ve miktarı belirlenecek fonların bütçelere konarak, açık görev zararı ve sübvansiyon transferleri ile kârlılık sağlanmalıdır.

Ülkemizde de KEG'lerin "verimliliğini" artırmak, "kârlı" işletmelere dönüştürmek öncelikli bir hedef haline gelmiş bulunmaktadır. Bu kuruluşların halen üstlenmiş oldukları görevleri ve ileride üstlenebilecekleri ek sorumlulukları gereğince yerine getirebilmeleri için, bunların ekonomik olarak yaşayabilir ticari olarak ise iç ve dış pazarlarda serbestçe rekabet edebilir bir yapıya kavuşturulmaları kaçınılmazdır. Bu nedenle, KEG'lerin "Planlı-Özerk ve Kârlı" bir yönetim ve işletme düzenine kavuşturulmaları şarttır.

Bu bağlamda;

a) Fiyat ve teşvik politikalarını geliştirerek KEG'lerin kaynak kullanımlarını ve tahsislerini artırma yönünde yapılacak düzenlemeler,

b) KEG yönetimlerinin etkinleştirilmesi yönünde yapılacak düzenlemeler,

c) KEG'lerin rekabet etme olanaklarını artıracak yönde yapılacak düzenlemeler,

d) KEG'lerin satışlarını ve likiditelerini artırmalarına yardımcı olacak düzenleme ve iyileştirmeler,

genelde Kamu Ekonomik Girişimlerinin verimliliklerini ve dolayısıyla kârlılıklarını da artırıcı yönde alınabilecek temel önlemler olarak belirtilebilir.

Gerçekte, verimli-rasyonel-çağdaş bir işletmeciliğe ilişkin sorunlar, ülkemizde salt kamu kesimi için değil, özel kesimin büyük bölümü için de geçerlidir. Hatta, denetim ve kalite-kontrol, maliyet ve işletme muhasebesi düzeni, çalışanlarla diyalog, çalışanların sosyal ve özlük hakları, yönetimde açıklık-danışma-bilgilendirme, kararları paylaşma gibi konularda, ülkemiz kamu kesiminin özel sektör kuruluşlarından daha iyi bir noktada olduklarını belirtebiliriz.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunun (TİSK) yaptırdığı bir araştırmaya göre (3), AT ülkelerinde ortalama 13-14 bin dolar (F.Almanya'da 20071 \$, Fransa'da 18678 \$, İtalya'da 16027 \$, İspanya'da 14571 \$) olan "kişi başına emek verimliliği" ülkemizde ise ancak 3769 dolardır.

Ülkemizde emek verimliliğinin bu düzeyde düşük olmasının temel nedeni imalat sanayiindeki teknolojik yapılanmanın yetersizliği olmakla beraber, işletmelerdeki organizasyon, finansman, eğitim ve motivasyon konularındaki genel yetersizliklerin de bu hususta önemli payı olduğu bilinmektedir.

Son yıllarda Türkiye ekonomisinin yaşadığı durgunluk içinde yüksek enflasyon, üretici güçleri özendirmiyen, teknolojik yapılanmayı önemsemeyen ekonomik politikalar verimlilik artırıcı tedbirleri içermemiş, hatta verimliliğin düşmesine yol açmıştır. Ekonominin bu yapısı ile dış pazarlarda rekabet edebilmesi, hatta giderek yabancı sermaye ile iç pazarda yarışabilmesi ciddi zorluklar içermektedir.

Bu nedenle, gerek kamu ve gerekse özel kesime ait ekonomik girişimlerin emek verimliliği ve üretkenliğini artırıcı önlemlere, bu arada işletme ve üretim organizasyonlarının rasyonelleştirilmesine özel önem vermeleri gerekmektedir.

1933'den beri KEG'lerle ilgili 13 adet kanun hükmünde kararname (Bknz. Tablo) ile çok sayıda yönetmelik uygulamaya konulmuş olmasına, plan ve yıllık programlarda tedbirler öngörülmesine rağmen, söz konusu sorunlar bugüne değin aşılamamış; belki daha doğru bir deyimle, "aşılacak istenmemiştir".

Mevcut 233 sayılı KHK ile kapsanan İDT, KİK, Müesseseler, Bağlı Ortaklıklar, İşletmeler, İştirakler ve KİT niteliğinde kapsanabilecek KEG'lerin yönetimle-

rine büyük özerklik sağlayacak biçimde, bu kuruluşların mevcut statüleri yeniden düzenlenmelidir. Bu çerçevede ele alınacak tüm KEG'ler ne tür bir yasal mevzuat ile kapsanırsa bunların rekabetçi bir yapıda faaliyetlerini sürdürecektir ve çeşitli ayrıcalıklarının kaldırarak türde bir mevzuat bütünlüğü içinde olmaları gereklidir.

440 sayılı yasa KEG'leri karlılık ve verimlilik anlayışı içinde;

-Karma ekonomi ilkeleri ile uyumlu,

- Milli ekonomiye yararlı katkıları olan,

- Öz kaynaklarını kendileri yaratmaya çalışan,

- Kalkınma planlarındaki hedeflere ulaşmayı amaçlayan

kuruluşlar olarak tanımlamaktadır.

Nasıl bir KEG yönetim ve işletmeciliği sorusuna yanıt getirmeden önce ülkemizdeki makro planlama anlayışı ve deneyimi ve sosyal demokrat bakışı kısaca irdelemekte yarar görmekteyiz.

Kamu girişimciliğinin ekonomiye bilinçli bir kamu müdahalesi olarak ele alınan toplumlarda makro ekonomik planlama yatırım ve kaynak tahsis kararlarını belirleyici kilit yöntem olmuştur. Ekonomik kararların tümünün merkezi planlamaya bağlı sosyalist blokta ise, planlamanın etkinlik sınırı işletmelerin üretim süreçlerini dahi kapsayacak düzeyde yaygınlaştırılmıştır.

Yarı feodalizmin, ekonomik geri kalmışlığın, yetersiz sermaye birikimi ve sanayileşmenin kısıracındaki 1960'lar Türkiye'si, sivil toplumsal örgütlenmesini ve demokratik yapılanmasını yaygınlaştıramadığı bir dönemde, sorunların merkezi makro planlama ile göğüsleme tercihinin ortaya koymuştur.

Aradan geçen yaklaşık 30 yıllık sürede, "Kamu kesimi için zorunlu-özel kesim için özendirici" anlayışla, dönem dönem değişik tutarlılık ve siyasi yorumlar çerçevesinde uygulanmaya konan "beş yıllık plan" ve "yıllık programlar", genellikle;

- Sosyo-ekonomik sorunların ve darboğazların makro perspektifle teşhis edilmesi,

- Yönetim kademelerinin bu hususlarda bilgilendirilmesi ve dolaylı olarak eğitilmeleri,

- Devlet bürokrasisinin program-bütçe kavramına ısındırılması,

- Kamu yatırım harcamalarının sektörel öncelikler ve proje ilintisi içinde belirli bir disipline bağlanması,

gibi hususlarda önemli katkılar sağlanmış, ancak bunun ötesinde yetersiz kalmışlardır.

80'li yıllarda salt anayasanın gereği olarak siyasal iktidarca varlığına tahammül edilen şekli ihtiyaçların ve dönemsel konjonktürel uygulamaların izleyicisi dahi yerine getiremez olduğu bilinmektedir.

Hernekadar bugün uluslararası dev şirketlerde de mikro ölçekte yatırım, üretim, teknoloji ve finansman alanlarında şirket planlaması ve sektör analizleri yapılmakta ise de; makro planlama sol dünyanın, sosyalist ve sosyal demokrat düşüncenin ürünüdür. Ondan da öte planlamacılık sol kültürle yoğrulmuş, çevresini, evreni ve üretim sürecini tanıyan kurumların, bu işe gönül vermiş bilinçli kadroların işidir.

Ancak,

- Toplumsal talepleri, taleplerin nicelik ve niteliklerini, yerel yönetimler düzeyinde sağlanacak katılımcı süreçlerde doğrudan saptamayı,

- Ekonomide yenilikleri sağlama ve tüketici taleplerini yansıtmakta piyasa dinamiğinden yararlanmayı,

- Makro sosyo-ekonomik hedefleri, başta sendikalar ve meslek odaları olmak üzere, ilgili tüm demokratik kitle örgütlerinin, sivil kurumların ve üretici kuruluş ile kooperatiflerin etkin katılımı ile belirlemeyi,

- Uygulamayı her kesitte irdelemeyi ve katkıya açık süreçlerde sürdürmeyi,

hedef almayan, tepeden biçimlendirilmiş planlamanın ülkemizde başarılı olma ve benimsenme olasılığı çok sınırlıdır.

Demokratikleşme ve katılımcılığı tüm kurum ve kesimlerde gerçekleştirmeyi hedef alan sosyal demokrat hareketin planlama sürecine de bu anlayışla bakması doğaldır.

Ekonomiye bakışını Genel Başkan Erdal İNÖNÜ'nün tanımı ile "planlı sosyal piyasa ekonomisi" olarak özetleyen SHP de, "demokratik planlamayı, etkin ve adil, hızlı, sürekli, dengeli ve sağlıklı gelişmenin, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın temel koşullarından biri (4)" saymaktadır.

Plan ve yıllık programların;

- Makro dengeler,

Stratejik nitelikli makro politikalar,

- Teknolojik yapılanma, sanayileşme ve bölgesel kalkınma stratejileri gereği, sektörel önceliklere göre öngörülecek temel yatırım kararları,

dışında kalan konularda, KEG'ler, firma bazında mikro tercihleri ve öncelikleri, iç ve dış pazar koşulları, çağdaş sevk ve idare ilkeleri çerçevesinde, kendi başlarına karar verebilmelidirler.

Yani KEG'lerde, sabit sermaye stoklarını, işletmeye yönelik finansman kaynaklarını, işgücü ve yönetim olanklarını, bilgi-deneyim ve teknolojik birikimlerini, içi ve dış pazar potansiyellerini etkin ve verimli olarak değerlendirmelerini özendirerek, hatta bir anlamda zorunlu kılacak bir iç düzenlemeye gidilmeli; böyle bir düzenlemenin gerektirdiği yönetsel esneklik bu kuruluşlara sağlanmalıdır.

KEG'ler makro plan disiplini dışında kalması gereken bu konularda her türlü siyasi otorite ve devlet bürokrasisi baskısı dışında, kendi kendini yönetebilmeli, özgürce kararlar verebilmelidir.

Özetle, KEG'ler, demokratik makro planlamanın stratejik çerçevesinin disiplini içinde kalmak kaydıyla, özerk bir yapıya kavuşturulmalı, siyasi müdahalelere maruz bırakılmamalı, yani özerkleştirilmelidir.

Tabiatıyla bu husus, toplum adına KEG'lerin mülkiyetini elinde bulunduran kamu kesiminin yönetim organlarında temsil edilmesine, ekonomik yükü hazine tarafından karşılamak kaydıyla bu kuruluşlara toplumsal yararları gözetken görevler verilmesine, plan ve programların stratejik hedefleri doğrultularında-ek finansman gereksinimleri karşılamak kaydıyla-yatırım görevleri verilmesine mani olacak bir yapılanma olarak değerlendirilmemelidir.

KEG'lerin Türkiye ekonomisinin temel taşları olduğuna ve ülke geleceğinin, onların ekonomik verimlilik ilkesine uygun olarak çalışmalarına bağlı olduğuna inanan SHP, (5)

- Temel ihtiyaç malları dışında kalan mallar için, yarışmacı ekonomi kurallarından ödün verilmemesini, KEG'lerin özel sektörün ucuz destekçisi olmaktan kurtarılmasını (6),

- Böylece, KEG'lerin ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını hem finansman açığı yaratmayacak, hem de genel ekonomide fiyat baskısı yaratmayacak şekilde belirlenmelerini (7),

öngörmektedir.

DSP ise, KEG'lerin devletin karışma ve koruma alanı dışına çıkartılması ile yetinmeyip, salt yönetimlerine değil yatırımlarına da siyasal iktidarların karışmayacağı bir yapıya kavuşturulmalarını öngörmektedir. Ancak, DSP'nin bu görüşünün altında KEG'lerin salt özelleştirilmesinin değil, ekonominin kamu kesiminin "stratejik makro planlamanın" denetimi dışına çıkartılması görüşünün de yattığı söylenebilir.(8)

KEG'lerin ülkemizde varoluş nedenlerinin başında şüphesiz Kamu yararına dönük önemli üretim ve hizmetlerin üstlenilmesi zorunluluğu gelmektedir. Kamu yararı kavramının temel işlev alanı tüketicinin korunmasıdır.

c) İleri teknolojilerle donatılmış, üretim yapısının ülkede hızla hayata geçirilmesine yardımcı olmak,

d) Demokratik sanayi toplumuna geçişte KEG'lerin etkin ve örnek işletmeler olmasını sağlamak,

e) KEG'lerin sermaye ve mülkiyet yapılarını;

- Özel kesime gereksiz kaynak aktarımlarını önleyecek,

- Yönetimlerinde bütünlüğü geliştirecek,

- Sektörel öncelikler, teknolojiye ve ulusal sanayi yapılanmasında öncü sektörler doğrultusunda gelişmelerini sağlayacak,

- Mülkiyet yaygınlaştırılmasına, ülkede kooperatifleşme ve sendikal yapılanmanın güçlenmesi ve katkıda bulunacak doğrultularda iyileştirmek,

f) KEG'lerin verimliliğini ve üretkenliğini artırmak,

g) KEG'lerin yönetimlerin iyileştirmek,

h) Fiyat ve teşvik politikalarını geliştirerek ve değiştirerek KEG'lerin kaynak kullanım ve tahsislerini etkinleştirmek,

j) KEG'lerin yurtiçi ve yurtdışı pazar koşullarında rekabet edebilirliğini sağlamak ve geliştirmek,

k) KEG'lerin satışlarını artırarak, likidite imkânlarını genişletmek,

l) KEG'lerin finansman politikalarını ve yapılarını etkin ve rekabet edebilir bir düzeye çıkarmak, iyileştirmek,

m) KEG'lerin istihdam politikasını tutarlı, ciddi ve rekabetçi koşullara uygun bir yapıya kavuşturmak,

n) KEG'lerin yasal statülerini gerçekten ekonomik ticari işletmecilik yapabilecekleri bir çerçeveye oturtmak,

o) KEG'lerin denetim mekanizmalarını, toplumsal mülkiyetin ve dinamik işletmeciliğin ortak kuralları çerçevesinde yeniden oluşturmak,

"Planlı-Özerk-Katılımcı Yönetim, Verimli ve Kârlı İşletmeciliğin" hayata geçirilmesini sağlayacak "KEG Reformu"nun temel politikalarına;

- Fiyatlandırma politikaları,

- Ticaret politikaları,

- Program-Bütçe Uygulamaları ve Finansman politikaları,

- İstihdam politikaları,

- Denetim-kontrol politikaları,

- KEG'lerde mülkiyet ve iştirak politikaları,

- Kamu müdahalesi ile ilgili politikalar

olarak, aşağıdaki bölümlerde açıklık kazandırmaya çalışılacaktır.

6.4.1. KEG FİYATLANDIRMA POLİTİKALARI:

*Fiyatlandırma politikaları KEG Reformu anlayışının esas noktalarından biridir. Rekabet imkanı olan sektörlerde kamu işletmelerinin piyasa rekabet koşulları içinde çalışmalarını sağlamak ve sektörlerde tekeli payı var ise, KEG'in, "tekeli fiyat" oluşumunu objektif kriterlerde sağlaması temel olmalıdır.

* Türkiye'de 1980 sonrası da uygulanan ve tekeli kamu işletmelerinin fiyat serbestleştirilmesi adı altında, finansman durumlarını iyileştirmek, bütçeye olan yüklerini azaltmak için yaptıkları fiyat artışları buna örnek değildir. Hükümet 1990 yılı yatırım ve finansman programı ile ekonomide % 54 düzeyinde enflasyonu hedef almış olmasına rağmen, aşağıdaki Tablo XIV'den de izlenebileceği gibi, aynı programla KİT'ler için toplam % 70,9 düzeyinde zam öngörmüş bulunmaktadır. (Bknz. Tablo 18)

1990 yılı içinde önemli artışı beklenmiyen kuruluşlardan T.Demir-Çelik İşletmelerinde % 229, TPAO'da % 74, T.Şeker Fab. A.Ş.'de % 81, Devlet Demiryollarında % 90, Yem Sanayiinde % 70, P.T.T.'de % 75 gibi, enflasyon beklentisinin çok üzerinde programlanmış olan KİT mal ve hizmetleri zam oranlarının te-

Tablo XIII

KİT'LERİN KAR VE ZARAR DURUMU (Milyon TL)

Kuruluşlar	1989 mal ve hizmet satış hasılatı (Gerçekleşme tahmini) (milyon TL)	1990 mal ve hizmet satış hasılatı (Program) (milyon TL)	Artış (%)
MKEK	790.880	1.161.064	46.8
SEKA	1.017.268	1.558.886	53.2
T.Çimento San. T.A.Ş.	828.617	1.381.082	66.7
TDÇİ	1.116.380	3.670.233	228.7
ASOK	276.701	6.480.556	73.7
ORÜS	285.200	442.335	55.1
ETİBANK	2.259.318	2.732.278	20.9
TTK	490.644	836.965	70.6
TKİ	978.828	1.300.147	32.8
TEK	4.853.659	8.060.649	66.1
TPAO	19.127.468	33.249.782	73.8
TÜGSAŞ	416.820	611.999	46.8
T.Şeker Fab.	1.649.344	20.976.887	80.5
Et Balık Kur.	372.286	468.437	77.7
TMO	1.895.152	3.367.186	77.7
T.Süt End.Kur.	122.562	312.619	155.1
Çaykur	521.615	881.286	68.9
Tekel	4.394.461	7.086.749	61.2
Tarım İşl.	217.992	344.344	69.9
Yem San. T.A.Ş.	284.000	482.727	69.9
TZDK	314.477	605.293	92.5
DMO	342.839	461.963	34.7
TCDD	761.529	1.448.370	90.2
PTT	3.309.601	5.788.175	74.9
DHMI	313.720	545.266	73.8
THY	1.208.745	2.177.650	80.1
Türk Gemi San. A.Ş.	164.126	296.892	80.9
T.Denizcilik İşl.	582.066	879.215	51.0
TOPLAM	48.916.296	83.609.037	70.9

Kaynak: DPT kaynakları 1990 Yıllık Programı

mel gerekçesi, arz olunacak mal ve hizmetlerde kalite iyileştirmesi veya işletme-
ciğin daha verimli hale getirilmesi değil, kronikleşen bütçe finansman açıklarına
kaynak aramaktır.

* Bu nedenle KİT'lerin fiyat politikalarında duyarlı olunması gerekmekte ve
kolaycılığa kaçılmamalıdır. Bunun için maliyetleri minimize edecek uygulamala-
rın ve gelişmelerin sağlanması ile KİT fiyatlarının sürekli aynı nitelikteki mal ve
hizmetlerin fiyatları ile mukayese ederek belirlemeye çalışılması esas olmalıdır.
Ancak ücret malları ve hizmetlerinin fiyatlarının saptanmasında sosyal kriterlerin
de gözardı edilmemesi gerektiği, bütçeden kaynağı karşılanması kaydıyla Sosyal
Demokrat hükümet politikaları gereği olarak subvansiyonlu düşük fiyatların uy-
gulanması gerekebileceği dikkate alınmalıdır.

6.4.2. KEG TİCARET POLİTİKALARI:

Tüm KEG'lerin yurtiçi ve yurtdışı ticari faaliyetlerinin rekabetçi koşullarda
gerçekleştirmeleri hedef alınmalıdır.

KEG'lerin uluslararası rekabete açılmaları, ihracat yapmaları teşvik edilmelidir.
Böylece, işletme verimliliklerinde önemli artışların olması sağlanmalıdır.

KEG'lerin yönetim yapısı bürokratik olmaktan çıkarılıp ticari bir işletmecilik
için gerekli etkinliğe kavuşturulmalı, kurumsal yapılarında rekabetçi koşullara
uygun geliştirmeler yapılmalıdır.

KEG'lerin pazarlama ve finansman yönetimi, becerileri ve nitelikleri geliştiri-
lmelidir.

KEG'lerin işletme birimlerini ve istihdam politikalarını verimli olarak yönet-
meleri olanağı sağlanmalıdır.

KEG'lerin kamu ve özel kesimden mevcut alacaklarını en kısa sürede toplama-
ları sağlanmalıdır.

Tekelci konumda bulunan KEG'ler faaliyet alanları KEG'lerarası veya özel
rekabet imkânına açılarak hem bu alandaki faaliyetin maksimize edilmesi, hem
tekeli KEG'lerin rekabetçi koşullarda verimli hale gelmesi, hem de fiyat yapısı-
nın gerçekçi düzeylerde tutulması gerçekleştirilmelidir.

İthalat ve ihracat faaliyetlerinde KEG'ler üstlenebilecekleri özel görevler dı-
şında, özel sektörün aynı nitelikteki kuruluşları ile aynı şartlara tabi tutulmalıdır.

KEG'ler ekonomik, ticari ve yasal mevzuat ve uygulamalar karşısında özel

sektör işletmesiyle aynı haklara ve imkânlarla sahip olmalıdır. Çeşitli mevzuatlarla KEG lehine sağlanan ayrıcalıkların, kamu yararı ilkesi dikkate alınmak kaydıyla, kaldırılması genelde hedef alınmalıdır.

6.4.3. FİNANSMAN POLİTİKALARI VE PLAN-PROGRAM-BÜTÇE UYGULAMALARI:

1980'li yıllarda Türk ekonomisinde yapılan düzenlemeler ve Mali Sektörle ilgili alınan kararlar KEG'lerin işleyişi ile ilgili bir kısım sorunlar yaratmış bulunmaktadır. Yeni "KEG Reform" politikaları çerçevesinde alınması gerekli bir kısım kararlar bu sorunları daha da önemli hale getirecektir. 1990 yılının başında KEG finansman sistemini zorlayan başlıca uygulamaları şöyle özetleyebiliriz;

- Hazine ve TCMB'nın, KEG'lere üstlenmiş oldukları görevlere karşın yeterince finansman olanağı sağlamamaları,
- Daha sınırlı ölçüde sübvansiyon ve görev zararı verilmesi,
- Bankacılık sektöründe rekabetin artması ve piyasa şartlarında beliren faiz hadlerine geçiş,
- Kamu bankalarının bağımsız kredi politikaları yürütme kararları,
- Türk Lirasının hızlı değer kaybı,
- Kamu garantili dış borçlanmada son yıllardaki hızlı artış,

Öte yandan, 1980'li yıllarda Genel Bütçe ve KİT Yatırım ve Finansman Bütçelerinin, Kamu kesimi reel gelirlerinin düşmesi nedeniyle, hem yetersiz düzeyde tutulmaları, hem de bu yetersiz bütçelere dahi uyumda özen gösterilmemesi, yöneticileri KİT'lerin işletme maliyetlerinin kontrollerinde duyarsız davranışlara iterken, kaynakların etkin ve özenli kullanılması anlayışını da son derece zayıflatmıştır.

İlaveten, yüksek enflasyon ve büyüyen işletme giderleri karşısında KİT'lerin sermayeleri de yetersiz kalmaktadır. Buna karşın, reel gelirlerinin düşmesi, uygulamadaki yüksek faiz ve kur politikalarının sonucu KİT'lerin hızla artan iç ve dış borçları bu kuruluşların sermaye yetersizliği sorununu da büyütülmüştür. KİT yatırımlarının Kamu dengesi içindeki göreceli payı düşerken, finansman açıklarının oranı artmaktadır.

Diğer yandan, KİT'lerin kârlılık oranı giderek düşmekte, faaliyet dışı giderleri ise hızla büyümektedir.

"Katılımcı-Planlı-Özerk yönetim, Verimli ve Kârlı İşletmecilik" ilkesi çerçevesinde uygulanması öngörülen "KEG Reformu" kapsamında "KEG Finansman Politikalarının" başarılı olarak hayata geçirilebilmesi için öncelikli olarak aşağıdaki önlemlerin alınması gerekecektir:

- KİT'lerin kendi aralarındaki ve Hazine+TCMB ile olan borç ve alacaklarının konsolidasyonunun yapılması,
- KİT'lerin sermayelerinin bu borç konsolidasyonu ve varsa devletten olan alacağı ile artırılması,
- KİT'lerin bankalar ve satıcılarla olan borç-kredi anlaşmaları gözden geçirilmeli ve iptal edilebileceklerin iptal edilmesi,

KİT'lerin bankalara, alacaklılarına ve yurt dışına olan borçlarının iadesi yeniden görüşülerek ertelenmesi, yeni tasfiye koşullarına bağlanması sağlanmalıdır.

Bu önlemlere ilaveten, KEG'lerin aşağıda özetlenen "finansman-program-bütçe" politikalarına uyum göstermeleri gerekli görülmektedir;

- KİT'lerin bugüne kadar alışılageldikleri gevşek ve yumuşak bütçe uygulamasına son verilmeli, çok ciddi bir denetim altına alınmalıdır. KİT'ler finansman ihtiyaçlarını alternatif maliyeti piyasada belli olan koşullarda sağlamalı ancak, doğal olarak, stratejik planlama çerçevesinde kendilerine verilen yatırım görevlerinin karşılıkları bütçelerde gerçekçi boyutlarda yer alacak kaynaklardan karşılanmalıdır.

- Kamu kesiminin KİT'lere yaptığı kaynak transferini rasyonelleştirmek için, işletmeciler KİT'ler ile uygulanan sübvansiyon programlarının, bu kuruluşların verimli ve kârlı şekilde çalışmalarını bozmayacak yapıya getirilmesi veya başka kurum ya da kuruluşlara aktarılması amaçlanmalıdır. Bu şekilde işletmeciler KİT'lerle sağlanan indirekt sübvansiyon ve teşvikler enaza indirilmelidir. Eğer, herhangi bir mal ve hizmet kullanımı için kişi ve kuruluşlara sübvansiyon verilmesi isteniyorsa, bu o kişi ve kuruluşlara direkt olarak verilmeli ve işletmeciler KİT'in fiyat yapısı ile işleyişini bozmasına izin verilmemelidir.

- KİT'lerin özerk, daha rekabetçi, verimliliklerini ve kârlılıklarını artırıcı bir yapıya kavuşturulmaları amaçlanırken, KİT mali kuruluşlarının da aynı yönde düzenlenmeleri gerekmektedir. Bu anlamda, kamu ticari bankalarının da özerk bağımsız bir bankacılık işleyişine kavuşturulmaları gereklidir. Kamunun yatırım ve kalkınma amaçlı bankaları hariç diğer ticari kamu bankalarının KİT'lerle böyle bir bağımsız ilişki içine girmeleri, finansman politikalarında disiplin sağlanmasında önemli bir nokta olmaktadır. Bu nedenle, kamu ticari bankalarının da

verimli ve kârlı yapıya kavuşarak mali sistem içinde yaşayabilir konuma gelmeleri zorunlu görülmektedir.

Bunların yanısıra, KİT'lerin hızla büyüyen içi ve dış borçları finansman politikalarının en kritik noktası olmaktadır. Kamu ve KİT'lerin birbirleriyle olan borç-alacak ilişkileri hariç tutularak, yurtiçi ve yurtdışı borç ilişkisinin doğru envanteri yapılmalıdır. Bu borçların bir bölümü, özel kesime açılacak bir kısım KİT iştirakleri veya işletmelerinin sermayeleri karşılığı olarakta kullanılarak borç yükü azaltılabilir, veya bu doğrultuda pazarlık zemini aranabilir.

KİT'ler finansman bakımından ister Kamuya bağımlı, ister bağımsız tipte olsunlar, kendilerine verilen;

I. Plan, yıllık program ve bütçede gerçekçi ödenek konarak verilmiş bulunan yatırım projeleri ile,

II. Yine bütçelerde karşılığının tamamı o yılın içinde ödenmek şartıyla verilmiş görev zararı doğabilecek işletme görevleri

haricindeki tüm yatırım ve işletme faaliyetlerine ait yıllık programlarını kendileri hazırlamalıdır.

KİT'lerin maliyet ve fiyat oluşumlarını bozmayacak ölçüde ve sınırlı mal ve hizmet alanlarında verilecek olan işletme görevleri ise, önceden gerçek maliyetleri "maliyet+kâr" şeklinde belirlenerek o yılın bütçesinden tahsili çerçevesinde verilmelidir.

KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin sübvansiyonlu fiyatlar ile tüketiciye, kullanıcıya, üreticiye ve ihracat amaçlı girdi olarak kullanılmasına zorunlu haller dışında olanak tanınmamalıdır. Bu uygulama yerine, sübvansiyonlu fiyat uygulamasını hedef aldığı grupları veya işletmeleri, yıllık bütçelerine koyacağı direkt sübvansiyon veya yardım fonları ile finanse etmelidir.

Fiyat desteklemesi kapsamına girecek tarımsal ürünler, tarımsal genel üretim planının gerekleri gözönünde tutularak her program yılı için saptanmalı ve ürünün özelliğine göre ekimden önce açıklanmalıdır. Destekleme ile görevli KİT'e, bu işlemde doğacak görev zararı veya sübvansiyon karşılığı ödeme, o yıl içinde Bütçe'den dönemler halinde verilmelidir. İlgili KİT'in bu tür uygulamalar nedeniyle reel faiz kaybı olmamalıdır.

KİT'ler yıllık işletme finansman programlarının, kaynak gereksinimlerini mevcut mali sistem içinden, gerektiğinde yurtdışı mali piyasalardan, cari fiyatlarla temin edeceklerini dikkate alarak hazırlamalıdır. Bu konularda karar alma-

ya KİT yönetim kurulları yetkilidir, ancak bu konulardaki yıllık genel kararlar, prensipler ve limitler Genel Kurul tarafından verilen direktifler ve yetkiler doğrultusunda kullanılır.

KİT'lerin yıllık işletme ve yatırım programları kamu kaynaklarından Hazine tarafından finanse edilecek; yatırım, görev zararı, sübvansiyon ve destekleme alımları faaliyetlerine ilişkin kısımları hariç, yönetim kurullarınca kabul edilip onaylandıktan sonra uygulamaya girer. Hazine tarafından finanse edilecek faaliyetleri ise, yukarıda açıkladıkları şekilde Bakanlar Kurulunun onayı ile yıllık programlar haline getirilerek KİT'lere uygulama için gönderilir.

KİT'ler yıllık programlarında gösterilen ve ödenekleri bütçede bulunan yatırım ve işletme finansman kaynakları haricinde, Hazine ve/veya TCMB kaynaklarından fon, borçlanma, kredi veya avans kullanamaz.

KİT'ler bunların haricinde ancak, ihtiyaç bulunması halinde Bakanlar Kurulu kararı ile sermaye artırımı amaçlı olarak Kamu kaynaklarından ek finansman imkânı sağlayabilir.

6.4.4. KEG'lerde İSTİHDAM POLİTİKALARI:

Katılımcı yönetim uygulaması ve sanayileşme sürecine katkıları ile ülkede demokrasinin derinleştirilmesi ve güçlendirilmesi konularında çok önemli işlevleri olan KEG'ler, sağlayacakları eşitlikçi, örgütlü, özgür çalışma ortamı ile de ülkede çalışma yaşamının demokratikleşmesinde öncü rol oynayacaklardır.

"Emeğin Kitle Partisi" konumundaki bir sosyal demokrat iktidarın ülkede hayata geçirmekle yükümlü olduğu;

- ILO satandartlarını aşan boyutlarda "özgür örgütlenme-özgür sendikal" hakları sağlayan,

- Lokavtı hak saymayan, ancak toplumsal barışa, "hukuk-eşitlik-emeğe saygı-sağduyu" bilincini yaygınlaştırarak ve "grevli özgür toplu sözleşme hakkını" esas alarak ulaşmayı amaçlayan,

- "Eşit işe eşit ücreti" doğal hak gören,

- Çalışanlar arasında "işçi-memur ayrımı" yapmayan, tümü için aynı hakları savunan,

- Çalışanların yönetime uç noktalarda doğrudan, en üst kademelerde ise sendikaları ile aktif olarak katılacakları, üretimden hakça pay alacakları,

- Yüksek verimliliğe yüksek ücretle ulaşılabileceği gerçeğini temel doğru olarak kabul eden,

insan onuruna saygılı demokratik ileri bir çalışma düzeninin öncü uygulama alanı KEG'ler olmalıdır. KEG'ler böyle bir çalışma düzeninin, emekçilerle beraber temel savunucuları olmalıdır.

Böyle bir çalışma düzeni içinde dahi KEG'lerde tutarlı ve ciddi bir istihdam politikasının uygulanması, mevcut yanlış alışkanlıklar ve yanlış siyasi müdahaleler nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

KEG'lerde geçerli istihdam kuralları, Türkiye genelinde uygulanacak İş Kanunu hükümleri çerçevesinde olmalı; dış müdahalelere, politik baskılara kapalı tutulmalıdır. Siyasi iktidarların KEG'lerin istihdama yönelik uygulamalarına karışmaları en aza (hiç düzeyine) indirilmelidir. İşe alma, başarıyı ödüllendirme konularında KEG yöneticilerine büyük esneklik verilmelidir.

Mevcut KİT sisteminde bulunan Danışma Kurulları adı altında faaliyet gösteren kademe tamamen gereksizdir. Siyasi iktidarlara, yandaşlarına yüksek ücretle işbulma imkanı sağlamaktadır. Bu tür yapay kurulların hepsinin de kaldırılması gereklidir.

KEG'lerin performanslarının iyileşmesi ya da kötü gitmesi halinde yönetici ve kurmay yönetimin ödüllendirilmesi veya cezalandırılması ilkeleri de getirilmelidir.

KEG'lerin, posta başından en üst düzeye kadar her kademedeki yöneticilerinin seçimi "Katılımcı yönetimi" ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilecektir. (Bknz. Bölüm 8.2.)

Ancak, genel müdürler ile yönetim kurullarının 4/7'si, aynı kurum veya sektör içinde uzun yıllar görev yapmayı özendiren ancak kesinlikle "bilgi-beceri-dene-yimi" ön palan alan ölçütlerle Hükümet tarafından yapılacaktır.

KEG'lerin mevcut istihdam sorunları geçiş döneminde ve KİT'lerin verimlilikleri ile kârlılıklarının artırılması süreci içinde yumuşak geçiş ile halledilmeye çalışılmalıdır.

6.4.5. KEG DENETİM ve KONTROL POLİTİKALARI:

Etkin denetim ve kontrol verimli işletmeciliğin temel öğelerinden biridir. Özellikle toplumsal mülkiyete ait kurumların denetimi ekonomik kriterlerden öte

demokratik yapının doğal bir sonucudur.

KEG'lerde bugün eksikliği hissedilen en önemli denetim şekli bizzat çalışanlar tarafından yönetime katılım sürecinde sağlayacakları etkinliktir. Üretim süreci demokratikleştikçe bu tür denetimin etkinliği, verimlilikteki gelişme paralelinde artacaktır.

Bunun ötesinde, KEG yönetimleri işletme faaliyetlerinin performansını saptamak amacıyla üretimin, maliyet, üretim, kalite, finansman ve benzeri yönlerden otokontrole önem verilmelidir.

Tabiatıyla, çoğulcu parlamenter demokrasinin gereği olarak, KEG'lerin nihai denetim organı, TBMM, dolayısıyla toplum adına, "Meclis KEG Karma Komisyonu"dur.

Yüksek Denetleme Kurulu (YDK), KEG'lerin dönem raporları, o yıla ait işletme ve yatırım hesapları üzerinden yapacağı incelemeleri, bağımsız denetim kuruluşlarınca 6 ayda bir yapılacak denetim raporlarını ve Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) koordinatörlüğünde hazırlatacakları "verimlilik performans kriterleri ölçümlerini", bütünsellik içinde değerlendirerek KEG'lerin T.B.M.M. denetimi gerekli raporları hazırlayarak, ilgili dönemi takip eden yılın Eylül ayı sonuna kadar "Meclis KEG Karma Komisyonu'na" sunmalıdır.

KEG'lerin rekabetçi koşullara dönük faaliyet göstermesini de amaçlayan bu yaklaşımda daha özerk bir yapıya kavuşturulacak olan her bir KEG'in işletme ve finansman açılarından bağımsız dış denetim kurumlarınca periyodik olarak denetime tabi tutulması gerekli olacaktır. Bu bağımsız denetim işlemi üç ayda bir "işletme ve finansman dönem raporları", altı ayda bir "bilanço ve finansman raporlarını", yıllık olarak da "kesin bilanço finansman ve işletme değerlendirme raporlarını" kapsamalıdır. Her KİT kendi karar sürecinde bağımsız denetim kuruluşu ile işbirliği yapmalıdır. Bağımsız denetim kuruluşları hazırladıkları her tür raporun bir nüshasını kuruluşa, bir nüshasını KİT'lerin bağlı olduğu Devlet Bakanlığı'na, bir nüshasını da YDK'ya göndermelidir.

KEG'lerin bağlı olacağı Devlet Bakanlığı veya Bakanlıklararası Koordinasyon Kurulu ile Hükümet (Bakanlar Kurulu), KEG'lerle ilgili "karar verme ve müdahale etme" konularının dışında, KİT'leri işletme ve ticari faaliyetlerinden dolayı denetlemeye ve teftişe yetkili değildir. Ancak, Cumhurbaşkanı'nın ve TBMM KEG Komisyonu'nun gerekli gördüğü hallerde, Devlet adına teftiş için Devlet Denetleme Kurulu, Başbakanlık Teftiş Kurulu veya Maliye Teftiş Kurulu görevlendirilebilir.

KEG'lerle ilgili "Devlet Bakanlığı" veya "KEG Müsteşarlığı" bir denetim or-

ganı olarak görev yapmalıdır. Bunlar daha çok; gözetim, koordinasyon, destek hizmetleri ve "KEG REFORM" düzenlemesinin etkin kılınması ve uyumun sağlanması; dış denetim kuruluşlarınca verilecek denetim raporlarının incelenmesi ve görüşlerinin hem KEG'e hem de YDK'a bildirilmesi; KEG dönem raporlarının incelenmesi ve görüşlerinin hem KEG'le hem de YDK'a bildirilmesi; KEG'lere yıllık programlar ve bütçeler ile verilen yatırım ve işletme görevlerinin koordinasyonunu vb. gerçekleştirmekle yükümlü olmalıdır.

Ayrıca, her bir KEG giderek kavuşacağı özerk statüleri çerçevesinde kendilerinin Genel Kurullarında seçilerek oluşturacakları denetim kurulları da etkili ve uyarıcı görevler yapmasını beklemek doğal olmalıdır.

6.4.6. KEG'lerde MÜLKİYET VE İŞTİRAK POLİTİKALARI:

50'li yıllardan beri, siyasal iktidarların, KEG'lerin etkinliğini artırmak, sanayileşme veya toplumsal gelişmeyi hızlandırmak amaçları yerine, çok kere dar çerçeveli hedefleri gerçekleştirmek için, ilkesi ve rasyonelliği olmayan kararlarla sağlıksız bir mülkiyet yapısına dönüştürülen KEG'lerde, özellikle iştirak politikalarına yeni bir çerçeve çizmek gerekmektedir.

"Özelleştirmenin", KEG'lerin etkinliğini artırmak yerine giderek tasfiyesini amaçlayan bir ideolojik yaklaşım olarak öne sürüldüğü bir ortamda, Kamu mülkiyetini (toplumsal mülkiyeti) dokunulmaz bir tabu olarak değil, KEG'lerin ülke ekonomisi içindeki nihai etkinliğin artıran, teknolojik açıdan yeniden yapılanmalarına olanak tanıyan, mülkiyeti üreticiler lehine yaygınlaştırılmasına öncülük eden, rasyonel bir yapı çerçevesinde ele almak gerekmektedir.

"KİT REFORMU" çerçevesinin belirlenmesindeki başarıda politik tercihler ve istekler en önemli faktör olmaktadır. Bunun yanı sıra mevcut KİT yapısı içinde yer alan İDT, KİK ve iştirakler içinde reform kapsamı içine alınacak, oldukları gibi muhafaza edilecek ve payları özel kişi ve kuruluşlara devredilerek işletmeler ile yeni KEG'lerin oluşturulmasına ilişkin alt politikalarının belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede;

a) Karma ekonomik düzen içinde Kamu kesiminin üstlenme durumunda olduğu sorumluluğu gereğince yerine getirebilmesi için;

Özel sektörün yeterli olmadığı alanlarda, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine katkıda bulunabilecek nitelikte veya sanayileşme stratejisi açısından kritik ve öncü nitelikli-bilgisayar, optik elyaflar, kompozit malzemeler, mikro-elektronik

(seramikler), biyoteknoloji gibi (Bknz. Bölüm 7.3)- sektörlerde uygun ölçekli, ileri teknolojilere dayalı "yeni KEG'ler" oluşturulmalı, ilgili ve ihtisasa alanı uygun mevcut KEG'ler bu kapsamda yeni girişimlerde bulunmalıdır. (1)

a.1) Bu yeni KEG'ler, sermayelerindeki kamu payları % 50'den az olmamak kaydıyla;

- Kooperatifler ve Kooperatif üst birlikleri,
- Sendikalar ve sendika üst kuruluşları,
- Yerel yönetimler,
- Yatırım e ihtisas bankaları,
- Teknoloji öncüsü yabancı sermayeli şirketler

ile ortak girişim olarak gerçekleştirilebilirler.

a.2) Yabancı şirketler ile oluşturulacak ortak girişimlerde, çok kıt, karmaşık ve temini zor teknolojilerin ülkemize transferi veya dış pazarlarda önemli oranda paylar kapma gibi özel koşullarda Kamu sermaye payının % 50'nin altında kalması da düşünülebilir.

b) KEG'ler, dış pazarlarda etkinliklerini artırabilmek, yeni teknolojilerin üretim ve geliştirilmesinde pay sahibi olabilmek için, sektör ve konularında öncü uluslararası şirketlerle, yurtdışında da üretim ve pazarlamaya yönelik "Yeni Ortak Şirketler" kurmayı veya kurulu şirketlere katılmayı hedef almalı, bu anlamda "Uluslararasılaşmalıdırlar"

c) Ülkemizin gerice yörelerindeki doğal-mali-beşeri yerel kaynakları değerlendirecek, bölgesel kalkınmaya böylece katkıda bulunacak "Yaygın Halk Girişimleri"; bu amaçla yeniden düzenlenecek "Kamu kalkınma ve Yatırım Bankası" aracılığı ile desteklenerek özendirilmeli, bu kapsamda;

c.1) Uygun ortamda sonra halka bedeli karşılığı geri devretmek kaydıyla, Kamu kesiminc Yaygın Halk Girişimleri sermayelerine azınlık payı oranlarında iştirak edilmeli,

c.2) Etüd-proje, teknoloji transferi, sevk ve idare, işyeri eğitim, yatırım ve işletme kredileri temini gibi hususlarda Halk Kesimine ait bu kuruluşlara destek verilmelidir.

d) KEG'ler tarafından kurulacak iştirak ilişkisinde, teknoloji veya pazarlama

faktörlerinin öngöreceği koşullar veya bölgesel kalkınmanın ortaya çıkaracağı özel konumlar haricinde, birden fazla KEG yer almamalıdır.

e) Temel sektörlerde KEG'lerin yeni teknolojilerle yapılanmaları dış pazarlarda her boyutta etkin olabilmeleri ve rekabet edebilmeleri için, bu amaçların gerçekleşmesini sağlayacak kurallar çerçevesinde, sermaye çoğunluk payı ve yönetim ağırlığı kamu'da kalmak kaydıyla, sermayelerinin, "teknolojide öncü" ve uluslararası piyasalarda önemli pay sahibi "Yabancı Kuruluşlara" açılmalıdır.

(Örneğin; T.Demir Çelik, Ereğli Demir Çelik, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Karadeniz Bakır Tesisleri, Aliağa Petro-Kimye Tesisleri, Yarıncı Petro-Kimya Tesisleri, Seka, Ferro-Krom Tesisleri, Asilçelik, Gübre İşt., THY gibi)

f) "Çaykur" "Süt Endüstrisi", "T.Şeker" ve "Tekel İşletmeleri" gibi çok sayıda üreticiye bağımlı olarak ve onlarla ekonomik ve kurumsal ilişkiler içinde üretimde bulunan KEG'lerde,

f.1) İlk aşamada, sermayelerindeki kamu payı %50'nin üzerinde kalacak şekilde, bakiye kamu hisselerinin,

f.2) İkinci aşamada ise, yani bu kuruluşların halen üstlendikleri toplumsal sorumlulukların ve tek ürüne dayalı bölge ekonomilerinin uyum süreçleri aşıldıktan sonra, sermayelerinin %50'den fazlasının, hatta uygunsa tümünün, doğrudan doğruya üreticilere ve/veya üretici kooperatiflerine, payların ileride bu kesimlerin dışına kaymasını önleyici önlemler almak kaydıyla, rayiç bedeli karşılığı, uygun ödeme koşulları ile devredilmelidir.

g) Kamu sermaye iştirak payı % 50'den az olan ve ekonomi açısından kritik niteliği olmayan şirketlere ait KEG paylarının, mülkiyetin yaygınlaştırılmasını özendirmek ve KEG'leri genel anlamda daha verimli yapılara kavuşturmak amaçları ile;

g.1) Tarım sanayileri ile ilgili şirketlerde, öncelikle, şirket çalışanlarına, o yöredeki üreticilere, kooperatiflere, kooperatif üst birliklerine ve sendikalara,

g.2) Diğer sanayi sektörleri ile ilgili olanlarda ise, öncelikle şirket çalışanlarına ve o iş kolundaki sendikalara,

g.3) Bu kesimlerin talebi karşılığı devredilmeleri sağlanmalıdır. (Bknz. Tablo 30 ve 31)

h) Geçmiş dönemlerde herhangi bir ekonomik, mali veya idari kararlarla sermayesine, belli ölçülerde devletin (Hazinenin) katıldığı tüm Kooperatif ve/veya kooperatif üstbirliklerine ait tesis, işletme, kuruluş ve benzeri ticari işletme bi-

rimlerindeki kamu payları, Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenecek bir ödeme planı ve şekli çerçevesinde ait oldukları bu Kooperatif ve/veya Kooperatif Üst-birliklerine devredilirler.

j) Yurt içindeki bir iştirakde birden fazla kamu kuruluşunun mevcudiyetinin sakıncalarını gidermek amacıyla kamu kesimi sermayesi, çalışma konusuna en yakın olan KEG'de toplanmalıdır.

k) Mülkiyeti işçiye, çalışana, halka, sendikalara ve kooperatiflere yayma bakımından yapılacak KEG'lerin hisse devirleri işlemlerinde rayiç bedeller esas alınarak, KEG hisselerinin taksitle, kâr garantisi üzerinden, satış bedellerinin çalışanın ücretinden mahsubu, mevcut tasarrufu teşvik kanun ve ilgili fonu çerçevesinde, vb. usullerle devir imkânı sağlanabilir.

l) KEG'ler iştiraklerinin denetimini, performanslarını ve kârlılığını sürekli olarak bir bağımsız dış denetim kuruluna denetleterek, bunlarla ilgili bilgileri ve raporları Yönetim Kurulunda değerlendirir ve gerekli kararlarını alır. Bu kararların ve gerekli raporların birer örneğini de KEG Devlet Bakanlığı / veya KEG Müsteşarlığına, Hazine Müsteşarlığına ve YDK'na da gönderir.

6.4.7. KEG'lerde SİYASAL İKTİDAR ve KAMU MÜDAHALESİ İLE İLGİLİ POLİTİKALAR:

Önce belirtildiği gibi; "KEG Reformu"nun köşe taşlarından biri "Özerk Yönetim"dir. Yani, KEG yönetimlerinde Siyasal İktidar ve Kamu İdaresinin müdahalelerinin, stratejik karar ve uygulamalarla sınırlandırılıp; etkin-dinamik-yöneticilerin insiyatifi üstlendikleri verimli bir işletmecilik anlayışının hayata geçirilmesidir.

Bu bağlamda, öngörülen "KEG Reformu" çerçevesi içinde siyasal iktidarların KEG yönetimlerine ve kararlarına karışmaları (müdahale etmeleri) konusunda çizilebilecek strateji şu kapsamda olabilir:

a) Siyasal iktidarlar KEG'lerle ilgili temel amaçların belirlenmesine müdahale edebilirler.

Bunlar:

* Makro plan stratejisi çerçevesinde belirlenen yeni yatırım alanları,

* Yeni bir KEG kurulması veya özelleştirilmesi

* KEG'lerin verimlilik durumları

- * KEG'ler için yeni ana faaliyet alanlarının belirlenmesi,
- * KEG'lere sosyal toplumsal amaçlı özel işletmecilik, hizmet vb görevi verilmesi,
- b) KEG'lerin Genel Müdürünün ve Yönetim Kurulu Üyelerinin 4/7'sinin katılımcı yönetim ilkeleri çerçevesinde atanması,
- c) KEG'lerin performanslarının değerlendirilmesi,
- d) KİT üst yönetimlerinin performanslarından dolayı ödüllendirilmesi, katılımcı yönetim ilkeleri çerçevesinde cezalandırılması, görevden alınması,
- e) Kamu fonlarını ve gelirlerini etkileyen noktalarda KEG finansman kararlarının gözden geçirilmesi; bunların başlıcalarına örnek;
- * KEG'in devletten sermaye artırımı istemesi,
- * KEG'in devlet garantili borçlanmaya gitmek istemesi,
- * KEG'in kâr payı dağıtımı yerine kârının yatırıma yöneltmek istenmesi, olarak sayılabilir.
- f) Stratejik Kalkınma Planı çerçevesinde KEG'lerin faaliyet gösterdiği sektörler arasında uzun stratejik planlama yapmak ve gelişmeleri belirlemek.
- * Sanayileşme, tarım, altyapı ve enerji politikalarını belirlemek,
- * Sektör planlarını geliştirmek,
- * Kamu ve özel sektör için yeni yatırım alanları belirlemek,
- g) Başkaca da hiçbir şeye karışmamak.

Yeni "KEG REFORM" anlayışında önemli bir köşe taşı durumunda olan "özerklik yetkileri birçok ülkedeki KİT'ler tarafından yeterince algılanamadıkları için yanlış kullanılmıştır. Birçok KİT'in düşük performans göstermelerinde de ciddi neden olmuştur. (Brezilya ve Arjantin örnekleri.) Bu örneklerin bir kısmında KİT'ler tekeli güçlerini korudukları için istedikleri gibi fiyat uygulamışlar, yüksek düzeyde borçlanmışlar, amaçsız yatırımlar ve yeni iştiraklerde bulunmuşlardır. Daha sonra da zorla tekrar kamunun kontrolüne alınabilmişlerdir.

Yeni "KEG REFORM"u çerçevesinde oluşturulacak özerk KEG'lerin bir kısmı ise kamuya bağımlı olacaktır. Başlıca bu iki kategori içinde ele alınacak olan KEG'lerin;

- a) Finansman bakımından bağımsız tipteki KEG'lerde;
- * Yıllık bir kâr ve kârlılık hedefi verilecek,
- * Fiyatlarını ve işletme giderlerini kendisi belirleyecek,
- * Önemli yatırım projelerinin, belirli bir yatırım tavanının üstünde olanlarını devlet, gerisini kendisinin belirlemesi istenecek,
- * Dönem raporları verilecek,
- * Performans değerlendirilmesi devlet tarafından yapılacak,
- * Tekelci konumdaki fiyatlarının düzenlenmesinde devletin de etkisi olacak,
- b) Finansman bakımından kamuya bağlı KEG'ler ise -ki bunlar büyük ölçüde bugünkü 233 sayılı KHK'de Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) olarak belirtilen temel mal ve hizmet üreten, kamu hizmeti niteliği ağır basan KİT'lerdir. Yıllık finansman programları ile yatırım programların onaylanmasında izlenecek prosüdür, büyük ölçüde bugünkü uygulamaya benzer olacaktır. Ancak, bu kuruluşların da katılımcı ve daha özerk yönetimlere kavuşturulmaları, daha verimli işletmeciliği hedef almaları sağlanmalıdır.

Artık, geçmişte olduğu gibi KİT'lerle ilgili Sektör Bakanlıkları anlayışına dönmemelidir. Gerek geçmiş deneyimlerden, gerek yeni oluşumlardan böyle bir uygulamanın oldukça sorunlu olacağı görülmektedir. Yeni "KEG REFORM" anlayışı ile KEG'lerin tekrar Sektör Bakanlıklarına bağlanması uygulaması tam bir çelişki olacaktır. Öte yandan, mevcut olan ve KEG'lerin teker teker ya da gruplar halinde ilgisiz ve hiçbir kurmay kadrosu bulunmayan Devlet Bakanlarına da bağlanması yaklaşımı da yanlıştır. Bu noktada KEG'lerin daha çok piyasa koşullarında, stratejik plan yönlendirmesinde verimli ve özerk birer teşebbüsler olarak ticari faaliyetlerini sürdürebilmeleri için iki değişik üst yönetim biçimi tartışılabilir:

a) KEG'lerin tümünün Holding Şirketleri ve tek başlarına birer ticari birim ya da iştirakler halinde, bunlara faaliyetlerinde koordinasyon ve devletle olan ilişkilerinde yönlendirici sekreteryaya hizmeti verecek bir Devlet Bakanlığına bağlanmaları,

b) KEG'lerin tümünün bir "Merkezi Organizasyona" muhatap edilmesi ve bunun da Hükümetle muhatap olması

şeklinde düşünülebilir.

Hangisi olursa olsun, ancak her iki şekilde de gözönünde tutulması gereken asgari şartlar şunlar olmalıdır:

- KİT'lerin özerkliğine karışmamak,
- KİT'lerin siyasi otorite ile ilişkilerini düzenlemek,
- KİT'lerin TBMM+Hazine+DPT+Maliye Bakanlığı ilişkilerini koordine etmek,
- KİT'lere yardımcı olmak, onları denetlememek ve kontrol etmemek,

KEG'lerin tümü bir Devlet Bakanlığının altında toplanacak ise bu bakanlığın bir "KEG Bakanlığı" ya da "KEG Portföyü" olarak düşünülmemesi gerekecektir. KEG'lerin sermayelerindeki kamu payları Hazine'nin olacaktır. Bu bakanlık çok sınırlı sayıda nitelikli elemanları ile "KEG'lerin" yeni yapılanmadaki faaliyetlerine ve Kamu ile koordinasyonuna yardımcı olacaklardır. Böyle bir yapıda mevcut Kamu Ortaklığı İdaresinin de yeri ve görevleri ayrıca düşünülmelidir.

KEG'lerin tümünün bir merkezi organizasyona muhatap edilmesi düşünülürse, bu örgüt DPT veya Hazine olamaz. Bu amaçla bir "Başbakanlık KİT Koordinasyon Müsteşarlığı" kurulabilir. Bu Müsteşarlık doğrudan Başbakan'a bağlı olur. Kamu Ortaklığı İdaresini de içine alan bu müsteşarlık, sınırlı sayıda çok nitelikli uzman kadrosu ile, "KEG REFORMU"nun yürütülmesi, KEG'lerin özerk birer işletme yapıları içinde faaliyetlerinin sürdürülmesine yardımcı olunması, DPT Hazine ve Maliye ile etkin ve sürekli koordinasyonu sağlaması, KİT'lerin performanslarının değerlendirilmesi, yeni KEG kurulması ya da özelleştirilmesi kararının oluşturulması, finansman bakımından bağımlı KİT'lerin koordinasyonu vb görevlerini etkin biçimde yapabilmelidir.

Yeni "KEG REFORMU"nun her halükarda belli bir dönem içinde yapılacağı düşünülürse, ister bir Devlet Bakanlığı, ister bir KİT Müsteşarlığı oluşturulsun bu reform hareketini götürecek bir elit kadronun olması ve bunun da daha sonra tüm KEG sisteminin koordinasyonunu yürütecek uzmanlar kadrosunu oluşturması gerekecektir. Böylece, "KEG REFORMU" bu defa kendi dışından değil kendi içinden bir kadro ile ve birlikte yürütülmüş olacaktır.

6.5. KEG'lerin KURUMSAL YAPILAŞMA AŞAMASINDA YÖNETİM, ÖRGÜTLENME ve GEÇİŞ DÖNEMİ ORGANİZASYONU:

Kendi içindeki kadro ve oluşturulan örgütlemesi ile yürütülmesi ve oluşturulması öngörülen "KEG REFORM" yaklaşımında en önemli nokta siyasi iradenin belirlenmesi ve bunu gerçekleştirecek ve daha sonra da oluşturulacak KEG sistemini yönlendirecek üst yapının ve temel mevzuatın en kısa zamanda sürekli bir yapı olarak kurulmasıdır. Geçmiş dönemlerde bu yüzden uzun zaman kaybedil-

miş ve amaçlar da bu sürede dağılarak sulandırılmıştır. Bu nedenle, ilk aşamada "KEG REFORM"u yapmak isteyen Siyasal İktidarın yapılacak çalışmaların ve alınacak kararların neler olduğu konusunda daha önceden olgunlaşmış bir stratejisi olmalıdır.

İlk aşamada, "KEG REFORMU"nun sağlayacak ve KEG sistemini yönlendirecek bir "KEG Devlet Bakanlığı" veya "Başbakanlık KEG Koordinasyon Müsteşarlığı"nın oluşturulması gerekmektedir. Bugün mevcut olan Toplu Konut ve Kamu İdaresi Kurulunun ilgili bölümünde bu üst yapının içinde yer alması uygun olacaktır.

Oluşturulacak bu üst yönetim ile önceki bölümlerde genel hatları verilmeye çalışan KEG sisteminin yönlendirilmesi, koordinasyonu ve "KEG REFORMU"nun gerçekleştirilmesi için 233 sayılı KHK'nin yerine geçecek ancak, onun kurumsal ve yönetsel içeriğinden çok farklı olacak olan KEG'ler ve Kamu ilişkisine ait çerçeve yasasının hayata geçirilmesi gerekli olacaktır.

İlaveten, bunu dışında, KEG Devlet Bakanlığı veya/Başbakanlık KEG Koordinasyon Müsteşarlığı kuruluş, görev ve yetkilerini belirleyecek bir yasanın da çıkartılması gerekecektir.

VII. KAYNAKLAR:

- A.O.Krueger, B.Tuncer: Estimating Total Factor Productivity Growth in a Developing Country, WB.No.422, Washington 1980.
- Amartya Sen, "Labor and Technology" Policies for Industrial Progress in Developing Countries, Cody, John, Hughes, Helen and Wall, David (editors) New York: Oxford University Press.
- Anonim Research and Development, April 1989,
- A.H.HANSON, "Public Enterprise and Economic Development", London, 1959.
- Anonim, "Market should set pace in new area of innovation," European Chemical News, November 4, 1985.
- A.LABRA, "Public Enterprise in an Underdeveloped and Dependent Economy", W.J.Baund, 1980.
- A. Göker, "Bilimsel teknolojik Gelişmeler ve Gelişmekte olan Ülkeler Teknik Elemanlarının sorumluluğu", Endüstri Mühendisliği Dergisi, No. 1, Ankara, 1.5.1989.
- A. Işıklı, "Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi", İstanbul 1983
- Bilsay KURUÇ, "Türkiye'nin Sanayileşmesinde Kamu Sektörü ve Planlama," IMMOB Makina Mühendisleri Odası, 1987 Sanayi Bildirileri No.127
- C.H.FEINSTEIN, "Income and Investment in the UK, 1856-1914", Economic Journal, June 61.
- C.Patsman- "Participation and Democratic Theory". Cambridge University Press, 1970.
- CHP Programı, 1976.
- C. Erdost, Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- DPT, "IV Beş Yıllık Kalkınma Planı",
- DPT, "1980 Yılı Programı" (yayınlanmadı)
- DPT, "1979 Yılı Programı"

- DPT, "1989 Yılı Programı",
- DPT, "IV. Beş Yıllık Plan Kamu Girişimciliği, Özel İhtisas Komisyonu Çalışmaları"
- Derck ABEL, "British Conservatives and State Ownership", Journal of Politics, Cilt 19, 1957.
- Demirer, M.A., "Technology- Transfer of Techonology- Japan and Turkey", Japon Kalkınması ve Türkiye" Semineri, ODTÜ, Ankara .
- D. Meadows, Meadows D., Zahn, E. and Miling, P., "Grenzen des Wachstums, Bericht der Club of rome Rowohl", August 1973, Hamburg.
- "DSP Programı", 1985.
- D.Butler and J.Freeman: "British Political Facts: 1900-1960" Macmillan, 1964.
- Emilio Savristan ROY, "Some Considerations on the Role of Public Enterprise", W.J. Baumol, 1980.
- Ernesto MARCOS, "Design of a Development Policy for Mexico Industry and Oil", W.J.Baumol, 1980.
- Fehmi KAYA, "Avrupa Sosyal demokrat Partilerinin Parti Programları", TÜSES Yayınları 1989.
- Francis Stewart, "Technology and Underdevelopment", London, Macmillan, 1977.
- F.WELSH, "The Profit of the State Nationalized Industries and Public Enterprises", M.T.Smith, 1982.
- G.H.WOOD, "Real Wages and the Standart of Comfort since 1950", Jour. of Royal Stastistical Society, 1909.
- Gülten Kazgan, "Ekonomide Dışa Açık Büyüme" İstanbul, 1984.
- GÜNTAÇ ÖZLEN, "Özelleştirme, Kamulaştırma Sorunu, Para ve Sermaye Piyasası," Haziran 1986.
- Hans Luther Ulrich, "Güney Kore Bir Model Olabilir mi? "Türkçesi Erol Özbek), İstanbul Belge Yayınları, 1984.
- IBRD: "Turkey, Industrialization and Trade Strategy", 1982.

- J.ROBINSON- "Public and Private Enterprise", Applied Economic Papers, March 1963.
- J.K.GALBRAH, "The New Industrial State", 1967.
- J.R.Shackleton: "Privatizing the Third World" Banca Nazionale Des Lavarò Quarterly Review No.159, December 1986.
- Korkut BORATAV; "Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985", 1989.
- L.R. Brown, "Yirmidokuzuncu Gün", İÜ İşletme İktisadı Enstitüsü, No.43, İstanbul 1973.
- M. Kranzberg "Enformasyon Çağı, Yeni Bir Sanayi Devrimi mi?" Sanayi Odası Dergisi.
- Mary SHIRLEY, "The Reform of State Owned Enterprises", The World bank, Wash. 1989.
- Merhav, Meir", "Technological Dependence, and Growth", Oxford: Pergamon Press, 1969.
- M.Duverger: "Modern Democracies: Economic Power, versus Political Power."
- N.KALDOR, "Public or Private Enterprise the Issues to be Considered", W.J.Baumol (Ed)
- Olaf PALME, Economist, 21.12.1985.
- "OECD; The Industrial Policy of Japan,"
- Öztin AKGÜÇ, "KİT'lerin Bugünkü Sorunları ve Çözüm Yolları", KİT Paneli, İ.Ü.İ.F. Mezunlar Cemiyeti, İstanbul 1981, s.25.
- Paul Krugman, (yayınlayan) Strategic Trade Policy and the New International Economics, Cambridge: MIT Press, 1986.
- P. Leroy Jones, (Ed.): "Public Enterprise/ in LDCS", Cambridge University Press, 1982.
- P.A.BARAN, "The Political Economy of Growth", Pelican, 1978.
- P.DEANE and W.A.COLE, "British Economic Growth, 1688-1955", Cambridge U.P.1962.
- Romano PRODİ, "IRI's Strategies and Prospects", 1989.
- "SHP Uygulama Politikaları", 1987.

- "Sosyal Demokrat Ekonomi Politikaları" TÜSES Yayınları, 1989.
- Sosyal Enternasyonal 18.Kongre", TÜSES Yayınları, 1989.
- Sadık Baklacioğlu, "Kamu İktisadi Teşebbüsleri", Ankara, 1976.
- TURKEY, "Policies and Prospects for Growth", World Bank Country Study, 1980.
- T.G.Uras, "KİT Sorunlarına Farklı Yaklaşım" KİT Paneli İ.Ü.İ.F. Mezunlar Cemiyeti 1981. s.59.
- T.S.SRINAVASAN, "Development Planning in a Mixed Economy", W.S.Baumol "Public and Private Enderprise in a Mixed Economy", 1980.
- Turhan ONUR, "Demir Çelik Dünyası", Ocak 1990.
- TURKEY, "Industrialization and Trade Strategy", World Bank Country Report, 1982.
- T. Kempner, "A Handbook of Management", Penguin Books, Harmondswort, 1977.
- The Morgan Bank, "Privatization Master Plan", 1986.
- T.GALAN, "thoughts on the Role of Public Holdings in Developing Economies: INI's Experience in Spain".
- V.Pérotin and S.Estria: "Does ownership Matter". London School of Economics. Working Paper June, 1987.
- V.A.MARSAN, "The State Holding System in Italian Economic Development", in W.J.Baumol, 1980.
- W.W. Reynolds, "Strategies for survival and growth" Chemical Economic Progress, June 1986.
- Wolfgang Laux Meiselbach, "A Note on Import Substitution versus Export Promotion as Strategies for Development" Kyklos, 42, 1989.
- W.THORNHILL, "The Nationalized Industries-An Introduction", T.N. and Sons Ltd. London, 1968.
- World Bank, "Performance Report on Turkey, "Washington 1988.
- Yakup Kepenek, "Türkiye'de KİT", Ankara, 1990.
- Yakup Kepenek, "Türkiye İmalat Sanayiinin Üretim Yapısı", Ankara ODTÜ,

1977.

- Yıldırım, Nuri, "Türkiye Ekonomisinin İthalata Bağımlılığı" ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayı 20, Yaz 1978.

VIII. TABLOLARIN LİSTESİ:

1. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALI OLARAK KEG'LERİN GENEL EKONOMİK YAPI İÇİNDEKİ AĞIRLIKLARINA AİT TEMEL GÖSTERGELER.
2. 1963-89 DÖNEMİNDE TÜRKİYE 'de YATIRIMLARLA İLGİLİ ORANLAR.
3. 1875-87 DÖNEMİ İMALAT SANAYİİ SERMAYE STOKU TAHMİNİ.
4. İMALAT SANAYİİ SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (1983 YILI S.F.) (76-89)
5. İMALAT SANAYİİ SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (1988 YILI S.F.) (76-89)
6. KİT SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ TOPLAM YATIRIMLAR İÇİNDEKİ YERİ (63-90)
7. TÜRKİYE'de İMALAT SANAYİİNDE SEKTÖRLERİN ÜRETİM PAYLARI (76-90)
8. KİT'lerin ULUSAL ÜRETİME KATKILARI (1968 S.F.)
9. İŞLETMECİ KİT'nin GSYİH'ya KATKISI (78-88)
10. İŞLETMECİ KİT VERGİ GELİR ve ÖDEMELERİNİN TOPLAM KAMU VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ YERİ (72-90)
11. KAMU FİNANSMAN AÇIĞINDA İŞLETMECİ KİT FİNANSMAN AÇIĞININ YERİ (72-90)
12. İŞLETMECİ KİT'lerin FİNANSMAN KAYNAKLARI (1972-90 DÖNEMİ)
13. KİT'lerde BÜTÇEDEN YAPILAN GÖREV ZARARI VE SUBVANSİYON ÖDEMELERİ (70-89)
14. İŞLETMECİ KİT KAR/ZARAR TABLOSU (70-89)
15. KİT'lerin SEKTÖREL KAR/ZARAR GELİŞİMİ (67-87)
16. İŞLETMECİ KİT'lerin BORÇLANMALARI (84-90)
17. KİT'lerin ÖZKAYNAKLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

18. GENEL FİYAT DÜZEYİNDEKİ GELİŞMELER (82-89)
19. İMALAT SANAYİİNDE KİŞİ BAŞINA KATMA DEĞER-ÜCRET GELİŞİMİ (70-85)
20. İMALAT SANAYİİNDE KAMU VE ÖZEL KESİM KİŞİ BAŞINA KATMA DEĞER-ÜCRET GELİŞİMİ
21. 1963-76 YILLARI ARASINDA İMALAT SANAYİİNDE ÜRETİM FAKTÖRLERİNDE TOPLAM VERİMLİLİK ARTIŞ ORANI
22. 1963-76 YILLARI ARASINDA KAMU KESİMİ ÜRETİM FAKTÖRLERİNİN ÖZEL KESİM ÖLÇÜTLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİNE GÖRE TOPLAM VERİMLİLİK ARTIŞ ORANI
23. KAMU SEKTÖRÜNÜN / ÖZEL SEKTÖRE GÖRE NİSBİ ÜRETİM FAKTÖRÜ KULLANMA ORANI
24. SEKTÖREL İSTİHDAM İÇİNDE KİT'lerin YERİ
25. İŞLETMECİ KİT'LERDEKİ ÇALIŞAN SAYISI
26. 1960 YILINA GÖRE İŞLETMECİ VE TASARRUFÇU KAMU GİRİŞİMLERİNİN YÖNETİM ŞEKİLLERİNE GÖRE TASNİFİ
27. 1979 YILINA GÖRE İŞLETMECİ VE TASARRUFÇU KAMU GİRİŞİMLERİNİN YÖNETİM ŞEKİLLERİNE GÖRE TASNİFİ
28. 1989 YILINA GÖRE İŞLETMECİ VE TASARRUFÇU KAMU GİRİŞİMLERİNİN YÖNETİM ŞEKİLLERİNE GÖRE TASNİFİ
29. CUMHURİYET DÖNEMİ BAŞINDA (1923) DEVLET TARAFINDAN İŞLETİLEN KEG'lerin LİSTESİ
30. KAMU SERMAYE PAYI % 50'DEN AZ OLUP DEVREDİLMELERİ UYGUN OLAN TARIM VE GIDA SEKTÖRLERİNDE KURULU İŞTİRAKLER
31. KAMU SERMAYE PAYI % 50'DEN AZ OLUP DEVREDİLMELERİ UYGUN OLAN TARIM VE GIDA DIŞI SEKTÖRLERDE KURULU İŞTİRAKLER

TABLO:1

ULUSLARASI KARŞILAŞTIRMALI OLARAK KEG'LERİN GENEL EKONOMİK YAPI İÇİNDE Kİ AĞIRLIKLARINA AIT TEMEL GÖSTERGELER (% olarak)

Ülkeler	Yıllar	GSYİH	Sabit Sermaye Yatırımları	Toplam İstihdam	Bütçe (2) Harcaması/GSMH	Bütçe (2) Gelirleri/GSMH
AVUSTURYA	1982	17,8	21,1	14,3	40,5	35,0
BELÇİKA	1982	...	15,0	6,0	56,7	46,5
B.ALMANYA	1982	10,7	14,7	8,9	29,9	29,4
İTALYA	1981	25,1	49,7	26,8	50,2	36,7
FRANSA(1)	1982	17,6	34,3	14,6	44,1	40,9
İRLANDA	1983	25,0	22,0	8,0	54,7	45,3
HOLLANDA	1984	...	...	25,0	56,6	51,6
İSVEÇ	1983	...	...	28,0	44,1	41,1
İNGİLTERE	1982	12,0	20,0	7,4	40,6	37,9
İSPANYA	1985	9,2	16,0	4,6	29,1	23,7
PORTEKİZ	1985	30,0	30,2	7,3	...	...
TÜRKİYE	1977	12,0	22,3	4,1	-	-
	1987	18,0	23,7	4,5	21,8	18,5
L.AMERİKA						
ÜLK.	1983	...	...	5,5	27,0 (3)	25,0 (3)
ASYA ÜLK.	1983	...	...	15,7	22,0 (3)	20,0 (3)
AFRİKA ÜLK.	1983	...	...	18,7	30,0 (3)	24,0 (3)

(1) Fransa için tarım sektörü hariç, (2) 1986 yılı bilgileri, (3) ortalama değerler

Kaynak: 1) H. Parris, P.Pestieau, P.Sayner; Public Enterprise in Western Europe, 1988 London

2) Commission of The European Communities, The Public Enterprise in Portugal and Spain, 1988 Luxembourg

3) The World Bank, World Development Report 1988, 1988 Washington

4) The World Bank, The Reform of State-Owned Enterprises, 1989 Washington

TABLO 2
1963-1989 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE YATIRIMLARLA İLGİLİ ORANLAR
(Sabit sermaye yatırımları) (Sabit fiyatlar % olarak)

Yıllar	Yatırım Oranı (GSMH'nin %si)	İmalat Sanayi Yatırımları Payı	Kamu Sk.İmalat Sanayi Payı	Özel Sektör İm.San. Payı	Kamu Sk. Tarım Yat. Payı	Özel Sk.Ta- rım Yat. Pa- yı	Kamu Sk. Altyapı Yat. Payı	Özel Sk. Konut Yat. Payı	Kamu Ke- sin Top. Yat. Payı
1963	15,96	24,57	5,20	19,42	7,94	4,82	21,81	22,18	49,93
1964	15,37	20,13	6,45	13,69	10,04	4,43	21,37	20,27	53,71
1965	14,90	17,45	5,90	11,55	11,00	3,85	22,77	21,65	54,13
1966	16,91	18,44	7,07	11,38	9,92	3,20	23,76	20,97	55,15
1967	16,53	21,72	8,22	13,50	9,26	4,80	22,55	18,28	54,28
1968	18,06	23,09	9,29	13,81	9,30	4,55	22,27	16,57	55,77
1969	18,22	25,09	10,86	14,24	7,73	4,41	21,74	16,65	54,42
1970	18,61	25,51	10,78	14,73	6,86	3,70	23,33	18,33	53,37
1971	16,92	26,75	11,53	15,22	5,85	3,77	21,93	20,71	51,24
1972	17,17	32,06	15,02	17,04	4,92	4,92	21,13	18,30	50,42
1973	19,15	29,81	11,43	18,39	4,42	6,68	22,13	18,27	48,00
1974	20,18	30,75	10,65	20,10	4,73	5,88	22,36	16,13	48,33
1975	22,75	30,84	14,35	16,49	4,73	5,60	21,77	17,60	51,50
1976	23,73	26,82	12,25	14,60	5,52	8,51	24,42	15,02	52,90
1977	24,46	26,54	12,89	13,66	6,26	6,77	26,18	14,57	55,92
1978	23,56	25,46	10,23	15,24	4,80	4,99	24,63	22,69	47,90
1979	22,95	24,70	14,04	10,66	3,76	2,90	27,20	26,87	51,91
1980	20,76	27,06	17,07	11,42	4,10	3,21	31,25	22,11	56,66
1981	19,12	26,13	14,76	11,36	5,81	4,74	28,20	11,39	60,95
1982	19,09	23,58	12,47	11,12	6,39	5,59	32,71	11,86	60,94
1983	18,98	22,64	11,72	10,92	5,24	5,82	32,60	12,04	60,31
1984	22,6	24,13	9,92	14,20	4,48	4,89	33,06	11,66	58,34
1985	25,2	22,00	9,11	12,89	3,60	3,50	35,50	11,46	61,45
1986	25,9	19,82	6,58	13,23	3,68	2,77	36,03	14,12	59,55
1987	25,4	15,69	3,66	12,03	4,48	3,15	35,30	19,37	54,52
1988	24,1	15,11	2,80	12,31	4,32	2,82	31,31	25,41	47,63
1989 (T)	22,9	14,52	2,40	12,13	4,23	2,10	30,25	28,64	44,28
1990 (P)	23,2	14,80	2,47	12,33	4,26	2,20	28,90	27,09	44,00

Kaynak: DPT, Kalkınma Planları ve Programlar

TABLO: 3
İMALAT SANAYİ SERMAYE STOKU TAHMİNİ
(1975 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Yıllar	Özel	Kamu	Toplam
1975	270,6	150,3	420,9
1976	284,1	157,8	441,9
1977	301,1	164,2	465,3
1978	317,5	172,5	490,0
1979	330,0	176,8	506,8
1980	332,9	185,4	518,3
1981	332,9	196,9	529,8
1982	332,5	203,7	536,2
1983	332,3	206,6	538,9
1984	332,3	206,5	538,8
1985	334,1	204,2	538,3
1986	337,0	201,1	536,9
1987	340,7	196,2	536,9

Kaynak: IBRD, 1987

* Sermaye stoku tahmini IBRD tarafından % 5 amortisman hesabına göre yapılmıştır. Eğer bu oran % 10 alınırsa hem sermaye stoku daha azalmakta hem de fazla aşınmaktadır.

TABLO: 4
İMALAT SANAYİİ
SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(1983 sabit fiyatlarıyla)
(Milyar TL)

YILLAR	Kesim	Tüketim Mal-ları Üreten Sa-nayiler	Ara Malları Üreten Sanayi-ler	Yatırım Malla-rı Üreten Sa-nayiler	TOPLAM
1976*	Kamu	59,6	216,7	23,3	302,1
	Özel	166,1	285,2	139,6	588,3
	Toplam	225,7	501,9	162,9	890,4
1978*	Kamu	53,0	220,3	26,9	300,2
	Özel	118,0	268,2	133,1	519,3
	Toplam	171,0	488,5	160,0	819
1980*	Kamu	50,8	257,6	24,8	333,3
	Özel	68,1	213,4	61,6	343,0
	Toplam	118,9	471,0	86,4	676,3
1985	Kamu	29,6	119,4	19,0	168,0
	Özel	77,8	208	75,8	361,6
	Toplam	107,4	327,4	94,8	529,6
1987	Kamu	8,3	69,4	7,3	85,0
	Özel	97,8	167,3	109	374,4
	Toplam	106,1	236,7	116,6	459,4
1989**	Kamu	...	...	...	51,5
	Özel	...	...	...	350,9
	Toplam	107,1	207,3	88,0	402,4

* Yıllık dalgalanmaların etkisini giderebilmek için üçer yıllık hareketli ortamlara göre hesaplanmıştır.

** Geçici verilere göre hesaplanmıştır.

Kaynak: Doç.Dr.Oktar Türel; a.g.e.

DPT; 5 Plan, 6 Plan ve Yıllık Programlar.

TABLO: 5
İMALAT SANAYİ SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(1988 Sabit Fiyatlarıyla)
(Milyar TL)

Yıllar	Kamu Kesimi	Artış %	Özel Kesim	Artış %	Toplam	Artış %
1972	1.449,	-	2.802,0	-	4.251,4	-
1973	1.2933,9	-10,7	3.012,5	7,5	4.306,4	1,3
1974	1.365,1	5,5	3.308,6	9,8	4.673,7	8,5
1975	2.408,9	76,5	3.879,6	17,3	6.288,5	34,6
1976	2.421,5	0,5	4.473,2	15,3	6.894,7	9,6
1977	2.610,1	7,8	4.508,6	0,8	7.118,7	3,2
1978	2.133,2	-18,3	4.070,8	-9,7	6.204,0	-12,8
1979	2.634,8	23,5	2.816,6	-31,8	5.451,4	-12,1
1980	2.891,4	9,7	2.419,2	-14,1	5.310,6	-2,6
1981	2.645,6	-8,5	2.370,8	-2,0	5.016,4	-5,5
1982	2.224,7	-15,9	2.384,3	0,6	4.609,0	-8,1
1983	2.151,3	-3,3	2.407,6	1,0	4.558,9	-1,1
1984	1.781,3	-17,4	2.549,7	5,9	4.331,0	-5,0
1985	1.910,6	7,3	2.705,5	6,1	4.616,1	6,6
1986	1.532,6	-19,8	3.081,2	13,9	4.613,8	-0,1
1987	915,4	-40,3	2.953,1	-4,2	3.868,5	-16,2
1988	677,9	-25,9	2.974,6	0,7	3.652,5	-5,6
1989	560,0	-17,4	2.829,5	-4,9	3.389,5	-7,2

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler Şubat 1990
DPT, VI.BYKP Öncesi Gelişmeleri Haziran 1989
DPT, V.BYKP Öncesi Gelişmeleri Ocak 1985
OECD, Economic Survey, Turkey 1988

TABLO: 6

**KİT SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ TOPLAM
YATIRIMLAR İÇİNDEKİ YERİ
(Gerçekleşmeler cari fiyatlarla) (% olarak)**

Yıllar ve Dönemler	KİT/ Kamu Yatırım	KİT/Toplam Yatırımlar
1963 - 1967	34,8	18,3
1968 - 1972	43,2	22,4
1973 - 1977	46,5	15,4
1978	41,5	20,5
1979 - 1983	51,3	18,3
1984	51,9	28,1
1985	53,2	30,9
1986	46,3	26,7
1987	44,3	23,7
1988	45,0	21,4
1989 (1)	41,5	18,5
1990 (2)	36,5	16,1

(1) Tahmin

(2) Program

Kaynak: 6. BYKP Destek Çalışmaları ve 1990 Programı

**TABLO:7
TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİNDE
SEKTÖRLERİN ÜRETİM PAYLARI
(% olarak)**

SEKTÖRLER	1976	1980	1985	1988*	Program 1990
TÜKETİM MALLARI	45,4	47,7	37,1	36,2	37,2
* Gıda	30,0	33,6	23,8	19,4	19,4
* İçki	1,4	1,8	1,1	1,6	1,6
* Tütün	2,3	3,9	2,6	1,8	1,7
* Dokuma+Giyim	11,7	38,3	9,5	11,4	12,4
ARA MALLARI	40,3	41,2	47,6	44,1	43,4
* Orman Ürünleri	5,4	3,4	5,4	2,9	2,8
* Kağıt	1,2	0,9	1,0	1,4	1,7
* Basım	1,0	1,4	0,8	0,7	0,7
* Deri	2,9	1,9	3,3	1,2	1,2
* Lastik+Plastik	1,5	1,9	1,8	3,7	3,6
* Kimya+P.Kimya	5,8	7,4	8,5	8,5	8,5
* Petrol ürünleri	13,6	15,3	14,0	11,4	10,3
* Cam	0,5	0,4	1,0	1,1	1,1
*Seramik	0,2	0,4	0,6	0,7	0,7
* Çimento+Pişmiş kil	2,1	2,4	3,1	2,9	3,1
* Demir-Çelik	4,4	4,1	6,5	6,7	6,6
* Demir dışı metaller	1,7	1,6	1,6	1,5	1,6
YATIRIM MALLARI	14,3	11,1	15,3	19,7	19,7
* Madeni Eşya	2,6	2,8	3,9	5,6	5,3
* Makinamalatı	3,9	3,1	3,0	3,0	5,3
* Elektrikli Mk+Elektronik	2,6	1,8	3,9	3,6	3,6
* Ulaşım Araçları	5,2	3,4	4,3	4,0	4,0
* Meslek Ölçü Aletleri	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
İMALAT SANAYİ TOPLAMI	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Doç.Dr.Oktar Türel; Türkiye'de sanayileşmenin Gelişimine Genel Bakış, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 1987 Sanayi Kongresi bildirimleri, 1987 Ankara

*1988 ve 1990 yılları DPT verilerinden O.Türel'in düzeltmeleri yapılmadan çıkarılmıştır

TABLO: 8
KİT'LERİN ULUSAL ÜRETİME KATKILARI
(1968 Sabit Fiyatlarıyla)

SEKTÖRLER	1967		1973		1979		1987	
	Türkiye KİT %	KİT %	Türkiye KİT %	KİT %	Türkiye KİT %	KİT %	Türkiye KİT %	KİT %
1- TARIM	30,3	-	32,9	-	44,5	-	56,2	0,2
2.- SANAYİ	22,2	4,7	31,2	6,0	43,5	14,2	69,2	17,9
Madencilik	1,9	1,7	2,3	1,9	4,7	5,8	5,0	3,8
İmalat	19,0	2,7	27,0	3,4	34,9	6,5	57,3	10,5
Enerji	1,3	0,3	1,9	0,7	3,9	1,9	6,9	3,6
3- TİCARET	9,9	0,7	19,5	0,5	26,8	1,2	42,8	1,2
4- ULAŞTIRMA ve HABER	6,3	2,0	14,0	2,8	18,6	4,0	24,7	6,5
5- MALİ MÜESSESELER	2,6	0,8	3,4	0,9	4,9	1,9	6,1	3,3
6- HİZMET, İNŞAAT VB	17,7	0,1	22,9	0,2	31,8	0,4	41,8	9,1
9- DOLAYLI VERGİLER	87,4	7,6	121,4	10,0	170,1	21,8	240,8	38,2
ENDÜSTRİLER TOPLAMI	-	-	13,7	-	19,4	-	27,0	-
7- DEVLET HİZMETLERİ	-	-	-	-	-	-	-	-
8- SÜBVANSİYONLAR(-)	-0,4	100	-1,0	-0,3	-3,5	0,6	-1,1	0,02
9- DOLAYLI VERGİLER	11,5	2,7	16,4	2,9	19,5	3,8	33,0	15,0
G.S.Y.İ.H. (Alıcı Fiyatlarıyla)	101,8	9,9	150,5	12,6	205,5	25,0	299,7	53,2
				8		12		18

Kaynak: Yüksek Denetleme Kurulu

Tablo: 9
İŞLETMECİ KİT'nin GSYİH'ya KATKISI

Cari Faktör Fiyatlarıyla, Milyar TL)						
Yıllar	GSYİH (FF) (1)	İşletmeciler KİT Katma Değeri (2)	KİT'in Payı (3)-(2/1)	Sanayi Kat- ma Değeri (4)	Sanayici KİT'in Katma De- ğeri (5)	KİT'nin Payı (6)- (5/4)
1978	1190,1	102,0	8,6	273,4	68,1	24,9
1979	2015,3	192,8	9,6	479,9	133,3	27,8
1980	4098,0	359,1	8,8	1024,2	238,5	23,3
1981	6024,0	539,1	8,9	1572,3	368,0	23,3
1982	8080,8	729,2	9,0	2191,5	500,0	22,8
1983	10817,4	995,0	9,2	3096,4	578,9	18,7
1979-1983	31035,5	2815,3	9,1	8364,2	1818,8	21,7
1984	17349,1	1912,5	11,0	5110,1	733,3	14,4
1985	25526,1	2874,4	11,7	8060,5	1025,3	12,7
1986	35627,8	41089	11,5	11352,8	1511,9	13,3
1987	52928,6	5966,4	11,3	16847,5	2153,6	12,8
1988 ()	91385,2	9289,3	10,2	29819,8	2776,1	9,3
1984-1988	222816,8	24251,4	10,9	71190,7	8200,2	11,5
1985-1988	205467,7	22338,9	10,9	66080,6	7466,8	11,3
1978-1988	255042,3	27168,8	10,7	79828,2	10087,1	12,6

() Gerçekleşme tahmini

TABLO: 10

**İŞLETMECİ KİT VERGİ GELİR VE ÖDEMELERİNİN
TOPLAM KAMU VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ YERİ
(Milyon TL)**

Yıllar	(1) KİT'lerin* Vergi Gelirleri	(2) İşletmecî KİT** Vergi Ödemeleri	(3) Toplam Kamu Vergi Gelirleri	%Paylar	
				(1) / (3)	(2) / (3)
1972	8,540	766	40,300	21,2	1,9
1973	9,970	1,061	51,900	19,2	2,0
1974	12,500	1,006	65,300	19,1	1,5
1975	17,550	1.692	94,800	18,5	1,7
1976	23,300	1,901	120,700	19,1	1,6
1977	35,300	2,843	166,800	21,2	1,7
1978	45,600	3,000	253,800	18,0	1,2
1979	85,900	3,600	415.100	20,7	0,9
1980	184,700	14,700	763.700	24,2	1,9
1981	296,400	41,500	1.255.000	23,6	3,3
1982	380,400	49,800	1.577.000	24,1	3,2
1983	526,000	101,900	1.986.500	26,5	5,1
1984	1.069,000	116,400	2.475.200	43,2	4,7
1985	2.316,000	282,300	4.231.500	54,7	6,7
1986	3.416,000	596,400	7.196.200	47,5	8,3
1987	4.188,000	741,000	10.932.500	38,3	6,8
1988	...	852,800	18.317.600	...	4,7
1989(T)	...	1.229,300	33.311.700	...	3,7
1990(P)	...	1.756,700	58.102.900	...	3,0

Kaynak: Prof.Dr.Yakup Kepenk, a.g.e., s.88

DPT; 4.BYKP, 5.BYKP, 6.BYKP

Maliye Bakanlığı, Bütçe Gerekçeleri,

* KİT'lerin Maliye Bakanlığı adına tahsil ettiği her türlü vergi, resim ve harçlar dahildir.

** KİT'lerin faaliyetleri sonucu ödedikleri vergiler.

TABLO: 11

**KAMU FİNANSMAN AÇIĞINDA
İŞLETMECİ KİT FİNANSMAN AÇIĞININ YERİ
(Cari Fiyatlarla)
(Milyar TL)**

Yıllar	Kamu Finansman Açığı	İşletmecî KİT Finansman Açığı	KİT Finansman Açığının Payı (%)	Kamu Finans- man Açığı/ GSMH (%)
1972	4,4	11,5	161,3	1,8
1973	6,7	14,2	11,9	2,2
1974	25,8	22,3	86,4	6,0
1975	34,5	30,7	89,0	6,4
1976	48,6	48,2	99,2	7,2
1977	114,1	58,8	51,5	13,1
1978	105,1	75,6	71,9	8,1
1979	248,7	186,1	74,8	11,3
1980	503,1	264,1	52,5	11,3
1981	387,1	434,7	112,3	5,9
1982	539,7	467,4	86,1	6,2
1983	868,1	594,3	68,5	7,5
1984	1.907,7	771,1	40,4	10,4
1985	1.898,2	1.004,9	52,9	6,8
1986	3.048,0	1.165,0	38,2	7,8
1987	6.175,4	1.495,0	24,2	10,6
1988	9.197,0	2.695,5	29,3	9,2
1989(1)	10.742,1	3.415,8	31,8	6,4
1990(2)	17.481,6	4.777,0	27,3	6,2

Kaynak: DPT, 5.BYKP Destek Çalışmaları, 6.BYKP Öncesi Gelişmeler,
4.BYKP 1. Taslak, Ankara

(1) Geçici, (2) Program

TABLO: 12
İŞLETMECİ KİT'LERİN FİNANSMAN KAYNAKLARI
(Cari Fiyatlarla))
(Milyar TL)

Yıllar	Kaynak- Ödeme Farkı	S.Sermaye Yatırımları	Temini Gerekli Finansman	Temini Gerekli Finansman/ GSMH
1972	-0,9	10,6	11,5	4,8
1973	-1,3	12,9	14,2	4,6
1974	-6,1	17,0	22,3	5,2
1975	-4,5	26,2	30,7	5,7
1976	-12,5	35,5	48,2	7,1
1977	-12,6	46,1	58,8	6,7
1978	-15,1	60,5	75,6	5,9
1979	-59,5	126,6	186,1	8,5
1980	17,0	281,1	264,1	6,0
1981	-25,4	409,3	434,7	6,6
1982	68,2	532,9	464,7	5,3
1983	177,7	772,0	594,3	5,1
1984	146,3	917,4	771,1	4,2
1985	703,5	1.708,4	1.004,9	3,6
1986	1.240,8	2.405,8	1.165,0	3,0
1987	1.820,3	3.315,9	1.495,6	2,6
1988	2.434,3	5.129,7	2.695,5	2,7
1989(T)	3.561,3	6.977,1	3.415,8	2,0
1990(P)	5.179,0	9.956,0	4.777,0	1,8

Kaynak: 5.BYKP Destek Çalışmaları, 6.BYKP Destek Çalışmaları, KİT Yıllıkları
Prof.Dr. Yakup Kepenek, a.g.e., s.86.

TABLO: 13
KİT'LERE BÜTÇEDEN YAPILAN
GÖREV ZARARI ve SÜBVANSİYON ÖDEMELERİ

Yıllar	KİT Görev Zararı ve Süb- vansiyon Ödemeleri	Konsolide Bütçe Harcamaları İçinde (%) Payı	KİT Gayri Safi Satış Hasılatı İçinde (%) Payı
1970	695,1	2,1	
1971	519,8	1,1	...
1972	865,9	1,7	...
1973	1.729,4	2,7	3,8
1974	5.160,5	6,5	7,2
1975	6.923,6	6,0	7,5
1976	10.444,1	6,6	8,2
1977	20.123,3	8,4	11,0
1978	36.986,0	10,6	12,5
1979	70.500,0	11,8	13,9
1980	75.085,0	7,0	6,2
1981	110.742,0	7,3	5,9
1982	107.176,0	6,7	3,9
1983	198.035,0	7,6	5,0
1984	334.797,0	8,8	5,0
1985	440.765,0	8,2	4,5
1986	329.300,0	4,0	2,6
1987	172.700,0	1,4	1,0
1988	315.500,0	1,5	1,1
1989	--		

Kaynak: Prof.Dr.Yakup Kepenek, a.g.e. 1990
DPT, 6.BYKP Öncesi Gelişmeler, 1989
DPT, 5.BYKP Öncesi Gelişmeler, 1985

TABLO: 14

İŞLETMECİ KİT KAR/ZARAR TABLOSU
(Cari Fiyatlarla)
(Milyar TL)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	Tah- 1989	Prog 1990
Gayri Safi Satış Hasılatı	505,6	1.221,1	1.868,1	2.757,0	3.755,5	6.645,1	9.759,7	2.528,5	7.550,4	28.116,3	49.000,0	81
-Mal ve Hizmet Satışı	435,0	1.146,0	1.754,3	2.643,7	3.559,3	6.201,0	9.297,5	2.122,3	6.892,8	27.239,1	-	-
-Görev Zaranı	70,5	75,1	110,5	107,2	187,8	334,8	440,8	329,3	172,7	315,5	-	-
-Diğer Hasılat	-	-	4,1	6,2	8,4	109,3	21,5	76,9	484,9	561,6	-	-
Hasılatların İndirimleri	22,9	63,4	129,6	147,0	221,8	577,2	999,3	1.866,7	2.091,4	4.681,6	-	-
Safi Satış Hasılatı	482,6	1.157,8	1.739,2	2.610,0	3.533,7	6.067,9	8.760,4	0.661,8	5.459,1	23.434,6	40.897,9	67.757
Mal ve Hizmet Satış Mal.	423,8	1.011,2	1.547,4	2.314,8	3.196,8	5.075,8	7.128,3	8.600,7	2.718,9	19.086,9	34.883,9	54.5477
Gayri Safi Satış Karı	58,8	146,5	191,8	295,2	336,8	992,0	1.632,1	2.061,1	2.740,2	4.347,7	6.014,0	11.207
Donem Giderleri	28,8	53,0	71,9	84,7	111,5	183,0	258,1	409,7	655,6	1.021,5	1.962,9	3.3377
İşletme Faaliyet Karı	30,0	93,5	119,9	210,6	225,4	809,1	1.347,0	1.651,4	2.084,6	3.326,3	4.051,1	7.877
Faaliyet Dışı Hasılat	17,3	38,2	96,0	137,3	222,6	254,1	475,3	663,5	988,4	1.291,7	1.316,7	1.677
Faaliyet Dışı Gider	44,2	79,7	97,5	174,0	292,0	263,4	574,9	1.191,1	1.864,2	3.513,8	4.014,4	6.0677
-Faiz	19,4	37,7	52,6	104,7	179,4	112,9	289,0	527,2	1.102,9	1.631,2	-	-
-Kur Farkı	-	-	-	-	-	-	29,3	349,5	253,9	1.207,8	-	-
-Diğer Giderler	24,8	42,0	44,9	69,3	112,5	150,5	256,6	314,4	507,4	674,8	-	-
Donem Karı	3,1	52,0	118,4	173,9	156,0	799,7	1.274,5	1.123,7	1.208,8	1.104,1	1.343,4	3.4177
Karlılık Oranları (%)												
-İşletme Faal.Karı /S.S.H	6,2	8,1	6,9	8,1	6,4	13,3	15,7	15,5	13,5	14,2	9,9	7777
-Donem Karı / G.S.S.H.												

Kaynak: DPT, 5.BYKP Destek Çalışmaları 1985, 6. BYKP Öncesi Gelişmeleri 1989

TABLO: 15

KİT'LERİN SEKTÖREL KAR/ZARAR GELİŞİMİ
(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

Yıllar	Madencilik	İmalat	Enerji	Ticaret	Ulaş. Habercilik	Bankacılık	Toplam
1967	397	514	295	70	- 384	321	1.213
1968	238	542	234	72	- 455	357	988
1969	427	491	278	74	- 772	250	748
1970	269	672	147	- 98	- 1.451	- 178	- 639
1971	557	674	293	- 74	- 690	299	1.059
1972	451	1.13	571	- 106	- 614	472	1.904
1973	116	190	229	234	- 61	707	1.415
1974	- 378	2.569	83	205	- 1.376	846	1.949
1975	- 1.498	1.256	494	289	- 1.945	1.326	- 78
1976	- 5.461	121	1.463	70	- 2.223	2.355	- 3.675
1977	- 10.745	- 3.419	2.048	- 89	- 4.754	2.421	- 14.538
1978	- 3.294	- 2.797	2.095	702	- 9.751	1.731	- 11.314
1979	1.642	5.023	3.91	2.863	- 9.500	2.485	6.423
1980	16.395	13.474	14.947	8.366	- 11.093	12.924	55.013
1981	39.597	22.229	19.127	17.216	18.315	36.865	153.349
1982	61.36	9.935	41.761	9.37	50.467	34.663	207.556
1983	113.57	- 14.144	- 14.400	20.155	65.84	30.92	201.901
1984	138.016	158.612	151.866	72.57	225.579	71.633	818.276
1985	297.957	240.48	277.965	96.823	352.009	71.461	1.336.695
1986	323.104	321.151	24.174	82.278	361.683	115.919	1.228.309
1987	493.682	325.764	- 31.054	- 25.600	395.667	263.118	1.421.577

TABLO: 16

İŞLETMECİ KİT'LERİN BORÇLANMALARI
(Milyar TL)

Yıllar	BORÇLANMA			FAALİYET DIŞI GİDERLERİ			
	İç (Net)	Dış (Net)	Toplam	Faiz	Kur Farkı	Diğer	Toplam
1984	302.8	289.2	592	112.9	0	150.5	263.4
1985	572.3	429.6	1.001,9	289	29.3	256.6	574.9
1986	868.5	887	1.755,5	527.2	349.5	314.4	1.191,1
1987	1.547,3	1.282,3	2.829,6	1.102,9	253,9	507,4	1.864,2
1988	1.504,2	1.702,5	3.206,7	1.631,2	1.207,8	674,8	3.513,8
1989	3.141,4	863,4	4.004,8	-	-	-	4.014,4
1990	7.530,8	- 1.094,6	6.436,4	-	-	-	6.060,4

TABLO: 17

KİT'LERİN ÖZKAYNAKLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI
(Milyar TL)

Sektörler	1973		1977		1984		1987	
	Özkaynak	Dağılımı(%)	Özkaynak	Dağılımı(%)	Özkaynak	Dağılımı(%)	Özkaynak	Dağılımı(%)
Madencilik	6,8	14,7	1,5	1,9	598,4	1,9	1.170,0	11,7
İmalat Sanayi	14,7	32,0	18,8	23,2	1.141,6	26,9	3.210,0	32,1
Enerji	6,9	15,0	38,0	46,9	1.099,1	25,9	2.900,0	20,9
Ticaret	2,1	4,6	4,3	5,3	216,4	5,1	260,0	2,6
Ulaş. ve Haberleşme	8,2	17,9	7,0	8,6	857,2	20,2	2.380,0	23,8
Bankacılık	6,1	13,2	11,3	13,9	322,5	7,6	890,0	8,9
Toplam(Cari Fiyat)	46,0	100	81,0	100	4.243,7	100	10.000,0	100
Toplam (Sabit Fiyat)	4.097,4	-	3.220,5	-	10.458,9	-	10.000,0	-

Kaynak: K. Yakup , Türkiye'de KİT, 1990 s.82 ve 84'ten Çıkarılmıştır.

TABLO: 18

GENEL FİYAT DÜZEYİNDEKİ GELİŞMELER
(DİE, Toplam Eşya Fiyatları Endeksi)
(12 Aylık % artışlar)

Yıllar	GENEL ENDEKS			MADENCİLİK			MADENCİLİK			ENERJİ
	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	
1982	27,0	28,0	26,3	49,3	41,1	73,8	26,5	26,0	26,8	45,7
1983	30,5	27,3	31,7	20,5	19,6	22,9	31,2	29,4	32,3	25,7
1984	50,3	47,7	51,4	41,2	38,0	48,6	46,5	45,8	47,0	75,3
1985	43,2	53,8	-0,6	63,9	68,4	53,8	41,9	45,0	40,1	97,6
1986	29,6	27,6	82,4	6,1	13,6	-12,2	32,6	27,7	35,5	35,6
1987	32,0	23,1	35,8	35,7	35,8	35,6	33,6	21,8	40,2	23,4
1988	68,3	68,8	68,1	70,0	77,0	48,0	77,8	73,6	79,8	40,2
1989	69,6	67,9	70,2	84,1	81,5	94,0	64,6	66,8	63,6	66,0

Kaynak: DİE

TABLO: 19

İMALAT SANAYİİNDE KİŞİ BAŞINA KATMA DEĞER-ÜCRET GELİŞİMİ
(Kişi başına yıllık ortalama) (000 TL)

Yıllar	Kamu Kesimi			Özel Kesimi			Kamu K.D./	
	K.D. Değer	Ücret	Ücret/K.D.(%)	K.D. Değer	Ücret	Ücret/K.D.(%)	Özel K.D.(%)	Özel K.D.(%)
1970	83,5	17,0	20,4	41,0	13,3	32,4	2,04	1,28
1971	106,4	20,0	18,8	50,7	17,2	33,9	2,10	1,16
1972	91,6	22,3	24,4	61,0	18,4	30,2	1,50	1,21
1973	117,0	26,0	22,2	70,6	21,9	31,0	1,66	1,19
1974	170,6	34,9	20,5	83,1	27,1	32,6	2,05	1,29
1975	170,2	47,5	27,9	99,3	35,7	35,9	1,71	1,33
1976	184,2	50,7	27,5	135,2	47,0	34,7	1,36	1,08
1977	206,1	83,6	40,6	190,0	65,7	34,6	1,08	1,27
1978	286,8	132,9	46,3	298,1	98,7	33,1	0,96	1,35
1979	430,6	209,9	48,7	482,8	153,4	31,8	0,89	1,37
1980	1.159,3	409,7	35,3	965,7	266,3	27,6	1,20	1,54
1981	2.292,5	603,5	26,3	1.380,1	382,7	27,7	1,66	1,57
1982	3.067,1	723,8	23,6	1.886,5	496,1	26,3	1,63	1,46
1983	3.742,3	870,6	23,3	2.607,2	679,0	26,0	1,44	1,28
1984	4.763,1	1.089,8	22,9	3.853,6	917,5	23,8	1,24	1,19
1985	7.793,4	1.451,6	18,6	5.793,3	1.320,5	22,8	1,35	1,10

Kaynak: Prof.Dr. Yakup Kepenek, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri, 1980, Ankara

TABLO: 20

İMALAT SANAYİNDE KİŞİ BAŞINA KATMA DEĞER-ÜCRET GELİŞİMİ
(Kişi başına yıllık ortalama) (000 TL)

	1963	1968	1973	1978	1980	1985
KAMU KESİMİ						
* Katma Değer	24,3	63,0	117,0	286,8	1.159,3	7.793,4
* Ücret	7,5	13,1	26,0	132,9	409,7	1.451,6
* Ücret/K. Değer (%)	30,0	20,8	22,2	46,3	35,3	18,6
ÖZEL KESİM						
* Katma Değer	17,5	31,1	70,6	298,1	965,7	5.793,3
* Ücret	5,7	9,8	21,9	98,7	266,3	1.320,5
* Ücret/K. Değer (%)	32,6	31,5	31,0	33,1	27,6	22,8
KAMU-ÖZEL ORANLARI						
* Kamu Katma Değeri/ Özel Katma Değeri	1,42	2,03	1,66	0,96	1,20	1,35
* Kamu Ücret/Özel Ücret	1,32	1,34	1,19	1,35	1,54	1,10

TABLO: 21

**1963-1976 YILLARI ARASINDA İMALAT SANAYİNDE ÜRETİM
FAKTÖRLERİNDE TOPLAM VERİMLİLİK ARTIŞ ORANI ***
(Yıllık ortalama artış, %)

İMALAT SANAYİ SEKTÖRLERİ	KAMU KESİMİ	ÖZEL KESİM	TOP- LAM
Gıda	-0,36	0,16	-0,09
İçki	4,79	5,31	3,16
Tütün	7,40	5,97	7,44
Tekstil	2,53	0,84	1,14
Giyim	2,35	4,10	2,50
Ağaç Sanayi	-2,43	-0,55	-1,26
Mobilya ve Döşeme	-	-0,56	-0,56
Kağıt ve Ürünleri	0,04	1,55	0,59
Deri ve Mamülleri	-	-1,17	-1,17
Lastik ve Ürünleri	-	4,27	4,27
Kimya	4,23	0,46	1,67
Petrol ve Kömür	0,36	-8,80	0,24
Metal olmayan madenler	-0,24	0,72	0,62
Temel Metaller Sanayi	0,98	-0,93	0,61
Madeni Eşya Sanayi	0,06	1,61	2,39
Elektriksiz makineler	2,53	0,62	1,02
Elektrikli makineler	3,05	1,41	1,30
Taşıtlar	0,53	0,94	1,42

Kaynak: A.Krueger, B.Tuncer; Estimating Total Factor Productivity Growth in a Developing Country, IBRD, 1980 s.31

* Rates of Growth of Total Factor Productivity (TFPG)

TABLO: 22
1963-1976 YILLARI ARASINDA KAMU KESİMİ ÜRETİM FAKTÖRLERİNİN
ÖZEL KESİM ÖLÇÜTLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİNE GÖRE
TOPLAM VERİMLİLİK ARTIŞ ORANI *
(Yıllık ortalama artış, %)

İMALAT SANAYİ SEKTÖRLERİ	KAMU KESİMİ VERİMLİLİK ARTIŞI	KAMU KESİMİNİN ÖZEL KESİM ÖLÇÜTLERİNE GÖRE VERİMLİLİK ARTIŞI
Gıda	-0,36	-1,13
İçki	4,79	4,84
Tütün	7,40	8,16
Tekstil	2,53	2,14
Giyim	2,35	2,06
Ağaç Sanayi	-2,43	-2,63
Mobilya ve Döşeme	-	-
Kağıt ve Ürünleri	0,04	-3,98
Deri ve Mamülleri	-	-
Lastik ve Ürünleri	-	-
Kimya	4,23	3,76
Petrol ve Kömür	0,36	1,10
Metal olmayan madenler	-0,24	-0,17
Temel Metaller Sanayi	0,98	1,68
Madeni Eşya Sanayi	0,06	1,07
Elektriksiz makineler	2,53	2,57
Elektrikli makineler	3,05	-0,74
Taşıt araçları	0,53	...
TOPLAM	2,65	2,10

* Rates of Growth of Total Factor Productivity (TFPG)

Kaynak: A.Krueger, B.Tuncer; Estimating total (Factor Productivity Growth in a Developing Country, IBRD, 1980 s.39

TABLO: 23
KAMU SEKTÖRÜNÜN ÖZEL SEKTÖRE GÖRE NİSBI
ÜRETİM FAKTÖRÜ KULLANMA ORANI
(Kamu sektörü girdilerinin, özel sektör girdilerine oranı)

İMALAT SANAYİ SEKTÖRLERİ	1963 YILI			1976 YILI		
	Birim Üretim Başına Sermaye Oranı	Birim Üretim Başına İşgücü Oranı	Ağırlıklı Girdi Oranı	Birim Üretim Başına Sermaye Oranı	Birim Üretim Başına İşgücü Oranı	Ağırlıklı Girdi Oranı
Gıda	4,725	1,558	3,784	1,212	1,688	1,371
İçki	0,285	0,634	0,362	0,330	0,533	0,396
Tütün	0,585	1,461	0,819	1,188	1,083	1,167
Tekstil-Giyim-Ayakkabı	1,350	1,242	1,313	0,584	1,559	0,926
Ağaç Sanayi	0,834	1,120	0,936	1,227	1,867	1,429
Kağıt ürünleri	2,002	0,995	1,676	2,021	1,318	1,818
Kimya Sanayi	3,179	1,398	2,709	2,347	1,294	2,016
Metal olmayan madenler	1,023	0,645	0,886	1,231	1,100	1,179
Petrol ve Kömür	-	-	-	1,588	0,125	1,281
Temel Metaller	1,652	0,779	1,409	4,538	2,786	3,986
Madeni Eşya San.	4,577	1,222	3,332	5,212	1,364	5,493
Elektriksiz makineler	0,530	0,855	0,613	0,619	1,407	0,941
Elektrikli makineler	1,493	2,388	1,705	3,141	5,522	4,039
Taşıt araçları	2,688	4,410	3,998	2,538	4,875	3,196
TOPLAM	1,905	0,964	1,603	1,436	1,013	1,290

Kaynak: A.O.Krueger, B.Tuncer; a.g.e.

TABLO: 24

SEKTÖREL İSTİHDAM İÇİNDE KİT'LERİN YERİ
(000 kişi)

Sektörler	1967 (1)		1978		1987		KİT	KİT (%)	KİT	KİT (%)	KİT	KİT (%)
	Türkiye	KİT	Türkiye	KİT (%)	Türkiye	KİT						
1. TARIM	8.132,2	-	7.729,8	-	8.321,2	-	10,9	-	443,5	17,8	0,1	-
2. SANAYİ	1.270,6	161,7	1.979,1	12,7	2.499,1	342,5	91,8	17,3	281,1	41,9	13,1	56,9
* Madencilik	133,0	60,1	117,9	53,2	218,9	95,8	272,3	53,9	70,6	28,2	19,4	0,1
* İmalat	1.120,9	98,7	1.712,8	8,8	2.151,2	225,8	2,6	13,2	2,6	0,1	-	-
* Enerji	36,7	2,9	88,4	7,9	124,0	20,9	-	23,6	-	-	-	-
3. HİZMETLER	3.061,7	159,9	4.267,0	5,2	5.500,8	238,0	580,4	5,6	16,316,1	4,2	4,5	-
* Ticaret	876,6	19,7	1.290,6	2,2	1.658,1	21,7	-	1,7	-	-	-	-
* Ulaştırma	331,4	113,4	537,5	34,2	628,0	163,4	-	30,4	-	-	-	-
* Mali Kuruluş	129,3	21,9	291,4	16,9	367,0	45,7	-	15,7	-	-	-	-
* Hizmetler	799,2	4,9	1.478,0	0,6	2.000,4	7,2	-	0,5	-	-	-	-
* İnşaat	468,4	-	669,6	-	847,4	-	-	-	-	-	-	-
* Bilinmeyen	456,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GENEL TOPLAM	12.464,5	321,6	13.975,9	2,6	16,316,1	580,4	728,2	4,2	728,2	4,5	4,5	-

(1) 1978-1983 arası hesaplanan yeni istihdam serisinin sektörel bazda geriye uzatılması sonucu bulunmuştur.

Kaynak: DPT; 6.BYKP Öncesi Gelişmeleri, Yeni İstihdam Serisi, 1989 Haziren, Ankara

Prof.Dr. Yakup Kepenek; Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri, 1980 Ocak, Ankara

TABLO: 25
İŞLETEMECİ KİT'LERDEKİ ÇALIŞAN SAYISI

KURULUŞLAR	1988	1989	1990 PROGRAM
MKE	16.523	15.203	14.603
SEKA	11.622	11.767	12.031
ÇİTOSAN	10.102	10.340	10.340
ÇİTO	27.121	27.569	29.394
GERKONSAN	355	440	550
ASAK	28	28	30
TAKSAN	1.159	1.208	1.208
TÜMÖSAN	628	605	605
TESTAŞ	525	0	0
ASİL ÇELİK	970	973	982
ORÜS	5.136	293	5.280
ETİBANK	23.306	23.125	23.125
KARAD.BAKIR İŞL.	3.167	3.162	3.831
ÇİNKUR	697	728	742
T.TAŞK.KURUMU	45.126	36.596	36.955
T.KÖMÜR İŞL.	33.158	33.876	34.520
TEK	68.311	68.456	78.203
TEMSAN	478	583	774
TPAO	5.068	5.537	5.537
TÜPRAŞ	4.934	4.831	4.831
BOTAŞ	1.407	1.672	1.672
DİTAŞ	108	155	155
PETROL OFİSİ	7.901	9.067	9.146
T.GÜBRE SANAYİ A.Ş.	5.234	5.483	5.957
İGSAS	683	675	675
T.ŞEKER FAB.A.Ş.	30.650	29.795	29.795
E.B.K	6.734	6.752	6.572
TMO	8.009	8.087	1.785
TSEK	2.126	1.818	8.569
ÇAYKUR	17.346	18.758	17.840
TEKEL	50.766	52.846	52.861
TARIM İŞL.	10.806	14.179	13.792
YEMSAN T.A.Ş.	1.646	1.648	1.862
TZDK	7.156	7.055	7.035
DMO	1.762	1.797	1.875
TCDD	52.867	52.197	52.980
TÜVASAŞ	2.408	2.340	2.410
TÜDEMSAŞ	3.069	2.912	2.912
TÜLOMSAŞ	3.460	3.323	3.301
PTT	104.667	113.584	116.085
DHMI	5.967	6.979	8.057
THY	7.257	7.788	8.400
USAŞ	1.525	0	0
T.GEMİSAN A.Ş.	5.004	5.004	5.250
T.DEMİR İŞL.	9.885	9.180	0.548
D.B. DENİZ NAK.	3.243	3.161	3.244
TURİZM BANKASI	3.134	0	0
TOPLAM	612.994	616.295	623.316

TABLO: 26

İŞLETMECİ KİT'LERDEKİ ÇALIŞAN SAYISI

Yönetim Biçim- lerine Göre	Devlet Büt- çesi ile yö- netilenler	3460 Sayılı Yasa ile Yönetilen- ler	Türk Tica- ret Kanu- nuna göre yönetilen- ler	23 Sayılı Yasa ile Yönetilen- ler	Yüksek Murakabe Heyetinin Denetim- de Olanlar	Kendi Özel Yasası Olanlar	Toplam
Örgütleniş Biçim- lerine Göre							
1. Katma Bütçeli Kuruluşlar	5	-	-	-	-	-	5
2. Özel Yasalı Kuruluşlar	-	-	-	(8)	-	8	8
3. İktisadi Devlet Teşebbüsleri	-	12	-	(12)	(12)	-	12
4. Kamu Payı %100 olan Şirketler	-	-	15	(15)	(15)	-	15
5. Kamu Payı % 50 ve fazla şirketler	-	-	59	(59)	(59)	-	59
6. Kamu Payı %50'den az Şirketler	-	-	64	-	-	-	64
Toplam	5	12	138	(94)	(86)	-	163

Kaynak: DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1963, ss.81-95

DİE, devletin Ekonomik hesapları, Ankara 1973, No.685, ss. 1-3

(1) "Devlet iktisadi Teşebbüsleri manzumesi, imalat, madencilik, ticaret, bankacılık, ulaştırma ve diğer bazı sahalarda 150 kadar teşebbüsü ihtiva eder. Bunlar Türkiye'nin sınai istihsalının yüzde 40 kadarını meydana getirdikleri tahmin olunmaktadır." Bknz. "Türkiye İktisadi Devlet Teşebbüsleri Raporu s.92, BBYKP, s.82

TABLO: 27

1979 YILINA GÖRE İŞLETMECİ VE TASARRUFÇU KAMU GİRİŞİMLERİNİN
YÖNETİM ŞEKİLLERİNE GÖRE TASNİFLERİ

Yönetim Biçim- lerine Göre	Devlet Bütçesi ile yöne- tilenler	4400 Sayılı Yasa ile Yönetilen- ler	Türk Ti- caret Ka- nununa göre yö- netilenler	23 Sayılı Yasa ile Yöneti- lenler	468 Sayılı Yüksek De- netleme Ku- rulu Kanunu ile Yöneti- lenler	Desiyab tarafın- dan yö- netilenler	Kendi özel yasa- sıyla yö- netilenler	Toplam
Örgütleniş Biçim- lerine Göre								
1. Katma Bütçeli Kuruluşlar	10	-	-	-	-	-	-	10
2. Özel Yasalı Kuruluşlar	-	4	-	3	8	-	4	19
3. İktisadi Devlet Teşebbüsleri	-	18	-	1	-	-	-	19
4. Kamu Payı % 50 ve fazla şirketler	-	13	36	14	7	6	-	76
5. Kamu Payı %50'den az Şirketler	-	-	132	-	-	-	-	132
Toplam	10	35	168	18	15	6	4	256

Kaynak: DPT, "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı," Ankara 1979, ss. 193-196, 301, 312

TC Milli Güvenlik Konseyi Bütçe Plan Komisyonu, "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetim Raporu"

Ankara, 1981, ss. 32-40, 50-98.

TABLO: 28

1989 YILINA GÖRE İŞLETMECİ VE TASARRUFÇU KAMU GİRİŞİMLERİNİN (KEG) YÖNETİM ŞEKİLLERİNE GÖRE TASNİFİ
(Özelleştirme yapılmadan önceki durum)

Yönetim Biçim- lerine Göre	Devlet Büt- çesi ile yö- netilenler	İDT (1) (233)	KİK 0 (233)	Kendi Özel Yasası ile Yöneti- menler	Türk Tica- ret Kanu- nuna göre yönetilen- ler	3346 sayılı TBMM de- netimi hk. Kanun	Toplam
1. Katma Bütçeli Kuruluşlar	4	-	-	-	-	-	4
2. Özel Yasalı Kuruluşlar	-	-	-	10	-	8	18
3. İktisadi Devlet Teşebbüsleri	-	29	9	-	-	-	38
4. Kamu Payı % 50 ve fazla şirketler	-	26	4	1	30	-	61
5. Kamu Payı %50'den az şirketler	-	(182)	(24)	-	206	-	206
Toplam	4	55	13	11	236	8	327

(1) İDT ve KİK'lerin müesseseleri hariç

Kaynak: 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 1984 Ankara

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimine Ait 1986 Yılı Komisyon Raporu, TBMM 1988

TABLO - 29

**CUMHURİYET DÖNEMİ BAŞINDA (1923) DEVLET TARAFINDAN
İŞLETİLEN KEG'LERİN LİSTESİ**

1. ASKERİ FABRİKALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ:

1. Silah, Muhimmat, Askeri Araç ve Gereç Yapan Fabrikalar

* Tophane Fabrikası (Silah ve top arabası)

* Zeytinburnu Fabrikası (Çakı, ustra, demir eşya)

2. Levazım Fabrikaları

* Beykoz Fabrikası (Deri ve kundura)

* Defterdar Fabrikası (Fes ve Çuha)

* Bakırköy Fabrikası (Pamuklu)

II. MALİYE BAKANLIĞINA BAĞLI OLANLAR:

* Hereke Mersucat Fabrikası (pamuklu)

* Adana Fabrikası (bez)

* Yıldız Fabrikası (çini ve porselen)

* Ereğli Taşkömürü İşletmesi

* Tuz İşletmesi

* Kibrit İşletmesi

* Tütün İşletmesi

Kaynak: Kemalettin Apak, v.d.; "Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maden İşlet-
meleri", İzmit 1952.

Kaya Erdem; Devlet Bütçeleri yönünden KİT'ler

A.İ.T.İ.A. Konferansları 2, Yayın No: 40, Ankara 1971

TABLO 30:

**KAMU SERMAYE PAYI % 50'DEN AZ OLUP DEVREDİLMELERİ
UYGUN OLAN TARIM VE GIDA SEKTÖRLERİNDE KURULU
İŞTİRAKLER:**

Tarım ve Gıda dışı sektörlerde üretimde bulunan ve sermayeleri içindeki Kamu Payı % 50'den az olan şirketlerdeki bu kamu hisselerinin, mülkiyetin yaygınlaştırılmasını özendirmek ve daha verimli KEG yapıları oluşturmak amaçları ile;

- Öncelikle şirket çalışanlarına ve o iş kolundaki sendikalara,

- Bu kesimler dışında kalan kamu paylarının ise; Menkul Kıymetler piyasaları aracılığı ile iç ve dış alıcılara,

rayiç bedel karşılığı devredilmeleri ilkesi çerçevesinde saptanan Şirketler ve mevcut sermaye yapıları (1980 yılı tesbitlerine göre) aşağıda verilmiştir:

Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.

Ortakları	Oran (%)
T.Şeker Fabrikaları	10,0
T.İş Bankası	10,0
Şekerbank	4,0
Kayseri Şeker Fabrikası	6,50
Pancar Ekici İstihsal Koop.	69,45
Özel	0,05

Kaya Şeker Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oran (%)
T. Şeker Fabrikaları A.Ş.	24,00
Şeker Sigorta A.Ş.	1,08
Pancar Ekici İstih. Koop.	74,92

Doğu Yağ sanayii ve Tic. A.Ş.

Ortaklar	Oran (%)
Ziraat Bankası	9,09
Özel	90,91

Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oran (%)
T.Şeker Fabrikaları	29,25
Ziraat Bankası	16,17
İş Bankası	10,00
Şekerbank	10,03
Pancar Ekici İstihsal Kooperatifleri	34,50
Özel	0,05

TÜRSANT-Tokat Tarım Ürünleri Sanayii ve T.A.Ş.

Ortaklar	Oran (%)
T.Şeker Fabrikaları	22,40
Tokat Özel İdaresi	0,50
Muhtelif Belediyeler	0,66
Şeker Sigorta A.Ş.	1,00
Şekerbank T.A.Ş.	25,00
Pancar Ekicileri İst. Koop.	3,55
Adapazarı Şeker Fabrikası	4,65
Kayseri Şeker Fabrikası	6,00
Konya Şeker Fabrikası	5,00
Kütahya Şeker Fabrikası	6,00
Özel Şahıslar	24,94

Karaman Bulgur Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oran (%)
T.M.O.	30,0
Özel	70,0

Polsan-Süt ve Gıda San. A.Ş.

Ortaklar	Oran (%)
T.Süt Endüstrisi Kurumu	25,00
Özel	75,00

Muş Mayas Kökü sanayii ve Ticaret A. Ş.

Ortaklar	Oran (%)
T.Şeker Fab.A.Ş.	20,80
Muş Özel İdare	1052
İş Bankası	10,00
Özel	3028

DOSAN Konserve Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T. Şeker Fabrikaları A.Ş.	18,89
Şeker Sigorta A.Ş.	1,00
Eskişehir Pancar Ekici İst. Koop.	79,11

Eskişehir Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii	45,0
Eskişehir Pancar Ekici Koop.	20,0
Eskişehir Bankası	10,08
Eskişehir Özel İdare	2,50
Özel	22,42

Turhal Süt ve Yem Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.Süt Endüstrisi Kurumu	25,00
Şekerbank	33,33
Turhal ve Civarı Pancar Ek. Koop.	26,67
Turhal Belediyesi	1000
Özel	5,00

Mara Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.Şeker Fab.A.Ş.	3,34
Şeker Sigorta	15,58
Pancar Ekici İst. Koop.	4,66
Özel	76,42

Maray, Yağ Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.Şeker Fabrikaları	20,91
Amasya Özel İdare	0,80
Muhtelif Şeker Fab.	6091
Amasya Pancar Eki.İst.Koop.	12,56

İst.Konserve Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.Şeker Fabrikaları	22,5
Şeker Sigorta	2,5
Migros	2,0
Özel Kuruluşlar	59,0
Özel Şahıslar	14,0

Bandırma Yem Fabrikası Ltd. Şirketi

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayi T.A.Ş.	24,62
Özel	75,38

Biga Yem Fabrikası Ltd.Şti.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	40,0
Silivri Yem Sanayii ve Tic.A.Ş.	60,0

Uşak Yem Sanayi A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	25,00
Uşak, Afyon Pancar Ek.Koop.	8,33
Şekerbank	10,00
Uşak Özel İdaresi	0,46
Uşak Belediyesi	0,09
Uşak Esnaf Kefalet Koop.	0,09
Özel Kuruluşlar	11,39
Özel Şahıslar	44,64

Sivas Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş	25,00
Özel	75,00

Manisa Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	25,00
İzmir Özel Tarım Satış Koop.	8,33
Manisa Özel İdare	
Özel	65,00

Kars Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	30,00
Kars Özel İdaresi	11,43
Özel	58,57

YEMTATariş Yem Sanayii Ltd.Şti.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii	20,00
Muhtelif Tarım Satış Koop.	76,74
Özel Kuruluşlar	3,26

Kayseri Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	13,33
Kayseri Pancar Ekici Koop.	3,33
Özel	83,34

Aksaray Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	40,0
Aksaray Esnaf Kefalet Kooperatifi	2,67
Aksaray Belediyesi	0,66
Niğde İl Özel İdaresi	0,67
Özel	56,0

Çorum Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	30,0
Amasya Pancar Ek.Koop.	6,67
Çorum Özel İdaresi	2,25
Özel (şahıslar)	62,08

Isparta Yem Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	15,0
Belediyeler	2,0
Antbirlik	15,0
Tarım Satış Kooperatifleri	6,7
Özel	61,3

Mersin Yem Fabrikası Ltd.Şti.

Ortaklar	Oranı (%)
Yem Sanayii T.A.Ş.	20,0
Çukurova Pamuk Tarım S. Koop.	60,0

Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Türkiye Şeker Fab. A.Ş.	10,0
Şeker Sigorta A.Ş.	0,42
Konya Şeker Fab. A.Ş.	0,68
Pancar Ekici İst.Koop.	88,96

SATÜDAŞ Sakarya Tarım Ürünleri Değerlendirme A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.Şeker Fab. A.Ş.	20,0
Şekerbank T.A.Ş.	10,0
Şeker Sigorta A.Ş.	2,0
Muhtelif Şeker Fab.	2,8
Muh. Pancar Ekici Koop.	69,2

Aydın Tekstil ve Nebati Yağ Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Sümerbank	15,07
Ziraat Bankası	1,67
Tariş	53,33
Ticaret Bankası	0,33
Karasu Kooperatifi	0,07
Vakıflar Genel Müdürlüğü	0,21
Özel	29,32

YİPAŞ-Yeşilyurt İplik ve Dokuma Fabrikası A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Sümerbank	18,52
Vakıflar Bankası	4,63
Özel	76,85

Ceyhan Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Ziraat Bankası	9,66
Çukobirlik	85,00
Özel Şahıslar	5,34

SİDAŞ-Sivas Dokuma Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Sümerbank	25,00
Sivas Belediyesi	0,40
Sivas Özel İdaresi	1,00
Esnaf ve Sanatkârlar Koop.	0,25
Özel Kuruluşlar	1,93
Özel Şahıslar	71,42

TABLO 31:**KAMU SERMAYE PAYI % 50'DEN AZ OLUP DEVREDİLMELERİ
UYGUN OLAN TARIM VE GIDA DIŞI SEKTÖRLERDE KURULU
İŞTİRAKLER:**

Tarım ve Gıda sektörlerinde üretimde bulunan ve sermayeleri içinde Kamu Payı % 50'den az olan şirketlerdeki KEG hisselerinin, mülkiyetin yaygınlaştırılmasını özendirmek ve daha verimli KEG yapıları oluşturmak amaçları ile;

- Öncelikle, şirket çalışanlarına, o yöredeki ilgili üreticilere, kooperatif ve kooperatif üst birliklerine, ilgili sendikalara,

- Bu kesimlerin dışında kalan kamu paylarının ise, menkul kıymetler piyasaları aracılığı ile iç ve dış alıcılara

rayiç bedel karşılığı devredilmeleri ilkesi çerçevesinde saptanan şirketler ve mevcut sermaye yapıları (1980 yılı tesbitlerine göre) aşağıda verilmiştir:

Türk Traktör ve Ziraat Makinaları A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.C.Ziraat Bankası	30,01
MKEK	10,03
TZDK	4,94
Özel	55,02

Peteter Kimya San. ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Petkim, Petrokimya A.Ş.	24,50
Özel Kuruluşlar	68,00
Özel Şahıslar	7,50

ORALOİM Orta Anadolu Giyim Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Sümerbank	40,0
Özel Kuruluşlar	56,5
Özel Şahıslar	3,5

Niğde Beton Sanayii A.Ş. (NİĞDAŞ)

Ortaklar	Oranı (%)
Çimhol, Çimento ve Yem San. Holding	60,33
İller Bankası	30,00
Niğde Belediyesi	0,22
Esnaf Kefalet Koop.	
Özel	

Çanakkale Seramik Fab.A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
TEK	33,33
Özel	66,67

Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
TEK	27,66
Etibank	1,60
İş Bankası	12,78
TSKB	18,28
Özel	39,68

Dostel Alüminyum Sülfat Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
SEKA	39,00
Şaphane Belediyesi	0,33
Özel	60,67

Sümerbank Toprak Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Sümerbank	15,0
Şekerbank T.A.Ş.	0,66
Sivas Özel İdaresi	15,0
Belediyeler	9,34
Özel	60,0

Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
M.K.E.K.	23,1
İş Bankası	10,5
Fiat	41,5
Özel Kuruluşlar	22,5
Özel Şahıslar	2,4

Tarım Malzemeleri Sanayii

Ortaklar	Oranı (%)
Turhal belediyesi	13,33
T.S.K.B.	10,00
Tokat Özel İdaresi	10,00
T.E.D.K.	10,00
Özel Kuruluşlar	22,50
Özel Şahıslar	34,17

Pancar Motor Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.Şeker Fab.A.Ş.	16,0
Şekerbank T.A.Ş.	19,60
Pancar Ekicileri Birliği A.Ş.	6,09
Şeker Sigorta A.Ş.	1,53
Ekici İstih. Koop.leri	51,46
Özel	5,32

Sentetik İplik Fabrikaları A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Sümerbank	8,75
Yabancı	11,59
Özel Kuruluşlar	27,19
Özel Şahıslar	52,47

Mardin Asbest Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
İller Bankası	30,0
Mardin Özel İdare	9,5
Özel	61,5

İstanbul Demir-Çelik Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
T.C. Ziraat Bankası	40,0
Özel	60,0

Asbestli Boru ve Yapı Gereçleri T San. A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
İller Bankası	30,0
TSKB	10,0
Özel	60,0

YİBİTAŞ-Kraft Torba sanayi ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
SEKA	10,0
Yibitaş Yozgat Çimento Fab.	20,0
Özel Şahıslar	70,0

Astaş Azim Civata Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
M.K.K.K.	14,55
Denizli İl Özel İdaresi	12,00
TSKB	10,00
Özel	63,45

Eskişehir Çimento Fabrikası

Ortaklar	Oranı (%)
Emekli Sandığı	10,0
Eskişehir Bankası	24,18
Eskişehir Özel İdare	4,86
Vakıflar Bankası	3,17
Özel	57,79

BAMAŞ Büyük Anadolu Madenleri A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.	10,0
Özel	90,0

İstanbul Porselen Sanayii A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Turizm Bankası	0,23
Tasfiye Halinde Türkiye Kredi Bankası	14,76
Özel Kuruluşlar	80,13
Özel Şahıslar	4,88

Arçelik A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
D.M.O.	15,0
Özel	85,0

Doğan Yedek Parça İmalat Tek. A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
MKEK	100
Niğde Özel İdaresi	4,0
İş Bankası	21,0
TSKB	100
Özel	55,0

Tofaş Oto Ticaret

Ortaklar	Oranı (%)
M.K.E.K.	39,0
İş Bankası	10,0
Özel Kuruluşlar	51,0

GEMTAŞ-Genel Metal Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Ortaklar	Oranı (%)
Sümerbank	7,5
DESIYAB	10,0
Özel Şahıslar	82,06
Özel Kuruluşlar	0,44

DİPNOTLAR

- (1) Burada kastedilen artık-değer Marksist anlamda değil, toplam emek maliyetinin ve faiz ödemelerinin, net sermaye tüketiminin (kullanımının) hasılasından çıkarılmasıyla elde edilen meblağı ifade etmektedir. Diğer bir deyimle bu kavram firma tarafından sağlanan, pazar-ürününün artığını mali anlamda ifade etmektedir.
- (2) Mülkiyetin parçalanması ile pazardaki yoğunlaşma kuşkusuz ayrı gelişmeler olup, aralarındaki doğrudan ilişki hayli sınırlıdır.
- (3) Bak. J.K.Galbraith, "The New Industrial State", 1967
- (4) "Dolaylı Kamu müdahalesi" belli amaçlar doğrultusunda para ve bütçe politikalarını uygulamaktadır.
- (5) Bu ayrıca Yugoslavya sistemine benzer olarak özyönetmel kooperatiflerin kurularak daha eşitci bir toplumun kurulabileceği doğrultusundaki oldukça gerçekçi olmayan fikirlere de yol açmıştır.
- (6) W.Thornhill "The Nationalized Industries-An Introduction" Thomas Nelson and Sons Ltd London, 1968
- (7) Deryck Abel "British Conservatives and State Ownership" Journal of Politics, cilt 19, 1957 s. 22-239
- (8) F.Welsh "The Profit of the State-Nationalized Industries and Public Enterprises". Maurice Temple Smith, 1982.
- (9) Aslında İsveç'teki sosyal demokratlar, 1932 yılında Riksdag'ın ikinci meclisinde çoğunluğu elde edince sosyal reform arayışı içine girdiler.
- (10) Thornhill s.2
- (11) Ancak daha sonraki yıllarda tam tersine bir görüşle, Mahkeme kararıyla parçatılmıştır.
- (12) P.A.BARAN "The Political Economy of Growth" Pelican 1978.
- (13) J.Robinson "Public and Private Enterprise". Applied Economic Papers, March 1963, cilt 3, No.1
- (14) i.b.i.d. s.13-15
- (15) A.H.Hanson, "Public Enterprise and Economic Development" London, 1959.
- (16) i.b.i.d. s.115

- (17) N.Kaldor: "Public or Private Enterprise-the issues to be considered" S.1-12 W.J.Baumol (Ed) Public and Private Enterprise in a Mixed Economy 1980, Mc Millan London (içinde)
- (18) T.S.Srinavasan-"Development Planning in a Mixed Economy" s.17-31 W.S. Baumol (1980) kitabı içinde.
- (19) A.LABRA,-"Public Enterprise in an Underdeveloped and Dependent Economy" s.36-41 W.J.Baumol (1980) kitabı içinde.
- (20) Emilio Sacristan Roy: "Some considerations on the Role of Public Enterprise" W.J.Baumol (1980) içinde.
- (21) Ernesto Marcos: "Design of a development Policy for Mexico. Industry and Oil" W.J.Baumol (1980) içinde.
- (22) T.GALAN: "Thoughts on the Role of Public holdings in Developing Economics: INI's Experience in Spain.
- (23) INI'ler, İspanya toplam üretimi içinde petrol rafinesinde % 33, elektrikde % 16, çelikde % 45, Alüminyumda % 56, kömürde % 62, gemi inşaatında % 92, kamyonda % 50 düzeyinde pay sahibidirler.
- (24) V.A.Marsan "The State Holding System in Italian Economic Development" S.138-157
- (25) W.J.Baumol-"Public and Private Enterprise in a Mixed Economy" içinde.
- (26) Prof. Romano Prodi, "IRI's Strategies and Prospects", 1989.
- (27) Ibid
- (28) P.Deane ve W.A.Cole: "British Economic Growth, 1688-1955" Cambridge University Press, 1962.
- (29) C.H.Feinstein: "Income and Investment in the UK, 1856-1914" Journal of Royal Statistical Society, 1909
- (31) K.S.Lomax: "Production and Productivity in the UK since 1890", Journal of Royal Statistical Society, series A, 1959.
- (32) TURKEY, "Industrialization and Trade Strategy" World Bank Country Report, 1982
- (33) 1987 yılında Demirçelik Sektöründe gerçekleştirilen 1537 Milyon dolar ithalata karşın gerçekleştirilen 852 Milyon dolar ihracatın içinde yaklaşık 400 milyon Dolar değerinde kütük, çubuk, filmaşın, saç taslağı vb. gibi ürünler, benzer kalitede olmak üzere daha pahalı olarak ithal edilmişlerdir.
- (34) Arif ONAT, (Demirçelik Üreticileri Derneği Başkanı), "Demirçelik Dünya-

şı" Ocak 1990, sf. 9-10

- (35) Turhan ONUR (Ereğli Demir-Çelik İşletmeleri Genel Müdür "Demir-Çelik Dünyası" Ocak 1990, sf.11
- (36) Sayfa 28'deki dipnota bakınız.
- (37) Oktar TÜREL, "Türkiye'de Sanayileşmenin Gelişimine Bakış" TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 1987 Sanayi Kongresi, Ankara
- (38) Çitosan'a ait toplam 2,3 milyon ton kapasitede 5 fabrikayı satın alan Çimento Français Firmasının toplam üretim kapasitesi 19,3 milyon ton, yani ancak Çitosan boyutundadır. Fabrikalarının kapasitesi ise ortalama 730,000 ton/yıl olup, optimal ölçeklerin altındadır. Kısaca, Çitosan fabrikaları ileri teknoloji sahibi bu sektörde teknoloji üreten bir kuruluşa satılmamıştır. (Çimento Francis Broşürü-Oct. 1989)
- (39) 2. Dünya Savaşı sonrasında ekonomide devletin rolüne bugün olduğundan çok daha fazla güveniyorduk. Şimdi piyasa ile Devlet arasında daha makul bir dengenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. (W.Brandt, 18.SE Kongresi, 1989)
- (40) Willy Brandt'ın Sosyalist Enternasyonal 18. Kongre Konuşması, 20-23.6.1989-Stockholm, IUSES Yayınları, sf.2.
- (41) Araştırmaya, özel kesimin 25 ve daha fazla kişi çalıştıran 4478 işyeri ile Kamu kesiminin tüm imalat sanayi kuruluşları (392 adet) dahil edilmiştir.
- (42) Üretim teknolojisinin göstergeleri olarak, işyeri başına çalışanların miktarı, üretim kapasitesi, ya da işyeri başına çevirici güç kapasitesi kullanılır. KİT'te çalışan miktarının toplumsal-siyasal nedenlerle yüksek olduğu bilin- diğinden, kapasite verileri de bulunmadığından, KİT'in üretim teknolojisi- nin göstergesi olarak işyeri başına çevirici güç kapasitesi kullanılmıştır. Çevirici güç, elektrikli motorlar dahil, işletmenin üretim için hareketini sağlı- yan ve beygircü (BG) olarak gösterilen motor gücüdür.
- (43) Bu çalışmaya göre verimlilik (dolar/çalışan) olarak aşağıdaki gibidir;
Belçika - 17452	İspanya - 14571
F.Almanya - 20071	İngiltere - 13852
Fransa - 18678	Yunanistan - 3771
İtalya - 16027	Portakiz - 3497
Türkiye - 3769	
- (44) Nazım Düzenli, "Verimlilikte AT'ın Gerisindeyiz", Dünya, 4.1.1990.

- (45) Et Balık Kurumu, Çaykur, Şeker San., Yem San., Tekel, Süt Endüstrisi, TMO, TZDK gibi KİT'ler tarım ve gıda sektörlerine yönelik faaliyettedir- ler.
- (46) Marsh, P., The Robot Age, Asbacus, London, 1984. Özcan, M., 2000 Yılına Doğru, 2.7.1986 tarihli Güneş Gazetesi, s.6
- (47) Özcan M., A.S.İzgek, P.Teoman, O.Tümer, Türkiye Kimya Sektöründe Öncelikler Sempozyumu, TMMOB, KMO,İŞ,İstanbul,30.10.1987.
- (48) Golfarb, N., Revolutionary promise of biotech on the farm, ECN Fertilizer ve Agrochemicals Supplement, Feb.18, 1985.
- (49) Önümüzdeki 4 yılda, IRI'ye bağlı SIP şirketi yeni telefon ağlarının kurul- ması için 15 Milyar Dolar, Autostrade ise yeni karayolu ağı için 3.5 Milyar dolar yatırım yapacaktır. Benzeri şekilde elektrik mühendisliği sanayiinde Ansaldo şirketinin üretimini % 13 artırması, ileri teknoloji dalları olan uçak ve uzay sanayiinde Aemtaha ve Selenia'nın % 20, yarı iletkenler sanayiinde SSG ve elektronik devrelerde İtalele'in % 14 büyümesi hedef alınmıştır.
- (50) The Morgan Bank, Privatization Master Plan, 1986
- (51) Bu kapsamda IRI, diğerleri yanında;
- Uçak ve uzay sanayiinde Boeing, McDonnell Douglas, Aerospatcale ve British Aerospace
 - Bio-eczada Hitachi ile,
 - Enerjide General Elctric ve Westinghouse ile,
 - Elektronikde Siemens ile,
 - Çelik borularda US Steel
- ile ortaklıklar kurmuştur.
- (52) Mary Shirley, The Reform of State-Owned Enterprises
- (53) The World Bank, Washington, 1989. "second best"
- (54) Olaf Palme, Economist, 21.12.1985.
- (55) Prof.Dr. Alparslan Işık, "Sosyal Demokrasi ve Çalışma İlkelerinin Düzen- lenmesi" SHP İstanbul Semineri, 1987.
- (*) Hikmet Çetin, "1990'lara girerken Yugoslavya, Gezi Notları ve Anıları", Ankara 1990.
- (56) Sermaye payına ortak olma programı (Ownership Share Equity Program)
- (57) Fehmi Kaya, "Avrupa Sosyal Demokrat Partilerin Parti Programları", TÜ-

SES Yayınları, 1989, sf.90

- (58) I.b.i.d.-sf.91
- (59) "Sosyalist Enternasyonal 18. Kongre", TÜSES Yayınları, 1989, sf.13
- (60) Fehmi Kaya, "Avrupa Sosyal Demokrat Partilerin Parti Programları; TÜSES Yayınları, 1989,sf.90
- (61) I.b.i.d., sf.16
- (62) "Sosyal Demokrat Ekonomi Politikaları", TÜSES Yayınları, sf.61
- (63) "Devlet kesimindeki işletmelerden kamu hizmeti işlevi öncelik taşımayanlarda yönetim yetkisi ve sorumluluğu, mülkiyet tümüyle kamunun olmak üzere, o işletmelerde çalışanlara bırakılacaktır. Kamu hizmeti işlevi öncelik taşıyan işletmelerde de olanaklar sağlanacaktır ve geliştirilecektir." CHP Programı, 1976,sf.93
- (64) Adnan Kahveci, Cumhuriyet Gazetesi, 1989.
- (65) TÜSiAD, yayın no. 89/274, 16/10/1989.
- (66) Dünya Gazetesi 4.1.1990.
- (67) SHP Uygulama Politikaları, s.7 Haz.1987,
- (68) SHP Uygulama Politikaları, S.14. Haz.1987
- (69) SHP Uygulama Politikaları, S.14. Haz.1987
- (70) SHP Uygulama Politikaları, S.36. Haz.1987
- (71) DSP Programı, Haz. 1985,sf.82
- (72) Ülke ekonomisinin teknolojik açıdan yeniden yapılanmasına ve sanayileşme sürecinin hızlandırılmasına katkıda bulunabilecek öncü sektörlerle ilişkin görüşler için Bölüm 7.3'e bakınız

TÜSES YAYINLARI

I - KİTAPLAR

- 1) AVRUPA SOSYAL DEMOKRAT PARTİLERİNİN PARTİ PROGRAMLARI :
Fehmi KAYA15.000.-
- 2) SOSYAL DEMOKRASİDE EKONOMİ POLİTİKALARI20.000.-
- 3) SOSYALİST ENTERNASYONAL 18. KONGRE20.000.-
- 4) SOSYAL DEMOKRAT İDEOLOJİ20.000.-
- 5) 30. YILINDA YURTDIŞINDAKİ TÜRKLER:
Varolma Savaşının Anatomisi20.000.-
- 6) DİKTADAN DEMOKRASİYE: Güney Avrupa'nın Yeni Demokrasileri
Aydın CİNGİ20.000.-
- 7) SOSYAL DEMOKRASİNİN ÇAĞDAŞ BOYUTLARI:
Türk - İsveç Perspektifleri20.000.-
- 8) TÜRKİYE'DE SEÇİM KAMPANYALARI
Editör: Hıfzı TOPUZ15.000.-
- 9) SEÇİMLERDE İLETİŞİM POLİTİKALARI
Editör: Hıfzı TOPUZ20.000.-
- 10) SİVİL TOPLUM
Editör: Yurdakul FİNCANCI20.000.-
- 11) BATI AVRUPA'DA SOSYAL DEMOKRASİ
Çeviri: Yurdakul FİNCANCI25.000.-
- 12) ALMAN SOSYAL DEMOKRAT PARTİSİ PROGRAMI25.000.-
- 13) KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME POLİTİKALARI
Editör: Hande SUHER25.000.-
- 14) DEVLET - KADIN- SİYASET
Doç.Dr. Şirin TEKELİ - Doç.Dr. Meryem KORAY25.000.-
- 15) ORTADOĞU SORUNLARI VE TÜRKİYE
Editör: Prof.Dr.Halûk ÜLMAN25.000.-
- 16) TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER
CİLT I: Makro-Ekonomik Politikalar ve Kamu Kesimi Dengesi25.000.-
- 17) TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER
CİLT II: Büyüme ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri25.000.-
- 18) TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER
CİLT III: Gelir Dağılımı ve Yeniden Dağılım Mekanizmaları25.000.-

NOT: 1 Nolu kitabın mevcudu tükenmiştir

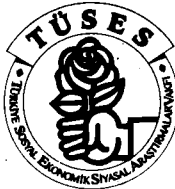
II- ARAŞTIRMA RAPORLARI

	S	Fiyatı
1) "Savunma-Güvenlik: Dünya ve Türkiye", Prof. Dr. Tolga Yarman.....	67	20.000 TL
2) Kamuoyu Araştırmalarına Göre Türkiye Gelir Dağılımı-1988, Prof. Dr.Emre Kongar.....	26	15.000 TL
3) Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-1989), Doç.Dr.Mete Törtüner.....	27	15.000 TL
4) Türkiye'de Yabancı Sermaye, Prof.Dr.Taner Berksoy, Yrd.Doç. Dr.A.Suut Doğruel, Dr.Fatma Doğruel.....	58	20.000 TL
5) Türkiye Sanayisinde Küçük Üretim, Dr.Gürel Tüzün, Dr. Sezgin Tüzün.....	123	30.000 TL
6) Otomotiv Sektör Raporu, Şener Özşahin.....	98	25.000 TL
7) İşçinin Feshe Karşı Korunması (İş Güvencesi): Türkiye İçin Bir Model, Prof.Dr. Devrim Ulucan, Prof.Dr.Öner Eyrenci, Prof.Dr.Fazıl Sağlam, Doç.Dr. Savaş Taşkent.....	120	30.000 TL
8) Sosyo-Ekonomik Düzene Tepki Olarak Din: Gölçük Örneği, Prof.Dr. Ahmet Yücekök.....	29	15.000 TL
9) Sanayide Uygulanacak Ana Politikalar: Petrokimya ve İlgili Sektörler, Yük.Müh.Gündüz Pamuk.....	92	25.000 TL
10) Doğu Avrupa Sosyalist Ülkeleri: Bugünü ve Geleceği, E.General Sedat İlhan.....	35	15.000 TL
11) Enflasyon Sorunu ve Türkiye Enflasyonu Önleme Politikaları, Prof.Dr. Süleyman Özıncur, Doç.Dr.Ziya Öniş.....	97	25.000 TL
12) Sosyal Demokrasi Açısından Sermayenin Mülkiyeti, Dr.Seyfettin Gürsel, Banu Gülsever, Fikret Adaman, Feyzi Baban.....	98	25.000 TL
13) Türk Halkının Sağlık Düzeyi; Nasıl Yükseltilebilir? Prof.Dr. Nusret H.Fişek.....	32	15.000 TL
14) Sağlık Sigortaları, Bilgi Kongar.....	60	20.000 TL
15) Avrupa Topluluğunda Sosyal Güvenliğe İlişkin Düzenlemeler ve Türk Sosyal GüvenlikSisteminin Uyum Sorunları, Prof.Dr.Mesut Önen, Prof.Dr.A.Can Tuncay, Ar.Gör.İşıl Karakaş.....	77	20.000 TL
16) Kadın Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet, Doç.Dr.Şirin Tekeli.....	93	25.000 TL
17) Türkiye İmalat Sanayiinde Yoğunlaşma ve Yoğunlaşmayı Belirleyen Faktörler, 1975-1985, Dr.Erol Katırcıoğlu.....	52	20.000 TL
18) Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi, Prof.Dr.İzzettin Önder, Doç.Dr. Tülay Arın, Dr.Esin Akbulut, Dr.Eser Karakaş.....	132	30.000 TL
19) Türkiye'de Vergi Politikaları, Prof.Dr.Burhan Şenatalar, Prof.Dr.İzzettin Önder, Doç.Dr.Oğuz Oyan, Dr.Veysi Seviğ.....	169	30.000 TL
20) Teknoloji: Dünya ve Türkiye, Prof.Dr.Tolga Yarman, Doç.Dr.Binboğa Sıddık Yarman, Dr. Faruk Ağa Yarman.....	102	25.000 TL

21) Sosyal Demokrat Kültür Politikası İçin Engeller ve Olanaklar: Yerel Yönetimlerde Kültürel Örgütlenme Modelleri, Sabahattin Çetin.....	90	25.000 TL
22) İhracat Teşviklerinin İmalat Sanayii İhracatına Etkisi, Prof.Dr. Gülten Kazgan, Dr.Nihal Tuncer, Dr.Hasan Kirmanoğlu.....	41	15.000 TL
23) Demokratikleşme, Gelişme ve Teknolojik Yapılanma Sürecinde Kamu Ekonomik Girişimciliği Politikaları, Algan Hacaloğlu, Prof.Dr.Yakup Kepenek, Aykut Eksen, Doç.Dr.Hurşit Güneş, Mustafa Özcan, Nazif Eksen.....	152	30.000 TL
24) Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, H.Semih Eryıldız.....	49	15.000 TL
25) Yerel Kentsel Hizmetlerin Dağıtımında Ekonomik Verimlilik, Feyzan Beler.....	63	20.000 TL
26) Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Emeklilik Sorunları ve Çözüm İçin Bir Model Önerisi, Prof.Dr.Ali Güzel, Doç.Dr.Ali Rıza Okur, Yrd.Doç.Dr.Müjdat Sakar.....	96	25.000 TL
27) Sağlık Politikaları, Prof.Dr.Türkan Akyol.....	25	15.000 TL
28) İstanbul'daki Sosyal Demokrat Belediye Başkanları ve Gecekondü, Dr.Sema Köksal.....	67	20.000 TL
29) Silahlı Kuvvetler- Sivil Otorite İlişisinin Yeniden Düzenlenmesi, Dr.Hikmet Özdemir.....	44	15.000 TL
30) Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset, Doç.Dr.Meryem Koray.....	97	25.000 TL
31) Türkiye'de Laiklik Sorunsalı, Doç. Dr.Gencay Şaylan.....	57	20.000 TL
32) Türkiye Enerji Politikası, Doç. Dr. Ömer Kuleli.....	33	15.000 TL
33) Sanayileşme Stratejileri, Prof.Dr.Bilsay Kuruç, Prof.Dr.Ergun Türkcan, Doç.Dr.Oktar Türel, Murat Gültekinil, Güçkan Yapar, Tuğrul Katoğlu.....	105	25.000 TL
34) Türkiye'de Kamu Kesimi Ekonomisi, Prof.Dr.İzzettin Önder, Yrd. Doç.Dr.Esin Akbulut, Prof.Dr.Nihat Falay, Prof.Dr.Sevim Görgün, Doç.Dr.Oğuz Oyan, Prof.Dr.Burhan Şenatalar.....	160	30.000 TL
35) Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi, Prof. Dr.Gülten Kazgan, Doç.Dr.Eser Karakaş, Doç.Dr.Tülay Arın, Doç.Dr.Nihal Tuncer, Dr.Esin Akbulut.....	152	30.000 TL
36) Yeniden Dağıtım Mekanizmaları, Prof.Dr.Korkut Boratav, Dr.Nazım Ekinci, Doç.Dr.Oğuz Oyan, Doç.Dr.Fikret Şenses, Doç.Dr.Oktar Türel.....	182	30.000 TL
37) İstihdam Politikaları, Prof.Dr.Yakup Kepenek, Prof.Dr.Mustafa Altuntaş, Prof. Dr.Alpaslan Işıkli, Doç.Dr.Fikret Şenses, Doç.Dr.Oktar Türel, Ar.Gör.Hakan Yetkiner.....	60	20.000 TL
38) Kamu Ekonomik Girişimciliği Politikaları, Algan Hacaloğlu, Attila Aybay, Celaleddin Dursun, Aykut Ekzen, Doç.Dr.Hurşit Güneş, Dr.Mehmet Kabasakal.....	100	25.000 TL
39) Teknoloji Politikaları, Prof.Dr.Ergun Türkcan, Ender Arkun.....	35	15.000 TL
40) Kırsal Politikalar, Çağlar Keyder, Halis Akder, İsmail Duymaz, Nükhet Sirman-Eralp.....	29	15.000 TL

- 41) Sanayi İlişkileri Politikaları, Prof.Dr.Devrim Ulucan, Prof.Dr.Öner Eyrenci,
Prof.Dr.Taner Berksoy, Prof.Dr.Muhammet Demircioğlu, DoçDr. Fazıl Sağlam.....40 15.000 TL
- 42) Ulusal Eğitim Politikaları, Prof.Dr.Bozkurt Güvenç, Füsün Akarsu,
Prof. Dr. Yahya Kemal Kaya, Prof.Dr. Yıldız Kuzgun, Salih Özbaran.....100 25.000 TL
- 43) Kültür Politikaları, Onat Kutlar, Murat Belge, Prof.Dr.Cevat Çapan,
Prof.Dr.Ayla Ödekan, Prof.Dr.Filiz Ali.....36 15.000 TL
- 44) Çevre Politikası, Doç.Dr.Ömer Kuleli, Doç.Dr.Aslan Sonat.....25 15.000 TL
- 45) Türkiye'de Ordu ve Politika, Sema Kılıçer.....63 20.000 TL
- 46) Türk-Yunan İlişkileri, Prof.Dr. Şükrü S.Gürel.....47 15.000TL
- 47) Televizyon Yayınlarında Geleneksel Kültür, Prof.Dr. Aysel Aziz,
Ar.Gör. Nur Betül Çelik, Ar.Gör. Nilüfer Timisi.....57 20.000 TL
- 48) Türkiye'de Dernek ve Vakıf Kurma Özgürlüğü, Prof.Dr. Aydın Aybay,
Prof.Dr.Rona Aybay.....16 15.000 TL
- 49) Türk Bankacılık Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Bazı Öneriler,
Dr. Öztin Akgüç.....36 15.000 TL
- 50) GAP'a Yönelik Politikalar ve Örgütlenme Önerileri, Ayda Eraydın,
Duran Taraklı, Aykut Polatoğlu, Çağlar Keyder45 20.000 TL
- 51) Yerel Yönetimler İçin Demokratik Bir Model Arayışı, Prof.Dr. Nuri Bilgin,
Prof.Dr. Yurdal Topsever, Dr.Melek Gökten, Dr. Ünsal Yetim.....157 30.000 TL
- 52) Bölüşüm Politikaları, Doç.Dr.Oğuz Oyan62 20.000 TL
- 53) Sektör Politikaları, Prof.Dr.Bilsay Kuruç.....91 25.000 TL
- 54) Makro Ekonomi Politikaları, Prof.Dr.Taner Berksoy.....46 15.000 TL
- 55) Çalışma Yaşamı Penceresinden Kadın Gerçekleri, Doç.Dr.Meryem Koray.....74 20.000 TL
- 56) Maliye ve Vergi Politikaları, Doç.Dr. Oğuz Oyan.....49 15.000 TL
- 57) Avusturya'da Ekonomi Politikasının Bir Organı ve Aracı: Prof.Dr. Naci Kepkep
Eşit - Katılımlı Kurul.....35 15.000 TL
- 58) Federal Almanya'daki Türk İşadamları, Prof.Dr. Faruk Şen, Çiğdem Akkaya,
Ferah Yazar-Zarif.....35 15.000 TL

NOF: Araştırma Raporları ve kitaplar doğrudan
Vakıf Merkezi'nden veya TÜSES'in 671352 numaralı
Posta Çeki hesabına bedelini yatırıp istediğiniz
araştırma raporu ve adedi ile adresinizi bildirerek
sağlanabilir. İsmarlanan her yayını için 3.000 TL.
posta ücreti eklenmelidir.

Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
İnebolu Sk. No.67 Setüstü / Kabataş - İSTANBUL
Tel: 152 06 08/09 Fax: 152 31 27